

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

— —

—————

Megemlékezés

a 70 éve született Gerelyes Endréről

—————

Petróczy Éva, Kerék Imre, Lászlóffy Csaba,
Sárándi József, Győri László, Sebestyén Mihály
versei, prózái

—————

Palóc portrék:

Gaál István, Kapros Márta

—————

Két esszé:

Kabdebó Tamás Illyés Gyuláról
Lukáts János Szabó Lőrincről

—————

Horváth István emlékezete

—————

— —

Felvétel Gerelyes Endréről (részlet)

HASZNÁLATI UTASÍTÁS A 4. SZÁMHOZ

Ez az év az évfordulók éve. És a búcsúztatóké is. Alighogy az olvasó kezébe került a Csohány Kálmán emlékszám (a pásztói születésű grafikus 80 éves lehetett volna az idén), máris Gerelyes Endrére kell emlékeznünk. Kell? Kicsit kényszerítő kijelentés ez, de talán igaz is. Hiszen olyan gyors az olvasó irodalmi emlékezet-vesztése, hogy olykor határozottan kell megszólalni: élt közöttünk egy nógrádi prózaíró, aki most lenne 70 éves. És mindörökké fiatal marad, hiszen 38 éves korában halt meg. Így aztán soha nem tudjuk meg, mire készült még, mit várhattunk-kaphattunk volna tőle. Marad az irodalomtörténeti értékelés, amely eddig is azt igazolta, hogy nem felejtődik ki a 20. század végi magyar irodalmi kánonból. Hogy hol véglegesítődik a helye, az már a jövő kérdése.

A búcsúztató pedig Horváth Istvánról szól. Egyszerűen nem tudjuk felfogni a veszteséget, hiszen csaknem fél évszázadot éltünk, dolgoztunk vele együtt. Ezért is nehéz bármilyen összeállítást készíteni, mert mindig is azt várjuk, milyen új anyagot küld nekünk, melyik konferencián szólal meg, hol láthatjuk őt. Pedig két-három éve leginkább a kórházban láttuk s tudtuk, napjai meg vannak számolva. Csak lassan számoltunk vele együtt, hogy mindig egy nappal több maradjon neki-nekünk. Aztán elfogytak a napok... Az óra pedig jár tovább, immáron nélküle méri az időt. Sokat vállalt és sokat teljesített Nógrád megye szellemi életében. Egyszer majd eljön az ideje, hogy a maga teljességében felmérjük életművét, de az még messze van. Most csak a hiányérzet, a veszteség érzelmeivel viaskodunk.

Ebben a számunkban is van egy kis „palóckodás”. Miért is ne lenne? Éppen Mikszáth ürügyén ejtünk szót szűkebb hazánkról. Két fontos egyéniséget is bemutatunk. Gaál Istvánról többet és többször kellene szólni Nógrádban. Legalább annyira kellene törődnünk nagyívű életművének alakulásával, amennyire ő vigyázza palócságát. Kapros Márta Balassagyarmaton él. Ő annak bizonyítéka, hogy egy más vidékről érkezett embert mennyire palóccá tud változtatni a táj. Főleg ha az életműve is éppen erről szól: a palóc néprajz, néphagyomány, népelet kutatásáról.

(p.m.)

Tartalom

Gerelyes Endre 70 éves

Ördögh Szilveszter	Levél a főszerkesztőnek	505
Szakonyi Károly	Bokszeccs és írói siker	506
Koncsek József	Emlékképek a fiatal Gerelyesről	509
Praznovszky Mihály	Az író és a táj	514
Gerelyes Endre	Levelek Edithez	516

Új írások

Petrőczy Éva	Egy elhibázott este – avagy Lilla kései utószava	521
Kerék Imre	Versek egy régi füzetből, 1958	522
Lászlóffy Csaba	Balladatéma születésnapomra; Testamentum	524
Sárándi József	Fragmentumok; Ki kicsoda?; Az idomítottak	528
Győri László	Röptetés	532
Sebestyén Mihály	A kasszatörő meséje	535

Palóc portrék

Solymár József	Jeles palócok – Gaál István, a pásztói képíró	540
Szabó Andrea	Egy eltűnő világ nyomában	553

Egy kis Mikszáth

Csongrády Béla	Mikszáth „A Nagy Könyv”-ben és a Parnasszuson	559
Handó Péter	Szégyen a törvényszék előtt	562

Itt, Magyarországon

Cegléd József	Egy kisvárosi szikla	566
Taar Ferenc	A pusztai ember	573

József Attila 100 éve

Szakonyi György	Bizony	576
Gáspár István Gábor	Nem én kiáltok	577
Kamarás István– Katsányi Sándor	A DISZ – utóbb: KISZ – József Attila olvasómozgalma	585
Hidasi József	Rakodóparton	594

Esszék

Kabdebó Tamás	Illyésről	595
Lukáts János	A vereség lépcsőfokai – Szabó Lőrinc „futball-vers”	598
Pákovics Miklós	Legközelebb május	602

Horváth István emlékezete

Könyvről könyvre

Salamon Nándor	„Az aranyszarvas új üzenete” A Herman Ottó Múzeum képtára	613
----------------	--	-----

E számunkhoz a Nógrádi Történeti Múzeum Fotótárában lévő Gerelyes Endre-fotókból válogattunk.

Nógrád megye irodalmi, művészeti, közéleti folyóirata • Főszerkesztő: Praznovszky Mihály; főmunkatárs: Nagy Pál (*Párizsi Magyar Műhely*); szerkesztők: dr. Kovács Anna, Bagyinszky Istvánné (*szerkesztőségi titkár, telefon: 32/310-140*) • Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár (*3100 Salgótarján, Kassai sor 2.*); Felelős kiadó: Bódi Györgyné dr. • Készült: Polar Stúdió (*Salgótarján*)

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 270; Telefon: 32/416-777; Fax: 32/416-482; Internet: www.bbmk.hu/palocfold; e-mail: palocfold@bbmk.hu • Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár; előfizethető ugyanitt • Budapesten megvásárolható az Írók Boltjában (*VI. kerület Andrássy út 45.*) • 2005-ben megjelenik 6 alkalommal • Egy szám ára 300,- Ft; előfizetési díj egy évre 1 500,- Ft • Kéziratokat és rajzokat megőrizzük, de nem küldünk vissza • ISSN 05555-8867 • INDEX 25925

Lapunk megjelenését támogatta
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alapprogram

Nógrád megye Madách-díja (2004) és Salgótarján Pro Urbe-díja (2005)

Levél a főszerkesztőnek

Kedves Főszerkesztő Úr,

e nem csupán megkésett, de minden bizonnyal el is késett válaszra nincs és nem lehet mentség. (4 hetenkénti több napos haematológiai kezelése, egyéb – mindannyiunkéhoz hasonlatos és depressziós – nyűgeim sem.)

Gerelyes Endre! A *Tekintetben* épp öt éve – halála 27. évében – Onagy Zoltán írt róla, tavaly az ő hosszú levelével kezdődött a Gáll Istvánnak címzett levélöszeállítás. Én nem ismertem őt személyesen, így hozta a véletlen, de Simonffy Andrással s persze másokkal – Baranyi Feri, Farkas Laci – sokat beszélgettem róla, megvan az a nagyon-nagyon kevés könyve, a *Kilenc percet* is láttam még filmen (vajon megvan-e valahol, mért nem sugározza valamelyik televízió?), és az *Isten veled Lancelot* több ok miatt is fontos élményem volt. (Francia szakon végeztem, ezt az időszakot a legendás és zseniális Győry Jánostól tanultam, és az ebből kinövő jelkép-világot, reneszánszt vajudó középkort pedig atyai barátomtól, Süpek Ottótól.) Vagyis Gerelyes számomra él, meg se halt, mint oly sokan Szabó Istvántól Bólya Péterig, Simonffy Andrástól Császár Pistáig, de Galambos Lajost, az Erdélyből meghalni átjött Bajor Andort, Páskándit, Bor Ambrust vagy a mostohábban elfeledett egykori elődödet, Raffai Saroltát is említhetem.

Az igazi kérdés számomra merő értelmetlenség: mit írt volna Gerelyes az elmúlt harminc évben? Ha írt volna egyáltalán. Mert „beszédesekek” voltak az elhallgatások, a bezárkózások, a szellemi-lelki-fizikai „hajléktalanná” válások. És megint sorolhatnák neveket. (A Kiegyezés utáni harminc esztendő lehetett ilyen; egy-egy többre hivatott tehetség, Asbóth, Petelei, Gozsdu, Toldy István, Justh Zsigmond, és a merkantil fölvirágzás közepette a kóborkutya-lét meg a mostoha emlékezet.)

Ez is oka, hogy most nem tudtam-tudok írást küldeni Neked.

(Saját regényemen – tervezett trilógiám 20 éve már megjelent két könyve után a harmadikon – kínlódom, s amíg az nem ereszt el, novellát is képtelen vagyok írni. Amit ritkán mégis: az nekrológ, és most talán valamit József Attiláról.)

Mivel magam is szerkesztő vagyok – ami egyet jelent azzal, hogy pénzhajkurászó is –, tudom, hogy nem ezt a választ várod-vártad. Becsületesen mégsem írhatok mást. És szégyellem-röstellem Gerelyes meg a többiek miatt. De hát most Gerelyes Endréről kellene beszélni. Hogy tisztességesebben láthassuk önmagunkat.

Kéréseid mégis jólesett, nagyon köszönöm. Barátsággal

Ördögh Szilveszter

Budapesten, 2005. augusztus 8-án

Bokszeccs és írói siker

Mikor is volt ez? Ezerkilencszázhatvan-mikor is? Szállt a hír egy hétfvégén, hogy valakinek remek novellája jelent meg az *És*-ben, okvetlenül el kell olvasni, új tehetség jelentkezett, kiforrott, kész író, állítólag tanárember és fiatal. Akkoriban érdemes volt megvenni a lapot, (a közönség is szerette!) vártuk, különösen, ha írtunk is valamelyik számba, de kíváncsiak voltunk a versekre, novellákra, riportokra, cikkekre. Még a kritikákra is! Beszéltünk róluk az EMKE-ben, a Hungáriában, a Rákóczi úti Marika-vagy Erzsike-presszóban vagy csak az utcán összefutva: – Olvastad? Láttad?...

– Gerelyesnek hívják –, mondta valaki a Belvárosi kávéházban, ott ültünk a kirkatban a márványasztalnál, szimpla kávé, pohár szóda mellett, kezünkben az *Élet és Irodalom* friss számával, és elismerően bólogattunk. – Remek!... Tehetséges!...

– Bokszol a srác... Azért ilyen hiteles!

– De amit mond a novellával! Nem kell félni a támadástól, vissza kell csapni, de férfiasan, sportszerűen, az ellenfelet tisztelve...

– Azt mondják, ilyen. Kemény fickó! Tanít, de nyáron kőbányában dolgozik, hogy megtapasztalja a munkát...

Aztán megismertük. Először a *Híradó* moziban láttam, filmen. Folytatólagos előadások voltak, óránként kezdődött ugyanaz a műsor, nemzetközi- és magyar híradó, meg kisfilmek. *Kilenc perc* – ez volt a novella meg a film címe is, és a főhöst maga Gerelyes Endre játszotta. Most is előttem van izmos, zömök, nem éppen alacsony, de nem is magas, fiús termete, férfias tekintete. A reflektorba néz, szeme összeszűkül, arcizma megfeszül, szája dacosan összezárul. Rövidre nyírt, szőke haja, mint a profi bokszolóké. Verekedett. Keményen verekedett. Püfölték egymást a bőrkesztyűben az ellenfelével. Győzni kell, de igazságosan! Ebben a történetben már ott volt Gerelyes *ars poetikája*. Harcolni, nem feladni, ám sohasem kegyetlenül törni a sikerre. *Te nem használsz fogvédőt?* – kérdi a Kilenc percben az egyik bokszoló a másikat. – *Nem. Nincs rá szükségem. Te meg tudnád tenni, hogy kiverd valakinek a fogát?*

Lehet, hogy már abban az időben is naivság csendült ki a szavakból. De szükség volt erre a tiszta gondolkodásra a hatvanas években, ahogy szükség lenne rá manapság is. Alul marad az, aki nem áll be a kegyetlenek sorába! Meglehet. Bándi ilyen volt: becsületes gondolkodású, tisztázó, és persze emiatt nagy vitatkozó. Összebarátkoztunk. Kávéházban, a Fialat Művészek klubjában, műtermekben, lakásokon találkoztunk, szerettünk együtt lenni, éjszakáztunk. Birtuk. Mindig nagy lendülettel vetette bele magát a vitákba. *Ringbe* szállt, ahogy novellahőse. Komolyan vett mindent. Nem szenvedhette a mellébeszélést, dühbe sodorta a cinizmus. Szerelemről, életről, halálról, művészetről, életről folyt a szó, kell-e autó, kell-e vagyon, kell-e az anyagi javak tengernyi terhe a vállunkra? Hogyan kell szeretni népet és hazát, mi az, ami felemel, és mi az ami megrohaszt? Szellemét éppen úgy próbálgatta, edzette, mint fizikumát. Tisztelte Hemingwayt. Becsülte a férfias stílust. A nyári munkák a kőbányában, vagy az elhatározása, hogy

riportot írjon a boncolásról, önnön kipróbálását szolgálták. Bírom-e a terhelést? Bírják-e izmaim? Vagy elviselem-e lelkileg a prospektúrán a látványt? A tudatos történet-megélésre kényszerítette önmagát. Elmenni a végsőkig, hogy aztán megszülethessen az élményből a mű. Szerette a kocsmák népét, maga is beállt a söntéspulthoz, rossz lőrétet inni velük, *fekete vonatokon* utazta be a vidéket, büszke volt a munkájára, imádta feleségét, jó társát: Dítkét, ragaszkodott a barátaihoz, köztük is legjobban *Baranyi Ferenchez*.

Az első novelláskötete a Magvetőnél jelent meg, s ott volt Ő is az Új Írás házi szerzői között. Szegedre járt tanítani az egyetemre, írta az elbeszéléseit. Kislányuk született, telket vett Sződligeten, tervezte, hogy majd építkezik. Író-olvasó találkozókra jártunk csapatostul az országban mindenfelé. Persze utána ivászat, ki mennyire bírta. Bandi nagyon belejött, és egy idő után kezdett mértéktelen lenni. Ha ivott, vitázása kötözködéssé vált. Aggódtunk érte, mert kirobbanó tehetség volt. Kár lett volna, ha az alkohol miatt *félbeszakad a meccs, és a törölköző berepül a ringbe*. De igyekezett, hogy ne kelljen elhagynia a *szorítót*.

Regénybe kezdett. *Isten veled Lancelot!* Az Új Írás közölt belőle részletet. Bölcsesség, de ugyanakkor az ifjúkor szilajsága is ott fénylett benne. Mindig is nagy tüzek lobogtak a lelkében. Szerelem, barátság, hűség... Lovagi erények.

Ápám! – ejtette a szót palócosan, hiszen Salgótarján volt a vidéke. – *Ápám, hát nem érted? Bírni kell!...*

Próbálta. Kijárt Sződligetre, ásta az alapokat, keverte a betont, építette a házát. De ott volt a kövidinka is a marmonkannában, vitte magával, meghúzta... Az arca ödémásodott, hanem amikor kitisztult a feje, újra szötte, írta az álmait. Jó író volt, igazi tehetség, erős egyéniség, nemigen bírta a kisszerű életet, kisszerű világot, ami körülvette.

„Lancelot meghalt.

– Tévedsz – intett tagadóan Merlin – Lancelotnak nincs joga meghalni.

– Király úr, én tudom, hogy valóban meghalt.

– Meglátod – Merlin szomorúan és talán bátorítóan is nézett –, ha kell Lancelot, akiről azt mondtad, hogy meghalt, harcolni fog...”

Jött haza a vonaton Bandi, jött a telekről, a leendő házából Pestre, és valami szörnyű véletlenségből egy utas a kocsni lépcsőjén rácsapta az ajtót. A halántékát érte az ütés. Semmiség, mondta a rendelőben az orvos, nem látszik semmi. Harmadnap a vérömleny ölte meg.

Lancelot meghalt? Igen, harminchétévesen, 1973-ban Gerelyes Endre meghalt.

Döbbsenten fogadtuk a hírt. De Merlin azt jósolta, hogy Lancelot él, és harcolni fog. Csakhogy valóban úgy tűnt, mintha halálával a feledés is reá borult volna. Akik elmennek, azoknak a művével egy darabig nem törődik senki. Néhányszor megkíséreltem felidézni Bandit. Írtam, beszéltem róla televíziós műsorban, ahogy a többiekéről is, a mellőlünk eltávozottakról. Megrajzoltam portréját az *Álomirodalom* sorozatomban. Ditke még élt, örült neki. Párizsba repültem, s Ditke ott utazott a gépen, Franciaországban dolgozott. Egész úton Bandiról beszélünk, ott volt velünk a felhők felett, újra olyan volt, mint hajdanán, amikor még fiús arccal, derűsen, kirobbanó erővel vitte a szerkesztőségekbe a novelláit, és várta a nyomdászágú lapokat a kávéházban...

Ápám! Olvastad?...

Most lenne hetvenével. Ápám! Hallod? Hetvenéves lennél! Vajon mit szólnál ehhez a mostani világhoz? Hadakoznál? Vitáznál? Bölcsen, öregesen? Vagy ugyanazzal a dacos indulattal, mint akkoriban?

Jó volna, ha olvasnák műveidet a mai olvasók. Mert csak ők tudják elérni, hogy Lancelot éljen. Éljen és a szellemével harcoljon...

Emlékképek a fiatal Gerelyesről

(Részlet a főszerkesztőnek írt levélből)

„... az emlékeim papírra vetése közben jövök rá, hogy Gerelyes Endre – amögött a... végül is vagány... férfi hős mögött, amit írásaiban mutatott – magánemberként egy igen-igen töprengő (s nemcsak az éjszakáról, mint egyik könyve, a vakokról szóló mondja), a történetet minden oldalról körüljáró, de az idő lényegével mégsem a legjobban találkozó ember volt. A blőd poénokra kihegyezett társasági hangulatot idézem, egyre világosabb, hogy a bolondozások mögött fájdalom, az alkotói feszültségek kényszeres feloldásának szükséglete volt. Az a korosztály szinte mindenről „megcsavarva” beszélt – az volt számára a humor. Illő volt bohócnak lenni a társaságban.

Gerelyes magát tette a helyzetek szenvedő hőségévé az írásaiban – s ez tisztességes. Hogy a „jobb minőség” – a Gerelyes-hős – „legyőzeti magát” (mindjárt a Kilenc-perc ökölvívó-novellában), hiába ünnepelték benne a szocialista humanizmust, hát... nem jó megoldás. S mintha a köznapi bolondozások „megcsavarása” ütne át a komolynak veendő íráson.

A példázat – idegesítő. Gerelyes – túl jó volt...”

Ez az emlékezés az 1963–64 körüli éveket eleveníti fel, amikor Gerelyes Endre már ünnepelt novellista, Budapesten él, be-bejár az Egyetemi Lapok szerkesztőségébe, s ott nekem is van módon találkozni vele. Soha nem szólítottam Bandinak vagy Endrének, vagy ha nem volt ott, nem kérdeztem rá a keresztnevével. Annyi biztos, hogy a szerkesztőségben előbb-utóbb valaki kutatni kezdte: „Hol van Gerelyes?”

(Mindjárt félbe kell szakítanom magam. Ugyanis Gerelyesről – évekkel később – egy kritikus-közíró a sajtóban megkérdezte, hogy hol van Gerelyes. Ezen azt értette, hogy hosszú ideje nincs jelen az irodalomban valami tőle elvárt magas színvonalú művel – azt hiszem, már utolsó könyvei egyikén dolgozott – s Gerelyes a kérdésre azt válaszolta, hogy „Itt vagyok egy lágymányosi presszóban és írok...” Hát ez a „Hol van Gerelyes?” nem tudni, mi módon szivárgott át évekkel későbbre – a kritikus nem ismerte az egyetemi lapokbéli társaságot –, mindenesetre a mondat a szerkesztőségben született. B. Éva szerkesztő, Á. János felelősszerkesztő, Baranyi Feri versszerkesztő, Simonffy András prózaszerkesztő hangján szólal meg emlékeimben.)

Gerelyes aztán megjött, betöltötte a neki fenntartott helyet, s olyankor „megérlelődött” a nap értelme. Gerelyesről jó volt beszélni, jó volt rá várni, jó volt leülni az asztalhoz, jó volt hallgatni, jó volt nagyokat nevetni vele és a többiekkel. Bort ittunk lapzárta után. Ezt B. Éva „brügecsinek” nevezte, s úgy rémlik, hogy Fejes Endre Rozsdatemetőjében hívják így a saját termésű bort, szóval – a nem pontosan idézett emlékeim azonosításához ez is segíthet, hogy akkor a Fejes-regény már közismert volt. A „brügecsit” az ELTE jogi kar portása árusította – az Egyetemi Lapok a jogi kar hátsó részében volt, két kis szoba – s amíg tartott, azt ittunk zsebből összeadott forintok árán. Ha, nem „brügecsit”, akkor palackos rizlinget. A dugókat egy igen

hosszú zsinórra felfűzve a felelős szerkesztő széke fölött a falról indítva körülvezették a falon, a két kis szobát elválasztó ajtó felsősarkán, mint valami villanyvezetéket átvitték az első szobába, ott is körül, majd az ajtót kikerülve vissza a belső szobába... Szépen gyarapodott. Amikor 1965 nyarán búcsút mondtam, már legalább háromszor-négyszer körbeírta a dugó-„gyöngysor” a két szobát.

Volt egy kék kord-zakója. Sötétkék. Mellzsebében tollak. Többnyire ezt a zakót hordta. Inget, kigombolt nyakkal. Ha már a ruházatát írom le, eszembe jut, amint egyszer – azt hiszem, május volt – ingben, jobb tenyerével könyveket a csípőjéhez szorítva, nyakát behúzza esőben igyekezett a Puskin-mozi felé, s amint a járdáról átintgettünk neki, visszakiabált, hogy Edittel, a feleségével van randevúja, moziba mennek. Gerelyes akkoriban Budán egy általános iskolában tanított.

Az Egyetemi Lapokhoz belépve karján orkán-kabátot tartott. Nem vagyok biztos a dátumokban, de ez az orkán-dolog – magyarázatot kér. Azokban az években már ki lehetett utazni Ausztriába, s ott orkán-kabátot venni. Aki nem élte át, elhinni sem fogja, mit jelentett, ha valakinek volt orkánkabátja. Egy örületben élt az ország. Először a barnás színű orkánok jelentek meg, aztán később a kékes színűek. Akinek volt, napsütésben is a karján hordta, hátha eső lesz, vagy ha nem lesz eső, legalább jól megbámulja őt mindenki, akinek még nincsen.

És Gerelyesnek volt. Volt neki orkánja... S aztán, amikor a belső kis szobában odaült a dohányzó asztal körüli egyik fotelbe, rágyújtott, s felhangzott szájáról az az utánozhatatlan – csak kicsit palócozó – „Apám, ez haláli...” akkor már mindenki odahúzódott hozzá, hallgatni, mit mesél Gerelyes.

Nem tudom, mit mesélt, nem emlékszem, a hangulatra emlékszem. Hogy néha közbe is lehetett szólni, szójátékok formájában kicsavarni azt, amit a másik mondott, lehetett vicceket mesélni, de az mindig érdekesebb volt, hogy mi történt Gerelyessel. Egy alkalommal egy Gerelyes-sztori utójátékának voltam a tanúja. Úgy rémlik, hogy Baranyi Feri jókedvű társaságában érkezett Gerelyes a szerkesztőségbe, s Ferit úgy ünnepelték, mint valami megszabadítót. Az előzmények...

Mesélték, hogy egyik délelőtt csöngött a telefon a szerkesztőségben. Talán Soma vette fel. (Ő humoreszkeket írt akkoriban.)

– (a vonalban Gerelyes) „...Edit azt mondta reggel, hogy fiam, itt egy százas, estig ne lássalak, mert itt most nagytakarítás lesz, s ne légy láb alatt.”

– S ettől vagy ilyen szomorú?

– Apám, nem ezért vagyok szomorú. S nem is vagyok szomorú.

– Mi a baj?

– Baj nincs.

– S hát?

– Csak az, hogy már nincs meg a százas.

– Bandi, honnan telefonálsz?

– A Keleti pályaudvar büfijéből. Kölcsön tantusszal.

– Majd valaki elmegy érted.

– Nem majd, hanem azonnal. S hozzon pénzt is. Mert a százast nem itt költöttem el, hanem még előbb...

Persze – anekdota. Mint még annyi más. Gerelyes azonban az ilyen kis történetkéket hagyta élni. Amikor aztán Baranyi Ferivel – ha ugyan vele? – megérkezett a szerkesztőségbe, a történetet már annyi változatban mesélte ez is, az is,

hog az egészből csak egy vált fontossá: minél több humort facsarni az alaptörténetből. Van most egy gyanúm – bizonyára az történt, hogy Gerelyes a százast utcai koldusnak adta – Gerelyes ugyanis mindig nagyvonalú volt – s aztán kitalálta ezt a sztorit. Mert... így érdekesebb...

S eszembe jut az is, hogy Raszkolnyikov valami húsz rubelt – nagy összeg – ad Marmeladov özvegyének miközben ő maga éhezik és nélkülöz. (A Bűn és bűnhődés hőse Raszkolnyikov. De hiszen Gerelyesék ezen a regényen is nevelődtek.) Mindenesetre a Kilenc perc ökölvívója, aki megsajnálja az ellenfelét, s hagyja kiütni magát a ringben (hadd higgye a fiú babája, hogy az ő „sráca” jobb), ami végül is – nem jó. Gondoljuk el: a jobb minőség önként adja nyakát a gyengébb alá? S túlzóan. Végző összegzésben: Gerelyes – a mártír? Az önfeláldozó? Hm. Tanulságos. Valami tiltakozik bennem ellene.

Gerelyes – később – rátalált önmaga „lovag-szerepére”. Későbbi regényében. Így már más. Eljátszania az ideális hőst, a lovagot, igen jó volt neki. Az, hogy egy író milyen alakokban „képzeli el magát”, azt hiszem, nagyon fontos. (Akár még úgy is, hogy „Bováryné én vagyok” – utalva a szerepjátszás szabad lehetőségeire.) Egyszóval az nem véletlen, hogy ki milyen figurába „öltözik”, kit lelkesít belülről. Ilyenkor néha az író első személyű elbeszélésmódot alkalmaz. Gerelyes a lovag-szerepben egy számára lélektanilag – hogy úgy mondjam – „jogos” szerepet vett magára.

Elképzeli és megírja Lancelotot, a „kerekasztal lovagjai” hőst. (Ez esetben a kerekasztalnak nincs köze a szerkesztőségi dohányzóasztalhoz. Bocsánat a számon most megjelent ferde mosolyért.) Mondom, én lélektani következetességet találok Raszkolnyikov és az ökölvívó közt. Sőt! Eszembe jut egy Gorkij-novella. A Cselkas. Cselkas, a tengerparti vagány csónakkal jár lopni éjszakánként. Egy alkalommal társnak – bűntársnak – fogad fel egy zöldfülű falusi legényt, aki még nem sokat tud a csibésztársadalom szokásairól, de nagy mohóság él benne a zsákmány iránt. Sikerül a tolvajlás. Cselkast szórakoztatja a fiú elemi mohósága – és neki adja az egész cuccot. Lemond a részéről.

Gerelyes a lovag-figurában élte meg jogos önazonosságát, az idealizált hősből, a jótevőből, a harcosból. Az, hogy a rang kötelez – Noblesse oblige – Gerelyes-lovag viselkedésében már akkor jelen volt, amikor a Kilenc percet írta. (Újabb ötlettem: azzal a különbséggel, hogy míg például a koldusnak Szent Márton a köpenye felét adja, karddal kettéhasítva, Gerelyes nem felezzet, ő odaadja... az egész... száz forintot. Vagy éppen a férfiúi hiúságát – az ökölvívó figurájában.)

Jóakaratot kérek, amikor így egybeszövöm a civil és az író cselekedeteit, mert azért, ugye „Bováryné mégsem én vagyok” – tehát feltételesen, megengedőleg szabad fogadni a személyes élet és a megírt történetek ilyen hasonlóságait, de... mérget venni azért nem kell rá. S mindeközben érdekes tudni, hogy Gerelyes Hemingway írói alkatát próbálgatta magára a legszívesebben. S volt is ebben valami. Talán a „mutatvány” iránti hajlam. A „kiállás”, az egyenesség. A jó értelemben vett vagányság. (Én az „orosz párhuzamot” is fontosnak érzem.)

Érdekes egyébként ez a „lovag-szerep” más összefüggésben is. „...én lovagi kézzel becézném, jól elidőzve a formán,... a nagyasszonyt tajtékká lovagolnám...” – írta Nagy László, aki ilyen lovagnak képzelte magát. S Gerelyes? Micsoda különbség! Gerelyes – azt kell mondjam – a gáncs nélküli lovag, az erkölcsös, a gyámolító. Gerelyes

nem adja az erőszak izgalmát, hanem annak mintegy az elemzését, a tanulmányozását. Igaz, megoldaná – ha, ha... különös a maga korában. Az 1960-as években.

Van egy szép kifejezésünk. „Kenyeres pajtás”. Az egykenyéren élők, akik mindent megosztanak egymással. Gyökere nem a bűnözőtársadalom, hanem a szegénylegény-sors, ami fontos különbség. (Azt hiszem, hogy Nagy László ilyen magyar történelmi szegénylegény-sorsból képzeleli magát zord lovagnak. Ám az övé inkább játék, barbár tréfa, míg Gerelyes lovagsága eleven húsba vág. A sajátjába.)

Fejes Endre *A hazudós*-a is szépíti a valóságot, hát még a *Jó estét nyár, jó estét szerelem!* hőse. Amikor egy hős „beköltözik” a saját szépítéseibe, a saját konfabulációiba, létrejön az örök mese varázslata.

Gerelyes nagy mesélő. Ám a Kilenc perc végső tanulsága mégsem hagyja békén az ember érzékét. A novella hőse tulajdonképpen új választás elé állította a nézőtérre ülő nőt, azaz, fogja-e választani a vesztes hőst? Észreveszi-e a szívével, micsoda önkínzó játékot folytatnak itt őerte? Ha elfogadja a kézfelmutatással kihirdetett győztest – „ha olyan, az ügyes látszattal megalkuvó” –, akkor nem is elég okos, nem is szeret eléggé, nem is alkalmas társnak egy olyan erkölcsi győztes mellé, aki látszólag veszít a pontozáskor. Gerelyes borotvaélen játszik. Ilyen örültségre éppen a szerelem képes. A „jobb minőség” magányos marad. (S majd megkeresi őt a hozzá illő másik „jó minőség” – más nő alakjában.)

Az eljátszott figura és az élet alakja – más. Nincs vagy nem úgy van közük egymáshoz. Az igazságérzet azonban szívesen hozzáteszi, micsoda vonzó, szép asszonya volt Gerelyesnek Edit, aki végképp kívül van a novella képzetkörein. (S aki a szerkesztőségi „kerekasztalnál” – emlékeim szerint soha meg sem fordult.)

...Lám, mégis „kerekasztalnak” kívánja neveztetni magát az a szerkesztőségi dohányzó asztal. Bocsánat érte. Összekeverni őket – humor. Sok minden hozzátartozott azokhoz a szerkesztőségi játékokhoz. Egyik szép dokumentuma az a Baranyi-vers (hiszen Gerelyes legközelebbi barátja Feri volt), amelyben a költő megírja, hogy pénzelőleget vettek fel, hogy majd leutaznak Pécsre a balerinákhoz, s írnak róluk egy szép riportot. A pályaudvari restiig eljutottak. A pénz elfogyott. Úgy döntöttek tehát, hogy jobb volna, ha inkább a balerinák írnának riportot örőlük. Mint a vers visszatérő sorai idézik a két hőst: „én... és a nők fejedelme /, Gerelyes Endre.”

Anekdota, anekdota...

Gerelyes lovag-figurája sem Toldi, sem Don Quijote, hanem Arthur király lovagja.

A szerkesztőségi játékok közt voltak szójátékok. Ez úgy perdült, mint az ötlet-roham (a brémsztorming), de noha nem elhatározás után. Elhangzott egy szó, s valaki kibökte, hogy az a szó benne mit vált ki.

Egyszer Gerelyes II. Rákóczi Ferencről beszélt. Gerelyes történelem szakos volt, s figyelemre méltó elemzést nyújtott Rákóczi külpolitikájáról. Majd (játék a játékban), egyszer csak hangot vált, s azt mondja: „... hát most képzeljétek el, hogy ez a gazdag francia király nem akart segíteni szegény Rákóczinak...” (A dolog ilyen leegyszerűsítése már nevetéseket csiholt.) Valaki erre: „Ja, az a Burbon, mi?” Más: „Nem Burbon, hanem Burgony...” Nevetés körös-körül. Más: „Borzsony”. Más: „Hogyan, „Börzsöny!” Más: „Az az... az a burguá, az a roá”. Más: „Koá? Moá?” Más: „Oá-oá!”

Istenem, hogy mi volt ott ebben olyan humoros? S még később is, hogy bökverset írtam róla, amit a Palócföld közölt. Közös bohóckodások emlékével... ezt írtam az ajánlásba.

Ma nem ismerem asztaltársaságot, amelyben ilyen fel nem tartóztathatóan tör föl ez a bizonyos késztetés, a bolondozásra való hajlam szenzációs virága, virágbokrétája. A kompjúterizált világ „csetelései” – egészen más. A baráti beszélgetések pedig – élőben – csendesek, bensőségesek, tűnődők. Bár lehet, hogy csak az idő múlása tett ilyenné, komolyabbá mindent.

Egyszer egy lakáson, baráti társaságban – Gerelyes akkor már nem volt köztünk – a háziasszony nagy üvegtállal lépett a szobába, s a jobbra-balra üldögélő társaságnak így mutatta be az ételt: „Marinírozott hal, korianderrel, ecettel, délszaki fűszerekkel, magyar hagymával... két napig hűtőben érlelve... Jó étvágyat, szedjete!”

Ijedt csend követte. (Máris kezdődött a játék.) Egyesek heherésztek.

– Hogy mi? – szólalt meg udvariasan egyikünk (Alakul a játék.)

– Hogy-hogy mi? – kérdez vissza a háziasszony.

– Az a mandarin vagy mi...

– Marinírozott...

– Jó, jó, de mit? Mit maninírozott? (Ekkor tör ki az első iszonyú nevetés.)

– Nem maninírozott, te, te műveletlen. Marinírozott. Igaz?

– Az. Manikűrözött. Körözött.

– Kondírozott...

– Radírozott...

– Fasírozott...

– Kasírozott...

(Leírva ez nem úgy hat.) Egyesek már azért könyörögtek, hogy hagyják abba. Volt, aki a veséjét fogta, fuldoklott, de záporoztak tovább a „fakírozott”, a „hazardírozott...”, a „marinénizett”...

Azért jöttünk össze, hogy Gerelyes emlékét idézzük. Akkoriban állították fel mellszobrát Salgótarjánban.

... A társaság nem akart lecsillapodni. S mintha – Gerelyes megbocsátó mosolya lebegett volna fölöttünk. Edit pedig: „javíthatatlanok...”

Az író és a táj

Emlékeznem kellene Gerelyes Endrére – de nem tehetem, hiszen személyesen soha nem találkoztunk. Amikor elszólította a fátum, éppen Hatvanban voltam pályakezdő könyvtáros. De egészen biztos, hogy találkoztunk. A salgótarjáni Madách Gimnáziumnak voltam én is növendéke, s engem is Herold László tanított a magyar irodalom szeretetére, mint őt. Ennél szorosabb kapocs nem kell, mindketten ugyanattól a tanáregyéniségtől érezzük meg a magyar nyelv ízét, fontosságát, szépségét, a magyar irodalom végtelen értékeit.

S ki tudja, nem találkoztunk-e a híres focimeccseken Salgótarjánban. A Dolinkában, ahol a Sese és a Stécé játszott olykor egymással (ezek a városi csapatok, a Vasas és a Bányász helyi nevei). Noha ekkor már a Stécé klasszikus NB I-es csapat volt, míg a Sese legfeljebb ha a NB II-ben hajtott. De ki tudja, a híres B-középen nem álltunk-e egymás mellett: én, mint elsős gimnazista, ő, mint első novellájával nagyot lépő novellista. A bírót azért egyformán szidhattuk...

De ismertem Gerelyes Endrét, mert abban a tájban éltem, amely körülvette, s amelynek tájélményén túl meghatározó volt mindkettőnk személyiségére az az irodalmi kapcsolatrendszer is, amelyet ez a táj őrzött. Most nem is Mikszáth és Madách vitathatatlan élő örökségére gondolok. De tudjuk, Mikszáthtal foglalkozott kezdő irodalomtörténész korában, s hogy a *Tragédia* ne érintett volna meg egy nyitott szellemiségű Madáchos diákot, az kizárt dolog.

De a táj, a maga romantikus jelenségeivel, a gyermek- és ifjúkor minden feszültsége ellenére magába fogadta Gerelyes Endrét. Ha Zagyvapálfalván cimboráival felkapaszkodott a Dió-hegyre, megérintette az időnek és térnek ez a végtelen ölelése, harmóniája. A távolban a Boszorkánykő, amelyhez akkor még fogaskerekű vasút kanyargott fel, de a mohos bazaltszikla komor formáival a népmesék ármányos alakjainak árnyait idézte fel a rémületre, az érthetetlenre érzékeny gyermeki lélekben.

Rögtön mellette Salgó vára, amelynek romos falain messzire világított egy hatalmas márványtábla. Ezen örökítették meg Petőfi látogatásának emlékét, a *Salgó* című vers ihletésének tényét. A Kompoltiak Petőfi-kitalálta véres tragédiája, a várhoz kötődő ősi mondatelemek: az elásott kincs, a messzire vezető alagút, az éjjelente megjelenő fehérruhás kísértetasszony, kit ne szédített volna meg?

A vár mellett a Medves-fennsík hatalmas bazaltsíkja, amelyen valóban medvék riogatták még a XIX. század elején is az arra haladó vándorokat.

S ott Somoskő vára kerek tornyaival, amely már ekkor egy ügyes határrendezés következtében elzárt terület lett, s oda a képzeleten kívül más út nem vezetett. De Petőfi emlékezete oda is köthette őt, hiszen 1845-ben felvidéki útjain a költő ezt a várrmot is felkereste, s útijegyzeteiben is megírja a várból lejövet miként kínálta őt édes és aludttejgel egy öreg parasztasszony.

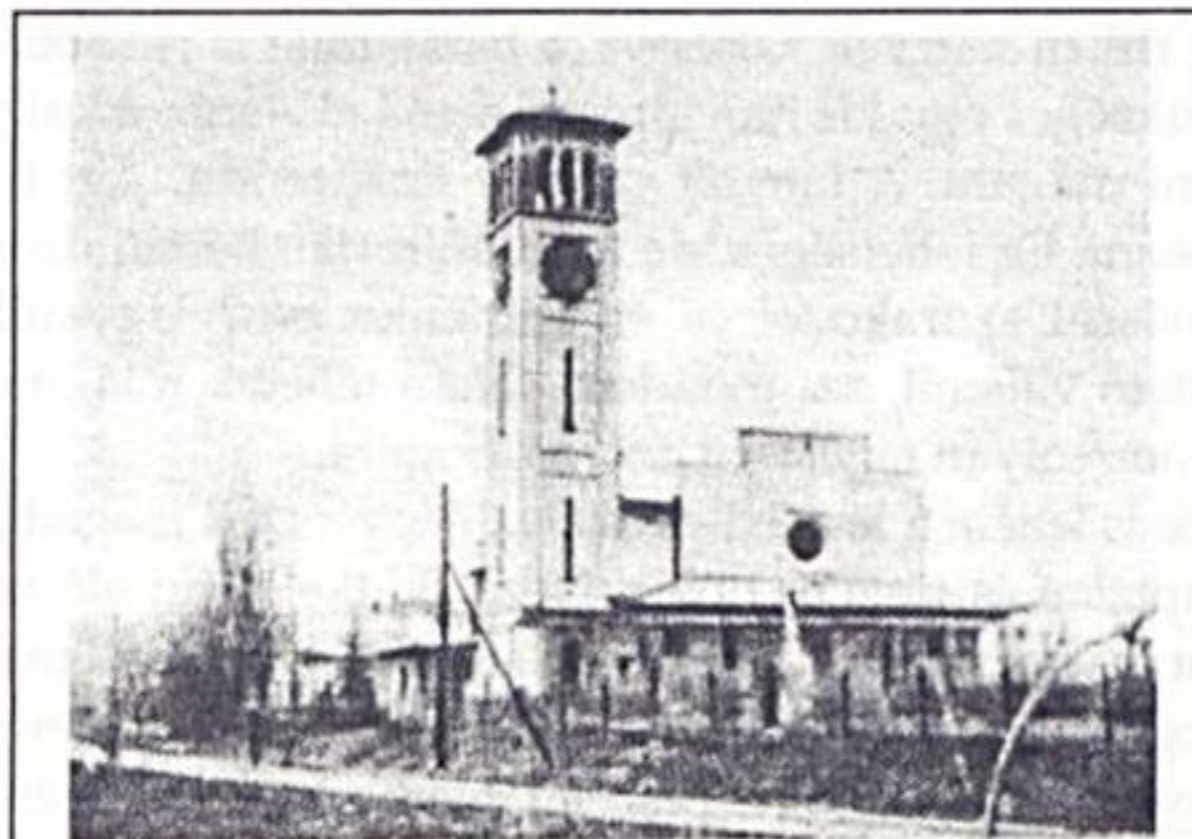
S a gyermeki tekintetnek csak egy ugrás a távolság fölött, hogy megpillanthassa a legnagyobb, legmagasabb hegycsúcsát a tájnak: Karancs hegyét. A Palóc Olimposzt.

Amelynek ormát olykor ködfelhő takarja, s ebben a ködben valóban ott élnek az örökkévalóság nógrádi halhatatlanjai: Balassi Bálint, Madách Imre, Mikszáth Kálmán, a tilinkós palóc poéta, szegény jó Lisznyai Kálmán, az öngyilkos költő Ferenczy Teréz; az Abderából elűzött, s a homályba belépő Komjáthy Jenő; a tegnapok ködlovagjaként itt is honos Krúdy Gyula, Zagyvapálfalva palóc-dalos költője Nógrádi Papp Gyula.

Ismerte – nem ismerte őket a gyermek Gerelyes Endre? Nem tudjuk a választ, csak azt sejtjük, ez a táj a bányákkal, gyárakkal, meddőhányókkal, a kisvasút szerelvényeivel, a kevert etnikumú népességével, a palóc kultúrával, a megfáradt munkásaival, a hirdetett idea hamis fényének és a valóság cifra nyomorúságának ellentétével őt sem hagyta, hagyhatta érintetlenül.

S ha filológusként nem is tudjuk–akarjuk ezeket a kapcsolódásokat kimetszeni a halál által lezárt életműből a novellákban olvasóként ott érezzük az utolsó nógrádi lovag, Lancelot nagy elhatározásának szándékát: a szülőföld, a táj által is meghatározott feladat megvívásának reménytelen – szép küzdelmét: az ember, a lélek, a hit, a jóság, a remény megmentését.

(Budapest, 1995.)

Róm. kat. templom

Zagyvapálfalva

Tiszteiselői lakások

Levelek Edithez

ENDRE:

Ezért a levélért meg foglak szidni. Fájt olvasni, meg jól is esett. Az esett jól, hogy végre akarsz már valamit. És az fájt, hogy az én időszakos örültségeimet Te valami hidegen kiszámított dolognak véled. Az a „pesti nő” pedig, akit Te szeretnél látni, azt hiszem, nagyon csodálkozna ezen a kívánságodon. Én egy lányhoz közeledem lélekkel, és az Te vagy. A többi lehet, hogy időszakosan, egy villanásnyira magára vonja a figyelmemet, de ugyanezt egy szép ló, vagy jó motor is megcselekszi. Nem érzed, amikor összekarolunk, és megérezzük, ha másik lábbal lépünk, hogy ez a parányi dolog is több, mint az egész körülöttünk mászkáló társaság? Ez pedig így van, és neheztelni fogok, ha nem hiszed.

Amit azzal a máshoz menéssel és mulatással kapcsolatban írtál:

Lehet, hogy én is igazságtalan vagyok, de Te is az vagy. Nézd, Neked ott az osztály. Mindenkit ismersz, kedvelnek. Jól érzed magad a klubdélutánjaitokon, én pedig itt Pesten elég ritkán megyek valahová, a barátaimat is ritkábban látom otthon. Tudod, nekem is szükséges egy kis hancúrozás ezekkel a srácokkal, és furcsa, de én is szeretem jól érezni magam. A lányok szerepe tizedrendű. Azt írod, akaratodon kívül meg fognak nézni. Ez lehetséges, de amit állítottál, kétélű dolog. Én azt mondom majd, hogy mással szórakozol és én hűtlenkedem? Ugyanilyen valószínű, hogy ha én észrevettem valamit, azt mondod: „Nem tehetek róla, megnézett. Csinos vagyok”. Szóval ez nem olyan egyszerű ám, kis bogaram.

Aztán kicsit dühös is lettem a leveled végefelé. Meggyőzted magad is, hogy minden, amit én mondok, alaptalan és piszkos dolog. Nézd Editke, vedd elő azt a levelet, amit írtam egyszer, és amit már nézegettünk is. Terítsd magad elé, és cáfolgasd. Akkor is nagy dirrel–durral hozzáfogtál, azt mondtad, semmi sem igaz, de hát mi nem igaz benne? No mi? Neked azért kényelmetlen a múlttól beszélni, mert a jelen szebb és harmonikusabb. Lehet, hogy én voltam a gazember a kezdeteknél, de a folytatásról Te gondoskodtál. És ne sértődj meg, ha azt mondom, volt olyan piszkos dolog, mint az enyém.

Amit akkor este a hűségedről mondtam, azt tartom. Te hű vagy, amíg a szerelmed vagy a szereteted tart. És azután mi lesz? Ha eljön az az idő, amit Anyukád mond? Ha rájössz, hogy sokkal hitványabb vagyok, mint hitted? Elválsz, mert a férjed Te nem csalod meg? Olvastam Kóbor Tamásnak egy novelláskötetét és rájöttem, miért gyűlölöm én a Te köreidet. Azért, mert érzem, hogy előbb–utóbb elvesznek tőlem. Odagyültek köréd. Melyik volt tőlem különb egy hajszállal is? Többet tudtak, intelligensebbek vagy jellemesebbek voltak? Nem. És mégis jól érezted ott magad, mert egyívásúak voltatok. Itt azt érezted, hogy „nem imponál már a vad akarás, mert megtaláltam az igazit”. Hát egy ilyen úri csavargó fog elszedni tőlem.

EDIT:

Nagyon le kellene becsülnöm Téged, hogy „időszakos örültségedet hidegen kiszámított dolognak véljem”! De honnan is következtetsz erre? Azt is tudom, hogy

Te nem tudsz kiszámított lenni! Ami jön, az jön. Te szangvinikus természet vagy, tipikusan. Nem veszem kiszámítottágnak, csak soha előre nem várható villámnak a derült égből. Úgy szeretném, ha sikerülne ezeknek eltűnniük közülünk! Olyan rossz és igazságtalan vagy néha, de remélem, hogy majd kinövöd, vagy akarod levetkőzni, vagy megszokom!

Ami pedig a hűségemet illeti, arról csak annyit, hogy én nem fogok kiszerezni Belőled! És én arra soha nem jövök rá, hogy Te hitványabb vagy, mint gondoltam. Ez egyszerűen csacsiság, mert én nagyon jól tudom, hogy Te milyen vagy, és ebben egy pirinkót sem csalódhatok! Akiket Te „az én köreimnek” nevezel, azokról magad is tudod, hogy nem az enyémekek, hogy az égvilágon semmi közöm velük, hozzájuk. És senki, pláne ezek közül senki, nem fog elvenni tőled!

ENDRE:

Egyszer valamelyik Sándor pápa vendégül látta valamennyi nobilest és nobilitást, akik politikai vagy gazdasági ellenfelei voltak. A Borgiák véréből származott az az úr, abban a fészekben költötték, ahol kartársnőd, Lucrezia is csiripelt, tehát tettét nem lehet csodálni. Szerette ez a banda a pompát és a halálhörgést, eredeti módon tudott lelkes barmokat exportálni a pokolba. Szóval kérlek, folyt a bor, majdnem olyan dúsan, mint a vér, csillogtak a kelyhek, lesték az öreg egyházfőt, mondogatták ezek a torz embertestekbe ágyazott sakálok, hogy „no, az öreg se húzza sokáig, oh mia Maria, segítsd gyorsan a kötényedbe”! Az öreg úr ekkor megtörölgette arany keresztjét, rendbetette öltözékét, felállt, s mintha egy kedves meglepetést közölné, ravasz-kás mosollyal harsogta: „Hölgyeim és Uraim, engedjék meg, hogy tudtukra adjam, önök mindannyian meg vannak mérgezve”. S amint meredt szemekkel felugráltak, orvos után kiáltozva, bölcs nevetéssel, öreges fejcsóválással mondta: „Késő!”

Tegnap gyalogoltam haza és egyszerre megszólal a jobbik eszem: „Te tökkelütött hülye. Engedd meg, hogy közöljem: meg vagy mérgezve”. S amint az én rosszabb (ki tudja, tényleg rosszabb-e) eszem felpattant gögösen és büszkén tiltakozni, a szívem csendes derűvel, nyugodt higgadsággal integetett: „Késő!”

Bizony, Editke, Editkém, kis szívem, késő. Mert amikor Rád veszekszem, soha nem Téged illetnek a szemrehányások, hanem engem. Csak akkor kezdek pörölni, ha okot látok rá. (Most nem az a lényeg, hogy van-e, hanem, hogy látom vagy nem.)

Én azelőtt soha nem veszekedtem lányokkal, mert leléptem, ha nem úgy tettek, ahogy vártam. Dühöngök magamra, de Veled szemben képtelen vagyok ilyesmire. És ha Veled kiabálok, önmagam akarom meggyőzni, hogy Te sem vagy különb a többinél, és rájövök, hogy késő. A szívemre csepegtetett édes aqua toffana hat, már elfelhőzte az agyamat is, a kutya szentségít neki.

Én, hidd el, nagyon jól érzem magam így, csak azért szó, ami szó. Te lebbentgeted néha ezt a kedves és simogató füstöt. Akkor, azokban a percekben, mikroszkópon keresztül nézem a világot, Téged, és ez kellemetlen. Nem tudom, tényleg úgy szeretsz-e, ahogy mutatod, de feltételezem, mert ez észszerű. Ha akarod, elmondok egy-két dolgot ezzel kapcsolatban. Sok van, de majd rendszerezek. Tegnap azt az éjjelizenét említetted. Nézd, ehhez semmi közöm, sőt, lehet, hogy jobban örülök neki, mint Te, mert csúnya lányok nem kapnak szerenádot, s ha tőlük kapod is a muzsikát, én adom a csókot. Ezt pl. absolute nem kellett volna említened, ez a

Te magánügyed, hiszen hasonló módon azt is kötelességednek tekinthetnéd, hogy elmondod, kik és mit mondtak Neked az iskolában, milyen grimasszal, gesztussal. Bár itt is volt egy kis suskus, mert Te éppen olyan jól tudod, ki adta, mint én, de azért (lehet, hogy a saját érdekemben, a nyugalom végett) be akarsz kormozni, hogy semmit sem tudsz. Ezt például nem értem, mi a frásznak csinálod!?

Hanem, hogy Gabi járt nálad, és erről hallgat a krónika, a fene egye meg, ez baj. Feltételezem a legjobb szándékot, a tapintatot részedről. Kétségbeesem, mennyire nem ismersz. Idehallgass, te kis csacsi! Ha engem félre akarsz vezetni (ne mérgeledj, nem komoly mértékben gondoltam, csak amennyire a legbecsületesebb lány vagy asszony is megteszi), mindig igazat mondj! Nem érzed, mit jelent nekem az, hogy Te elhallgatsz előttem valamit ezen vonalon? Olyan színe van a dolognak, hogy Te azokkal paktálsz, és nem állsz mellettem. Nyavalyogtam előtted, torkig vagyok vele. Kunyeráltam és kérencséltem, undorodom magamtól. A szívem elvetted, de a gerinccességemet nem adom még Neked se. Bizonyára összehasonlítottál bennünket, ha nem látod, kik ők és ki vagyok én, vak vagy, esetleg én nem érek annyit, amennyire tartom magam. Ebben az esetben pedig nem folytatok szélmalomharcot. Sajnálom, hogy abból a bandából Gabit is ostobának és hazugnak kellett találnom. Ostobának, mert beugrott az én szimulált, mutatott jámborságomnak akkor este, úgy gondolta, én vagyok a Bamba Pacák, akinek minden szép hülyeséget be lehet mesélni egy pohár bor mellett. Megittam a bort, és kifordítottam a lelkét. Szidtalak előtte, megjátszottam a búsmagyart, és nem volt annyi becsület benne, hogy pár igaz szóval megvédjen Téged. Ahol ilyen az első, milyen lehet a többi? Engem akartok rángatni, kis buták, és én sakkozom veletek. Mióta Anyukád azt mondta, hogy én károsan hatok a szándékaidra, tudod, hogy minden kezdeményezést Neked engedek át. Válassz szívem! Vegyük könnyen egymást, juttass majd egy-két órát nekem is, és tőlem több korholó szót nem fogsz hallani; vagy csináljuk szívvel a dolgokat, állj mellém, ne húzódozva és félig-meddig, és akkor azt hiszem, boldogok leszünk. De ez a következőkkel jár: szépen megírod, vagy megmondod mindegyiknek, tünjenek a frászba el, ne ólálkodjanak körülöttem. Ha ez ellen kapálózik gyengéd lelkületed, gyűjtsd egybe őket, majd tartok egy oktatóbeszédet nekik, hogy szétáll a fülük, és a kéjtől nem találnak haza. Nincs kizárva, hogy tényleg be akarlak skatulyázni, de akkor melléd ülök én is. Ezzel kapcsolatban még, hogy megnyugtassalak: azt hiszem, azzal Te is tisztában vagy, hogy a tehetséged nem egy szűk társaság előtt kell megmutatnod, hanem az életben. (Tudod, nagy „é”-vel, három felkiáltójellel.)

Tudod, az utóbbi időben az odaadásoddal már túlságosan az ujjaid köré csavartál, ez pedig egyikünknek sem jó. Hála isten, magamhoz tértem, és újra az vagyok, aki vagyok.

EDIT:

Elhiszem, hogy nem mindig viselkedtem úgy azelőtt, ahogy kellett volna, nem mindig kerestem a kedved és a társaságod, és nem is akarom hazudni, hogy közben állandóan Rád gondoltam. Már tudom, hogy ez ronda dolog, de néha bizony fogalmam sem volt, hogy mi lehet a helyes. Most magam kerülök boncolásra! Én nagyon, de nagyon gyenge és tanácstalan vagyok, és feltétlenül szükségem van irányítóra, Rád, és ezt a szerepet senki nem tudná betölteni Rajtad kívül. A kettőnk viszonyában részemről ez az önzés, azaz ez jelenti, hogy kiegészítesz engem. A baj ott van, hogy én nem egészítelek ki Téged, mert Neked egyszerűen nincs szükséged

kiegészülésre. A másik baj pedig, hogy Te képtelen vagy és leszel elfelejteni nekem a tavalyi nyarat és azt a társaságot, ezért nem illünk össze, mert ez mindig köztünk fog állni! Én elfelejtettem. Nem beszélünk róla, elfelejtettem. Te nem. Én a múlttal nem tudok törődni, mert ez nem volt más, csak keresés – elvesztettelek, kutattam utánad, ha nem is a Te személyed után, csak általában, és visszataláltam Hozzád. És soha, soha ilyen biztos nem voltam, soha ennyire nem állapodtam meg senkiben, és ezért az érzésemért az égen a földön minden oda tudnék adni, és mindenre képes lennék. Nem igaz, ez nem lehet bűnöm! Egy nő mindig szeleburdi bizonyos fokig, mindig lehet könnyelmű és könnyűvérű egy ideig, de ha megtalálja azt, akiért öntudatlanul is szeleburdi, könnyelmű, könnyűvérű, akkor minden elképzelhetőre képes, ez az egész női nemre áll, és ez szent meggyőződésem.

ENDRE:

Régóta motoszkál bennem egy csomó dolog, most aztán nekidurálom magam, és elmondom. A portóért elnézést kérek. Kénytelen vagyok igazat adni Anyukádnak (pedig – isten bocsássa meg – nem szívesen teszem általában), tényleg nem passzolunk egymáshoz. Amíg ez kamasz-szerelem volt, packáztam és bolondoztam, de lassan komolyabbra fordul, és nem árt gondolkodni.

Editke, ugye nem sértődsz meg, ha először magamat terítem boncaszitalra? Így könnyebb Téged vizsgálgatnom. Mindig restelltem a szentimentalizmusomat. Asszonyok neveltek, kényeztettek 10–12 éves koromig, lágyan asszonyosan. Apu észrevette, és ő vett kezelésbe. Mostanában beszélgettünk erről, és elmondta, hogy hallatlanul nehezére esett engem a pityergésért büntetni, és szinte ridegen, férfiasan bánni velem, amikor szeretett volna simogatni, összecsókolni. (Állítólag akkor még kedves és szeretetre méltó voltam.) Kívülállók azt állítják, hogy keménykötésű lettem, és férfias. Középiskolában már magam is előmozdítottam ezt, írtam már róla, verekedtem, miegymás. A lelkiületet – sajnos – lényegében megváltoztatni nem lehet. Ez ostobaságnak hangzik, de így igaz. Annyi, vagy több, érzékenység van bennem, mint 6 éves koromban. A cinikusság és nihilizmus jó takaró volt, 16–18 éves fiúk nem szeretik látni a gyengeséget. A farkasfalkák – (civilizált kiadásban) – az elbukót felfalják, vagy ami még rosszabb, kinevetik. Hamar beletanultam én a pofozkodásba, ittam és nőztem – már amennyire tanácsos volt –, és én lettem az előcsahos. Riadtan lestem magam, úgy óvatosan kaparásztam is visszafelé, de akkor több körülmény közrejátszott, többek között Horvát is, és szép, tiszta fiatalságot, sok melegséget sóvárogva, dühöngve és káromkodva, egy Majakovszkij mondattal ugyancsak elbúcsúztam minden álszent prédikációtól. Tudod: „Nem kell a ti vallásotok”. És közben éreztem, hogy sokkal inkább azt kellene mondanom, mint Arany János fiatal színész korában egy kacér pályatársnő hívogatására: „Késő van, instálom”. Azt hiszem, nem érted, hogy nevetséges, amit mondtam, de nem baj.

Sokszor számot vettem már magammal, és nyugodtan, minden kétely nélkül oda jutottam, hogy a hozzátartozóimat jobban szeretem az életemnél. Pedig ha sokszor blazírt is vagyok, nagyon szeretek élni. És akármilyen bitang-banálisan hangzik is, ezt az országot is szeretem (hazát mégsem mertem írni), meg az embe-
reket is. Azt hiszem, ott a hiba, hogy túl mélyen érzek, vagy kevésbé ünnepélyesen: mindent mellre szívok. Kettőnk kapcsolata pedig azért nem igazán szép és emberi, mert tudatlanul vagy kiszámítva – komédiázunk. Én adom a fád, fakír pasast, Te

pedig fordítva. Én például sokszor szeretnék egy jó nagyot sírni, ha egy kicsit is megbántottam valakit. Persze ehhez már vén szamár vagyok. Nézd Kicsim, elhatároztam, hogy őszinte leszek, s ezért ha kellemetlen, tedd le ezt a levelet. Te például tudatában vagy bizonyos dolgoknak. Például tudod, hogy a butuska arckifejezés pompásan áll, ezért, ha alkalom nyílik, felöltöd. Azt hiszem, nagyon sok természetes rafinériával vagy megverve – vagy megáldva – és tökéletesen tudod, kit hogyan kell vadítani. Istvánékkal szemben jól nevelt úrikisasszony voltál, a középosztály bájos gyermeke. Most fütyülsz az emberekre, mert ugye, ez az én programom. A fiúk kapacitásától függően osztályoztad őket. Imponált a hányavetiségem, a lobogó hajam, és lobogó reményeim. Tetszett a vadságom és modortalan modorom. (Nyakatekert.)

Azután kellemes változatosság a „fentebb stil”. A sok bájos fajankó. Ez azonban csak két hónapig kötött le. Én két évig. Most mondok valamit. Anyukád tőlem félt, vagy féltett. Pedig csak egy jól sikerült est kell, kellő hangulat – tehát semmi esetre sem az én személyem –, és alkalmazható a Cyrano-idézet: „Asszony lett a lány”. És hogyha ez nem történt meg, miattam nem történt meg két vagy három éve.

Azt mondtam Galyatetőn, fáj, hogy Te mással is jól érezted magad. Te erre foghegyről odavetted: „Ó, hát Te hányszor töltötted az idődet kellemesen”.

Hát vedd tudomásul, kisasszony, hogy egyszer sem! Mert én akárhogy adtam a bankot, akárhány lányt öleltem, és akárhányszor táncoltam festett kis ringyókkal, mindig Érted jajgattam, és otthon az ágyban miattad harapdáltam a párnát, simogattam a sötétséget, Tőled kértem bocsánatot minden szennyes csókért, és üvöltöttem Érted! De soha, egy percre sem tagadtalak meg, és egy percre sem sikerült elfelejtenem, hogy az én másik felem mással csókolózik, vagy túrára megy. Micsoda lelki prostitúció!

Hát ez az, amiért én félek Tőled, ez az átkozott könnyűvérű, felületes természet. Ez a mindent felejtő és mindenben átsikló struccpolitika. Mert nem beszélünk Gézáról, nincs Géza, és hasonló okok miatt nincs Pista, Gabi, Eli, meg az ördög tudja ki! Tévedsz. Mind van. Kéthetes magányt nem bírál ki. Szórakozni mentél velük, amiért – ezt elismerem – joggal megbántottalak. Csókolóztál, amíg én jajgattam utánad. És most ez mind elmúlt, mert elmúlt? Nagyvonalú vagy – ahol hallatlanul kicsinyesnek kellene lenni, és kicsinyeskedsz ott, ahol általában minden ember szőrszálat hasogat. A liliputiak nem hitték, hogy rajtuk kívül nagyobb ember is van, és játékháborúik nem komoly csaták. Pedig hát, ugye, nemcsak emberkék vannak, emberek is. (Igaz, hogy kevesen.)

A lobogó haj kihull, a lángoló kedv is lelohad egyszer. És a házasságot nem két hónapra köti az ember, nem is két évre, hanem két életre. Azonkívül engem nem lehet megbosszulni, mással flörtölni, másnak tetszeni, nagylábon élni, mert vagyok olyan faragatlan paraszt – hisz tudod, az apám csak ez – csak az –, hogy kis feleségem kirúgom az ajtón. Meglehetősen idejétnmúlt elveim vannak a házassággal kapcsolatban, és Te nem viselkedtél valami bizalomgerjesztő módon. Remélem, otthon minden rendben van, gyorsan íj felőle, ezt a levelet pedig bocsájtod (vagy hogy kell írni) meg. Azt teljesen felesleges írni, hogy „már megúntál, azért írsz így”, mert ha így állna a dolog, a fene veszekedne Veled.

Tavaszi futás. Diákszerelem. Budapest, 1985.

Összeállította: Baranyi Ferenc

PETRŐCZI ÉVA

Egy elhibázott este – avagy Lilla kései utószava

„Amott Anákreonnak

Kellő danái vannak

Kaskámba, friss eperrel”

Csokonai Vitéz Mihály: *A boldogság*

Tudd meg, most végre,
jó Mihályom,
túl életünkön,
s rég túl a halálon,
hogy *A boldogság*
estje nékem
korántsem volt színig gyönyör.

Igaz a friss eperből is
juttattál számba egyet-egyét,
ám, hogy verslábat nyeldekkeljek
az volt a cél, a fő, a nagy.

Sok-sok kanál poézis
egy-egy falat gyümölcssel:
elhibázott arány ez itt,
és minden költők
közös vétke,
kik azt hiszik,
a párjuk éhe
(aki korántsem égi lény!)
könnyen csitulhat illetén.

Nem mondhattam el
akkor néked ezt,
(a múzsa-szerep kötelez!)
de most, hogy Almás, s Debrecen
földjében külön porladunk,
halld hát, Komárom bús Anákreonja:

több eper regényünket többre vitte volna.

Versek egy régi füzetből, 1958

Nyár

Lágy kerek táj. Mint meztelen nők,
sütkéreznek a dombok itt.
Puha combokat, feszes emlőt
idéznek telt vonalaik.
Mindent magához idomít;
nézd csak, ott azt a fiatal lányt
kerek fűzkosárral a karján –
belőle is e táj vakít!

Hanyatt feküdtem fönn a dombon.
Szívem alatt susog a fű.
Egy felhőn elúszott a gondom,
s most minden olyan egyszerű.
Körülcsobog a kék derű.
Páncélhátú, piros bogárka
mászik ujjaim ágbogára
s elszáll... örökre ő se hű.

Ragyog a végtelen szabadság.
Recézett szárnyú csönd lebeg.
Az égi legelőt matatják
kis bámész birka-fellegek.
Friss szél suhog a domb felett.
A délután nagy, lusta ökre
hús patakból szürcsöl vizet
s csapkod farkával bögölyökre.

Játszom: lehunyom a szemem,
s kékes-lila káprázatok
próbálják hitetni velem,
hogy nem létezem, nem vagyok.
S ekkor betódul fülelem
át mégis a külső világ:
a levegőbe hirtelen
kapavasak csengése vág.

Fölnézek. Túl a patakparton
lányok hajlongnak, mint a nád.
Sós veríték gyöngyöz az arcon.
Fájlalja mind a derekát.
Egyikük, látom, most megállt
s tünődöm: köztük van-e vajon
a leendő kis ifjú asszony,
ki nekem szánja majd magát?

Szamotrakéi Niké torzójához Rilke-imitáció

Hogy ne lássuk fenséges arcodat,
megcsonkított a romboló idő.
Ám így is örök ez a mozdulat,
e roppant szárnyalás, az ívelő

tartásba oldott duzzadó erő,
örvény-kavaró fényes indulat,
s e tökéletes formák szédítő
varázsa minden korban elragad,

példázva, hogy a súlyos, holt anyag
tud élni és lebegni könnyedén,
ha mesterére bukkan hirtelen,

ki lelket adni néki nem hanyag;
s hogy fönt, az Öröklét fedélzetén
némán is elkiáltja: Győzelem!

LÁSZLÓFFY CSABA

Balladatéma születésnapomra

*„S nekem csak az álom, a semmi,
a pótlék jut...”*

(Szabó Lőrinc)

Végigzuhan a szobaparketten a
rohadt rögeszmés Amerikaárnyék.
A meghitt szertartások ideje
zegzugos színfalak közt is rég lejárt;
ki olvasna manapság verset, pláne olyat,
amelynek nem szerződtek le külön-külön
minden sorát világvalutában?

A jólét automata anyagcseréjével
ókori kultúrákat vakító, valamint a
terroristákkal való interkontinentális leszámolás
Európát meghódító gigantikus reklám(árny)képe,
a 175 ezer fegyveressel bővülő NATO
ünnepélyes ceremóniáját is belekalkulálva,
hogyan is árnyékolhatná be az **Arafátok**
„célzott meggyilkolását” világgá kürtölő új
biztonsági politikát? („Nem javasoljuk egyik biztosító-
társaságnak sem, hogy életbiztosítást kössen velük!”)

Ki mondja meg, hogy az öregedő selyemfiúk
romlott mosolya mekkora biztosíték
az ázsiai kulik bevándorlása ellen?
S jut-e elegendő tőke a *kelet-
európai ingyenélőket* pellengérré
állító bulvármédiáknak?

A fene egye meg a „mentális revolúcióról”
bársonyos hazafisággal hizlalt balkáni pofázásokat:
a digitális adattárban összegyűjtött
exkommunista sztandárd szónoklatokat az
amerikai barátságról, melyeket
heroincsempészekre jellemző alattomoság hevít.

Állítólag szörnyű dolgok történnek velünk
– az USA-ban hagyományos MindBomb agitáció
falragaszai szerint legalábbis.

Mi minek – melyik jövőnek – a forrása?

Fölösleges az elérzékenyülés (pőrén
szembeszegülni a semmivel),
csak próbára akarnak tenni,
mint annakidején az indiánokat,
hogymilyen készséggel és sebességgel
tudunk „posztcivilizálódni”.

Mikor még azt képzeltük, hogy
a költő szava kézigránát!

Ámde igazából sehol senki, aki
ura volna (lehetne!) *a nagy prédának*.*

Gyűlölsz együgyűekkel vitatkozni
– „*varjú rikolt a fehér napban*” –,**

még hogyha nem is kirendelt karhatalmiak.

Nyergelő Ázsia rég lefeküdt benned
nehogy Amerika felkeljen ellened! –

(Ha eszednél vagy, nem kelsz fel,
vagy be se fejezed ezt a verset.)

(*Herceg*)

Lefekvés előtt egy (árnyék)kéz időnként
pisztolyt emel a homlokunkhoz. –

Addig, persze, vetkőzés közben még
dumálunk és (el)hülyülünk egy kicsit.

2004. májusvég

---

*Szabó Lőrinc

**Ginsberg

Testamentum

1.

Bölcsesség; vakmerőség? vagy alázat? –
Az aggaszt, aki nem talál magára,
ki mindeniben ellenséget lát csak.
A sérüléseknek hányféle ára
lehet: szorongás, gátlás, önmagára
utaltság (némaságba ernyedek!),
s lehet az elképzelt mélység felett
kifeszített ideghúr biztonsága;
a kötéláncos légüres teret
felmérő nyugalma: félelmedet
ámulattá varázsoló és titkos
szövetség (ne várj csodát a tudattól,
midőn a véletlentől függsz – csak attól,
hogy a következő pillanat mit hoz).

2.

Elhidegül előbb a kés,
az alma, meg a vaj, a méz,
aztán a diétás kenyér.
Csuklódon hallszik-e az ér?
S ha fölfut sötéten a vér
tüdődbe, fáradt és sekély?
Aszályok után meddig ér:
derékig csak a szeretet,
s bokán felül a szenvedély(!) –
Képletesen már nem pezseg
a világ holtpontra jutott
s borvizes palackba dugott
provinciális szelleme.
Fagyott, zúzmarás jegenye,
a hónap sincs már kelleme;
jaj, el ne nyelj, közöny tele!

(Egy forró tea kellene.)

Füledben már csak ostoba
csalatkozás zeng, mostoha
tévhitek és hitehagyott
hőst éltető hazátlanok.
Még egy szikrázó nevetés(?) –
a tűz ereje is kevés.
Akit legyőztek, s aki nyer:

egy akol s milliónyi fej.
Csőre töltött neutronok;
békéd rég világgá futott,
csüggedt Kant? – Oltalom, vigasz?
A törzsi élet volt igaz.
A harapás helye beforrt,
de sehol a száj, aki szólt.
Ajtódat hasztalan hagyod
csukva, mögötte fantomok –
zöld eszmék, zizegő gazok;
szeméttároló századok.

3.
Öreg, aki látott szegénységet;
aki ifjú, az a legszegényebb

Hívők pokla, ájtatos eretnek –
csak a csalás, ami még megmenthet.

Meddig állsz őrt embernek fiáért,
s fizetsz tested lakásáért hány bért?

Baljós tudás; bámulsz földre, égre.
Elpazarolt idő. Legyen vége.

2005

Fragmentumok

1.

A jótét lelkekről

Ne higgy senkinek,
aki szembe dicsér.

2.

Mi a szenzáció a jóban?

Élőkről vagy rosszat
vagy semmit

3.

Megvilágosodás

A düh a legjobb
fájdalomcsillapító.

4.

Tanulmányocská

A „demokrácia”
szemérmesen szelektál;
kit lehet büntetlen’ eltüntetni.

5.

Átirat

Mindenütt rossz,
de legtrébb sehol.

6.

Sercli

Aludttejben fuldoklik
a püspöklila plüsselefánt.

7.

/el/ Szólás

Nagy fa vágta belém
a fejszójét.

8.
Törlés

Az örökké-t
és a sohát
töröltem
szótáramból.

9.
A széplélek
N.B.

Neki senki se jó
én sem Te sem nyájas Olvasó
s mert nincs időnk
szépre lúgozott lelkét csodálni
semmi esélyünk
a magánmennyországra
hol minden emeleten
ő az abszolút tökély.

10.
Normális vagy te?

Nem érzel lelkifurdalást
mikor az alkohol révén
elszállsz?
Cserben hagyva szeretteidet?
Normális vagy te?
Ki győzi cérnával
negatív hősködésed?!

11.
Ellentmondás

Érzékenységem veszítem el
mikor iszom.
Pontosabban az így kialakult
kialakított érzékenység
vált más minőségbe.
Nem tudni még
lényegbe-vágóbb-e
egy stimulálva-tompított
tudat-állapot
az öncenzúrázott
nagyotmondásnál?

12.
Holnapra

talán elolvad a hó
a lépteid nyoma
visszasugárzó energia.

13.
Menny(e)i erő

Istené vagyok csizmástól.
Nemde?!

Sárándháza, 2004–2005. jún. 9.

Ki kicsoda?

X professzort kerestem a szobájában
ahol Y professzor förmedt rám:
Nem látja, hogy vizsgáztatok?!
A hangnem értelmiségi környezetben is
takarodjon!-t jelent
Mitől lett ennyire ingerült hirtelen?
Érzelmi mélypont a bioritmus táblázatán?
Az új könyvéről olvasott kritikák?
(Egyhangúlag dicsérik
kivételes talentumát)

Vagy vetélytársa emberének nézett?
Nem szép a tanár úrtól
hogy ilyen barátságtalan – tűnődtem utóbb
a lehetséges válaszon
Túl patriarchális viszonzás lett volna
nagy-marxista utálatára
Anyjába se kívántam
noha vérig alázott

Osztályharc ez s mi ellenfelek vagyunk
tudván egymásról ki kicsoda
A bökkenő csupán az hogy ő dönt
sorsom felől.

(1977)

Az idomítottak

Nem akarnak ezek semmit
csak pénzt
mert a Pénz az istenük
Főnök és Alkohol pórázán duhajkodnak
keserboldogan
Ifjú férfiak ha férfiak
szolga-illedelmesek s puhák
(Mintha romló tökbe bökném ujjam –
a korhadó héjnak
még némi tartása van
de húsa-béle már rohad)
Ők az idomított új nemzedék
a büszkén-betörtek
törtető serege
Mikor lemondok
a rólam lemondókról
törvényt-tagadó kivételnek
tudom magam
kinek talán
a jövőn sem kell osztoznia

(1978)

Röptetés

Az öregember egy vén eperfa alatt ült, egy vén eperfa árnyékában, amit még az apja ültetett a kis első világháború után, amikor végre fölhúzták a házat. Azóta eltelt legalább hatvan év, ha nem több, az eperfa óriásira nőtt a kemény földben; úgy látszik, a föld csak fönt kemény, lejjebb egészen más, mint odafönt, arrafelé tetszik a gyökereknek, a fa egyre lejjebb és egyre följebb ereszti magát. Fölé nőtt a szomszéd háznak, a dereka olyan vastag, hogy csak két ember bírja átfogni, az semmi, az közhely, de az is hozzátartozik, hogy a közepén egy helyen behasadt, belefolyik a lé, az esővíz, rohad széjjel, odvasra pudvásodik, de mindegy az neki, nyáron tele van apró, fekete szemekkel, heteken át hullik maga alá, kész posványt terít földre, ahogy széttapossa állat, ember. Hagyján, de egyszer csak ellepte a szösz, a pókháló, az amerikai szövőlepke, erre egy külön fejesollót kellett vásárolni; egész komor ágakat fűrészelték le, annak utána, hogy a kis bolyhokat lecsippentették. Az amerikai halászháló a földre zuhant, az eperfa meg, mintha mi sem történt volna, egyre hatalmasabbra, végzetesebbre terebélyesedett.

Az öregember ez alatt az ősi, hatalmas eperfa árnyékában ült, és nézte az eget. Azazhogy a fényben: ugyanis a vén eperfa már odavan. Meghalt nemcsak az, aki ültette, az is, aki az ültetőre gondolt, az özvegyasszony, az öregember anyja. Az eperfa már elfoglalta a fél udvart, minden nyár az eperfa jegyében telt el, ideje volt a jegyet kiirtani. Csakhogy élt még az öregasszony, az öregember anyja, és amíg élt, az eperfa is élt. Januárban aztán meghalt, februárban meg már össze is ült a család, a három gyermek: a két lány, az egy fiú, a férjek s az egy fiú, az az egy fiú, az öregember, s kimondatott a szentencia, már egyedül az a kérdés, mi lesz vele. Kié a fa? Jó testvérek, jó sógorok, jó férjek, feleségek voltak, hamar megtörtént az egyesség. Három felé osztják a holtat. Kinek-kinek jut a derekából, a gallyából is, ki-ki akkor viszi el a magáét, amikor lesz rá fuvarja. Őszre elsimult az udvar, árnyék nem volt többé. Azóta eltelt sok-sok esztendő, már besütött a nap, az udvar szélesebbre, tágasabb nyílt az eperfa ódon árnyékában, ami azonban már fényre változott. Ült az öregember és várt.

Az eget nézte. Könnyű volt, boldog, semmi nem zavarta. Nem az a fajta, aki visszanez, és belelátja az égbe a lombot, a lomb közé a fiát, akiről nem is tudja, mit csinált valamikor, hogy fölmászott rá minden délután, ekevasat kötött a legmagasabb ágra, s verte, csöngette, majd belesüketült. Hogy odafönt él, egész titkos társaságot igazgat egyedül, hogy egy toronyban vezérli a harangot! Hogy templomcsúcs az az eperfa, jól esik csöngetni, kongatni, látni a határt, és hírt adni: vagyok! Az az öregember nem az a fajta volt, aki tudni akarja, van magasság, ami elszédít, és talán azt sem tudta, hogy van egy fia, sőt hogy nem is egy, hanem kettő. Minek tudjon róluk? A nagyobb rég odavan. Angliában, Londonban, Kanadában. A kisebb az kicsi volt ötvenhatban, az nem szökött ki, az itthon van. Éppen északon, éppen délen, ki tudja. Mindazonáltal itthon.

Az öreg nézte az eget.

Megállt a kapuban. Láta, hogy nézi. Lassan megérkeznek, ahogy számolja, fél órán belül itt lesznek az első. Sose lehet pontosan felmérni, nem hogy pontosan, hozzávetőleg sem, egy-egy szélroham is eltéríti őket, a rosszabbak, a felhőszakadás, a jégeső meg végképp. Nincs más: nézni az eget, a galambformákat a levegőben. Egy-egy fecske is baj, – tönkreteszi, eltördeli a figyelmet.

– Látom, amit látok – gondolta magában, és nézte az apját, az öregembert, aki nézte az eget. Egyszer elröpül. Addig ugyan van még idő, az órák össze-vissza járnak, de egyszer bizony, látni, elrepül. Az öregember nem vette észre, hogy figyelik. Az eget kémlelte változatlanul. Langyosan, komolyan. Ült egy kis széken. Az eperfa árnyékában, amit széthasogattak, szétosztottak réges-régen. Az ajtóban állt, egy kicsit már beljebb, a járdán. Anyuka, mondta, amikor meglátta az anyját. Anyuka!

Hát igen, én is tartottam galambokat. Még csak tízéves voltam, és kibicikliztem értük a tanyára a három asszonytalan emberhez. Estére, mert akkorra elülnek már. Károly bátyám nappal a vasat verte, főzött, éppen rajta volt a sor, s fogta a létrát, benyúlt az eresz alá. – Na, ez elröpült – mondta, és egy lyukkal odébb rakta. – Megvan! Nézd, milyen szép! Belerakta egy zsákba, így haladt odúról odúra. – Elég lesz? – Elég! – Van ebben tojó is, hím is, de aztán ki ne engedd őket! A fiaik már odaszoknak, azokat már kieresztheted. És megvacsoráztak. Körbeülték az asztalt, három férfi, egy gyerek. Középre kitettek egy nagy tál aludttejet. Először az apa merítette bele a kanalat, aztán a többi. Kenyeret tördeltek hozzá. Azt azért már – milyen kegyeletes az evangélikus Isten –, azt azért már nem vitte el a végrehajtó. Az aludttej fölött legyek keringtek. Rászálltak a fehér tóra, elkapta őket a mámor, és beleragadtak. Még evickéltek egy kicsit, aztán megadták magukat a sorsnak. A három férfi tovább kanalizott. A légybe merítették a kanál hegyét, és a hátuk mögé suhintották. Újra belemerítették a kanalat, és ettek, ettek. Újabb meg újabb légy ragadt a tálba, újra meg újra hátralegyintették őket. Merítettek és ettek hallgatagon. Ő is evett, ő is félreecsappantotta a legyeket. Ez a mi világunk, nem más.

Egy sor galambnemzedék sarjadt a padláson; tavaszra vastagon állt az ürülék, egy egész délutánba telt, mire a fejét ismét fölemelhette büszkén, boldogan. Strasszerokat is szerzett, ilyet-olyat, magyar óriást, innen-onnan. Reggelenként az volt az első dolga, enni-inni adjon nekik. Aztán sorsukra kellett hagynia őket, elment az egyetemre. A padlás kiürült. Lediplomázott, és egyszer csak, amint hazatért, újak röpdöstek az udvar fölött. Postagalambok. A sakktáblák, nem is egy, a fiókban heverték. Apja, az öregember, az öreg, aki még nem volt hatvanéves, postagalambokkal sakkozott ezután. Egyet idehúzott, egyet odahúzott, ezt párba ezzel, azt párba azzal, és az eget nézte, mikor érkezik haza egy-egy az égből. Befektetett: versenyórát vett, s főleg tenyészgalambokat. A legjobb vérvonalakból. Alant, az udvaron, tyúkok szédelegtek, fönt pedig kékkovácsoltak, csaposok biccentgettek a cseréptetőn. A versenynapokon jöttek, csak jöttek a sporttársak a hírért: János, Béla, Boldizsár, mint a háromkirályok öten, hatan, tízen és futottak befogni az újabb meg újabb érkezőt. A galambok nem egyformák. Az egyik leül a gerincre pihegni, a másik azonnal bevág, a harmadik tipeg-topog föl-le, az embernek ismernie kell a természetét, hogy aztán tudja, mi módon cselekedjen. Óvatos, noszogat, kérlel, becézget, csicsereg, csucsujgat, keményen rászól, aszerint melyik egyed mire hajlik. Mindenekelőtt rá kell tapadni az égre. A többi, a jó sóhaj, csak azután következik.

Szög van az udvar és az ég közt. Egy merev tekintet. A kékcsapos a szögre üt, villámlik egyet. Ez az a pillanat, amikor megszűnik a pillanaton kívüli élet.

Egész életemben ezt akartam: a galambokat, várni, hogy visszatérjenek hozzám. Minden elmegy, és nem jön vissza soha többet. Valamikor verseket akartam írni, írtam is egyet-kettőt, minek beszélni róla. Írtam egy elbeszélést, is, amikor az első fiamat vártam. Nem is mutattam senkinek. Minek? Színházat rendeztem a pusztán, írtam a rádióknak, akkor minden gyöngybokrétás vacakot leadtak, a mienk külön volt, de a rádió csak tessék-lássék válaszolt. Valami Cs. Szabó László. Sakkoztam. Úgynevezett népi sakkbajnok lettem a faluban. Terménykereskedő voltam. Puch-hal, azzal az osztrák motorbiciklivel jártam a pusztát. Világvevő rádióm volt. Elvitték a nyilasok. A Puchot az oroszok. Aztán jött a kulákozás. Elmentem egy bányába, északra, addig jóformán még hegyet se láttam. De akkor is sakkoztam. A megyei csapatban. Első osztályú sakkozó voltam, hát mester sose tudtam lenni, azt másoknak találták ki. Elvették a házat, visszaadták. A nagyfiam disszidált, a kisebbik egyetemre járt, itthon. Már messze van, innen kétszáz kilométerre. A sakknak már semmi értelme, idős vagyok hozzá. A feleségem jó, egyre jobb, ahogy vénülök. Mert már nincs kedvem asszonyhoz, csak feleséghez. Nem fogom én már elmondani senkinek, nincs kinek elmondani az életem, hogy hogy voltam, ami voltam, hogy éltem, hogy hogy éheztem, hogy laktam jól. Annak már vége. Itt van ez az igazgató, a múzeumigazgató, együtt jártam vele a polgáriba, még csak nem is köszön. Én is voltam annyi, mint ő. Az az író, az a nagy! Már meghalt. Azzal is együtt jártam. Kit érdekel? Így a jó. Paraszt voltam, az maradtam, parasztnak halok meg. Nem köszönök előre-hátra senkinek. Csak annak, aki olyan, mint én. Paraszt a parasztnak. Galamb a galambnak. A galamb visszaköszön. Ahogy a bástya a huszárnak. Abban nincs bocsánat. Aki nyerő helyzetben van, annak föladják a partit. Az tiszta helyzet, tiszta élet, ha meg én állok vesztesre, én adom föl. Erkölcösen, gyönyörűen vesztek. Aki jobb, jobb. A hatvannégy kocka nem füllenthet. A galamb ugyanilyen, a galamb sem hazudik soha. Tizedmásodpercek döntenek el a versenyt. Az óra nem csal. A sakk is pontos, az óra is. Ez a kettő a legszebb az egész életben. Nem kozmásodik le, úgy fortyog szépen, mint a nap. A hold se véti el soha. A bolygók útját ki lehet számítani. Ez az, a sakk is meg a galamb is gyönyörű számotan. A hold mitől talál vissza? Ugyan! Semmi az egész. De a galamb! A szárnyaiban matematika van! Földrajz, fizika, mágnesesség, minden, egyiket se lehet megfejteni. Az benne a legszebb. Csak két szárny, aztán az a két szárny erre a mákszem fészekre visszahozza mindig. Benne van a fejében, a tollában, az érzékeiben anélkül, hogy sejtene. Nevessétek csak ki az öreg madarászt. Jön! Ott röpül az 1983-as! Tubi, tubikám, gyere szépen! Leröpült, leröpült, leszállt! Megyek, megyek, bújj be szépen!

– Apám! Nézze, kit hoztam! – mondta a fiú. – Az unokáját! Ő meg a feleségem!

Az öregember hallotta, de csak a másodpercekre gondolt.

– Láttam én már olyat! – kiáltotta vissza ingerülten, és ahogy volt, kövéren, nehézkesen kapkodta a métereket a padlásfeljáró, a fönti világ, a galamb felé, amely éppen az imént érintette meg a cseréptetőt, s ájtatosan, szenevelegve, kényeskedő érzékiséggel lépegetett, meg-megállva, a bejárat felé.

A kasszatörő meséje

Szegény Brindza Elemér hetedhét országon innen. Itthon éldegélt, soha nem gondolt arra, hogy átkeljen a hegyeken és tengereken, sivatagokon és el nem múlt tölgyeseken (na persze, a fenyvesek sincsenek kizárva a felsorolásból). Egyszerűen és cicoma nélkül, önmagával arányos megbékéltségben élt. Volt neki hét különböző betegsége és hét szépséges tarka macskája. Mikor melyik vette elő, a szerint telt ki napja. Vonatkozik ez a talányos kijelentés egyaránt a macskákra és a betegségekre.

Szegény Brindza Elemér, soha sem tudhatta, melyik oldalára forduljon, hol az ő oldalát furdalta a kíváncsiság, hol ő fúrt meg egy testes kasszát, hol hason feküdt, hol rajta egy jókora nátha, de olyan hosszú, mint ide Kőpintyfalva.

Nehogy azt mondjátok, hogy nem ismeritek föl a térképen Kőpintyfalvát, mely még az Árpád-kor derekán jött létre, és melyet az Elemérek (nyalka/karddalos) nemzetsége alapított jobb híján. Akkoriban minden jónak híjával voltak a vándorok, hát alapítottak egy falut, ahol az első este érte őket. És amikor a táltost megkérdezték, milyen nevet adjanak a szálláshelynek – tisztában voltak azzal a névtani axiómával, mely szerint csak az a miénk isten igazából, amit meg is nevezünk általunk választott köznévből képzett tulajdonfőnévvel – a táltos (Elemér Alomír) rövid gondolkodási időt kért. Az Elemérek azt hitték, érdeklődni akar a hely őslakóitól, hogyan nevezik (nevezték meg) meg lakóhelyüket, aztán majd egyetlen huszáros könnyedséggel (vö. nyalka) magyarítani fogja, így teljesítve be a honszerzés történelmi aktusát a jogszerűséggel (nominális jog). Azonban – sose kezdj mondatot *azonbannal*, halljuk az intést a messzi távolból, amikor még az iskolákban stilisztikát is tanítottak, de régen is volt édes istenem, gondolta Brindza Elemér minden összefüggés nélkül, csak úgy szabadon és függetlenül, mint egy önjelölt polgármester a tormás tájból – igen ám – na látod, tudsz te szabályosan is mondatot kezdeni –, de őslakók nem voltak az elérhető messzeségben és a megközelíthetetlen szomszédságban sem, a föld pusztá volt és elhagyatott, mint egy megcsalt szerető hűtőszekrényre, miként a régi dokumentumokban a királyi kancellária tisztségviselői beírták „*terra incolita ac deserta*” vala az egész vidék, az őslakók vagy megpuccoltak vagy soha nem is lakták be erőteljesen és régészetiileg majdan igazolhatóan a tájat, legalább is ebben a rétegben. Nem volt kitől tanácsot kérni, vagy a hallottaktól gyökeresen különbözni, hogy a névtanászok eggyel több talányt fejthessenek meg hibásan, hasból, félkészre puhítva, mások pedig kijelenthessék, hogy a név sehonnan sem ered, tipikus helyi fejlemény, nincs analógiája a Kárpát- és Andok-medencében, de még a Góbi sivatagban sem találtak a nyelvészek hasonlóra a székely góbik között.

A Brindzák azt mesélték, hogy a táltos feltekintett a színpompás alkonyati égre, látta, hogy az esthajnalcsillag már fölívelt, majd kisvártatva észak felé mutatott. Aztán számba vette a madárnevűeket: Páva, Galambod, sőt Galambóc, Tyúkos, Seregélyes, Dél-Turul (igaz utólag a német hódoltságban a Tiroli alakváltozat terjedt el, de ez nem árt a lényegnek, légynek se), rengeteg Madaras, Verebes, Kakasd akad a tejjel-mézzel folyó földön, de Pinty egy sem. Még fellapozta gondolatban a

majd 1896-ban kiadandó Magyar Korona Országainak Helységnévtárát – elvégre táltos volt, vagy mi a ménkü! –, de ott sem talált Pintyet. Az említett útmutató 833. oldalán volt egy *Pintye tanya* Biharban Mezőkeresztes magasságában, Pintye Gligor Rákóczy mellett, de nem kell összezavarni az Árpád-kori várispánok fejét, akik alig tudták a minap még feltörő helyi pogányságot letörni, van viszont egy szépnevű *Pipagyújtó malomtelep* Zalában és *Pipáj* a borosjenői járásban (óvjuk azonban a fiúkat a szeszestől mértéktelen fogyasztásától, nem kell a borról, sörről, pálinkáról, brandyról elnevezni falvakat és városokat, tanyákat vagy feltételes megállóhelyeket), *Pipe* a Kis-Küküllő völgyében, íme még egy madárnévszerűség, *Pipers* Bezdán mellett, ahol a legjobb bajai halászlét főzik Kornél szerint a 21. század elején, sőt Pisecsna Pozsony vármegyében, amiről eszébe jutottak saját testi szükségletei. A táltos gyorsan szétekintett, hol is lehetne megszabadulni a feleslegessé vált végterméktől, salaktól és biszmutsavaktól, s megpillantott egy nagyobb sziklát karnyújtásnyira. Rábólintott, mintha a növekvő félhomályban a tábortűz villódzó fénynyalábjai között a szikla pinty alakot öltött volna..., hát rámondta: legyen ennek a szállásnak a neve ettől fogva Kópintyfalva... és be sem várva az egyöntetű helyeslést, kalapdobálást, a szikla mögé szaladt.

Szegény Brindza Elemér meg csak várt a jobb időkre, szebb napokra, húsosabb falatokra, nagyobb lakásra, pénzesebb állásra, szebb feleségre, szófogadóbb gyerekekre, hosszabb napokra és kisebb katonai szolgálati időre. Várta, hogy leteljen a büntetése a h-vári fegyintézetben, ahol a legutóbbi kasszafúrás után üldögélt. Nem ment sehova, nem nézett ki az ablakon. Sajnos nem is tehetett, szigorítottat kapott, ugyanis egy zártkörű rabösszejövetele, amit az új idők friss szelével magyarázhatunk, az őrizeteseknek ti. megengedték, hogy érdekvédelmi szövetséget alapítsanak, és az osztályok, kiscsoportok a büntetési tételek ill. az elkövetett bűntettek mentén alakultak meg. Elemér, aki a börtönben a *de Brindza* nevet viselte, tekintettel ősei- nek betekinthetetlen hosszúságú sorára, a magyarság letelepedéséről beszélt, arról, hogy milyen kíméletlen harcot folytattak a várispánok és várjobbágyok a fellángoló pogánysággal szemben, énekelt egy szakaszt az *István, a királyból*, ami neki is kedvence volt, és természetesen Koppánynak szorított mindvégig. Nem, nem azért ült a kóterban, amire az etnikai elfogultságok rabságában sínylődő kelet-európai, kelet-afrikai vagy nyugat-ázsiai olvasó gondolna. Ő nem, vagy éppen ellenkezőleg. A börtönparancsnok maga is magyar volt, Széphalmi Endre, aki szerint Brindza Elemérnek nincs felhatalmazása, egyszerűbben szólva joga az Árpád-korról szónoklatot tartania, különösen nem egy államilag támogatott fegyházban. El- lentétben ugyanis minden elmélettel, a bűnözőknek nincs nemzetisége, a büntetés le- töltésének utolsó percéig, hirdette Széphalmi ezredes, és csak kilépve a helyi fegyinté- zet kapuján, midőn a volt őrizetes visszakapja polgári nevét, személyazonosságiját, régi lötyögő ruháit és tárcáját némi útravalóval együtt, nos csak akkor és ott öltheti fel újra etnikai jegyeit. Addig pedig, kuss! – üvöltötte az ezredes a magánzárkában Brindza Elemérnek. Fültanú nem volt, de a foglyok előtt régről ismeretes volt, milyen példás egyenlőségi rendet vágott a rábízott műintézetben Széphalmi ezredes, és mennyire nem volt protekciózás az államhatalomból kibukott korrupciókkal vagy a fegyveres testületekből eltávolított jutasi őrnagyokkal, őrmesterekkel szemben.

Mit kívánsz, édes fiam? – kérdezte az Árpád-kori táltos visszajöve a szikla mögül. Még a sliccét gombolta és apró ugrándaival rázogatta helyére az utódnemzés képességével megáldott, erre a célra rendszeresített személyi ketyeréjét.

A táltos Brindza Elemér magánzárkájába tért vissza. Nem önszántából, ezt talán mondanunk sem kell, nem vállalta volna a hosszas és kényelmetlen időutazást, a rengeteg rossz időt, ami a századok folyamán felgyülemlett, illetve kicsapódott vihart, hófúvást, árvizet, földrengést és ökológiai katasztrófát, nem is szólva a társadalmi egyenlőtlenségekről, tatárjárásról, törökdhúlásról, németadóról, a kanalas gémekek inváziójáról és a többi nyomorúságról, amellyel nem is akarjuk búsítani Brindza de Elemért, a táltos ugyanis erre kései leszármazottjától eredő hívásnak engedelmesskedve tette meg a hosszú időutat.

Nos mi baj van? – kérdezte a biztonság kedvéért, hogy mondjon valamit, ti. fönn szerette volna tartani a társalgás látszatát.

Nincs szemed, nem látod, hogy itt ülök nyakig a slamasztikában? Hátra van még 799 napom és egy félórám, s akkor ez a marha – itt Széphalmi Endre ezredesre utalt –, ez a hadbarom rám szózott két hét magánzárkát extrában.

Hová ez a nagy seb-lob? – tudakozódott a meghívott táltos, akit kora szerint már régen nyugdíjba kellett volna küldeni, de hiába, nincs valódi táltos utánpótlás-képzés, s nincs megbízhatóbb egy Árpád-kori keresztény pappá átmaszkolt jövődömondónál. – Tán akadt valami meló?

Te, ismered ezt a szót?

Naná, mi természetesen lépést tartunk a nyelv fejlődésével, micsoda furcsa fogalmak alakultak ki a metakommunikációról, közös dolgainkról. Különben hogy érthetnének szót a leszármazottakkal?

Igen, van valami meló, nem nagy munka, csak egy csöppnyi mackót kell megelékelni a börtönirodán, amiből ki akarom pótolni a szabadulási segínyt, de ha itt ülök, akkor már a jövő héten átutalják a Központi Fegybankba, és ott nem vagyok hajlandó a páncéltermet átdöfni fúrópajzssal. Szóval segítesz vagy mész a francba?

Úgy beszélsz, mint egy magyar krimi szinkronban – jegyezte meg helyes nyelvérzékkel a táltos. Ezért volt többek között táltos.

Úgy beszélek, ahogyan tudok. Nyelvészkedünk vagy húzol a nagy büdös francba?

Tisztára, mint a későesti filmekben, ha, ha, ha. Háromszor is hahaha.

Nos? – vont fel a balszemöldökét kérdően Brindza de Elemér, szegény.

Hát segíteni éppenséggel segíthetnék, csak fogalmam sincs, hogyan, mi módon. A rácsok kioldása nem tisztem, nem is értek hozzá. A mackóra pedig végképp nincsen jogosítványom. Én elnevezhetek egy helységet, összezavarhatom az emberek agyát, meggyógyíthatom a lőtt és szúrt sebeket, becsúszthatom a megoldást a felvételi vizsgán és ismerem a latin végződéseket...

A dolog technikai oldaláról majd pontosan egy táltossal fogok eszmét fecsérelni – szakította félbe megvetően Brindza de a jövődömondót. – Arra vagyok kíváncsi, te bőbeszédű árpafaló, hogy az ügylet szerencsésen végződik, vagy megint kitolódik a szabadulás napja?

Megtisztelő, hogy árpafalónak becéztél, de tudd meg, a magam idejében igen jó sört főztem, amit a hétvezér tokány után egészen sűrűn ittak a kalandozások korában és István király uralkodása alatt is. Én meg egyszerűen kijelentettem, hogy ez isten akarata, rendelése, ő adta fel a rendelést erre az italtra...

Mit tépdersed a hangszáladat fölöslegesen, öreg?!! A jövődöt akarom, érdemes belefogni, vagy továbbra is rohadhatok itt, ez a kérdés, vili?

Szegény Brindza Elemér és *de* babonás volt, mint minden mesterdalnok.

Ahhoz hogy helytálló és hitelt érdemlő jövőképet nyújthassak, szükségem lenne némi üstre, gőzre, állati vérré, fűszerekre, típuskönyörgésre, csendre, alapáhítra. Mivel szolgálhatsz?

A jóslatkérő szó nélkül elővett egy gőzölgő üstöt, elővezetett az ágy alól egy kissé gyűrött, de kétségtelenül fehér lovat, az állati vér helyett fegyőri vérré szolgálta, de a táltos jelezte, eléggé elállatiasultak már a rabtartók (kivéve Széphalmi parancsnokot) ahhoz, hogy megtegye a jóslat szempontjából a maga helyzetfokozó hatását, csend és alapáhíta dolgában amúgy sem volt hiány.

Honnan vegyek én most neked fűszereket? Te is tudod, hogy a magas vérnyomás és a koleszterintúltengés miatt letiltott a doktor a fűszeres kajákról.

A táltos megkönyörült Eleméren, kései utódján. Elővette varázskaftánjának rejtékéből a kakukkfűvet, zsályát, bazsalikomot és majorannát, fokhagymát és édesnemes paprikát, szegfűborsot és gyömbért. Beleszórta a gőzbe. A lóval megitta. Felpattant a nyergébe, körbejárta a magánzárkát, keresztet rajzolt a négy égtáj felé, volt egy kis hókuszpókusz, majd hallgatásba burkolózott. Tengermély hallgatásba. Mintha aludna, vagy tetszhalott lenne. Mozdulatlanul maradt. Közben kihűlt a fűszeres gőz, a ló kibújt a rácsok közül és patkányá változott.

A táltos, Alomír bácsi három hétig hallgatott. Nem evett, egyetlen korty italt sem vett magához. Szegény Brindza Elemér hasztalan rázogatta, kocogtatta a hátát, fejét kézzel-lábbal, kisbaltával, pipaszurkálóval bökölte, a táltosra minden megközelítés hatástalannak bizonyult. A bekukkantó fegyőrök nem törődtek vele, valószínűleg észre sem vették, s ha igen, egy darab bűzös ócska rongynak nézték.

Nos? Mi van, megkukultál? Beszélj, szólalj meg hát, rubintos virágom!

Dankó Pista is kudarcot vallott volna.

Végre a harmadik hét végén megnyílt a táltos ajka.

Most már késő, mondta nagy természetességgel.

Hát persze, te ökör, hát persze, hát persze... – ennél többre nem volt képes.

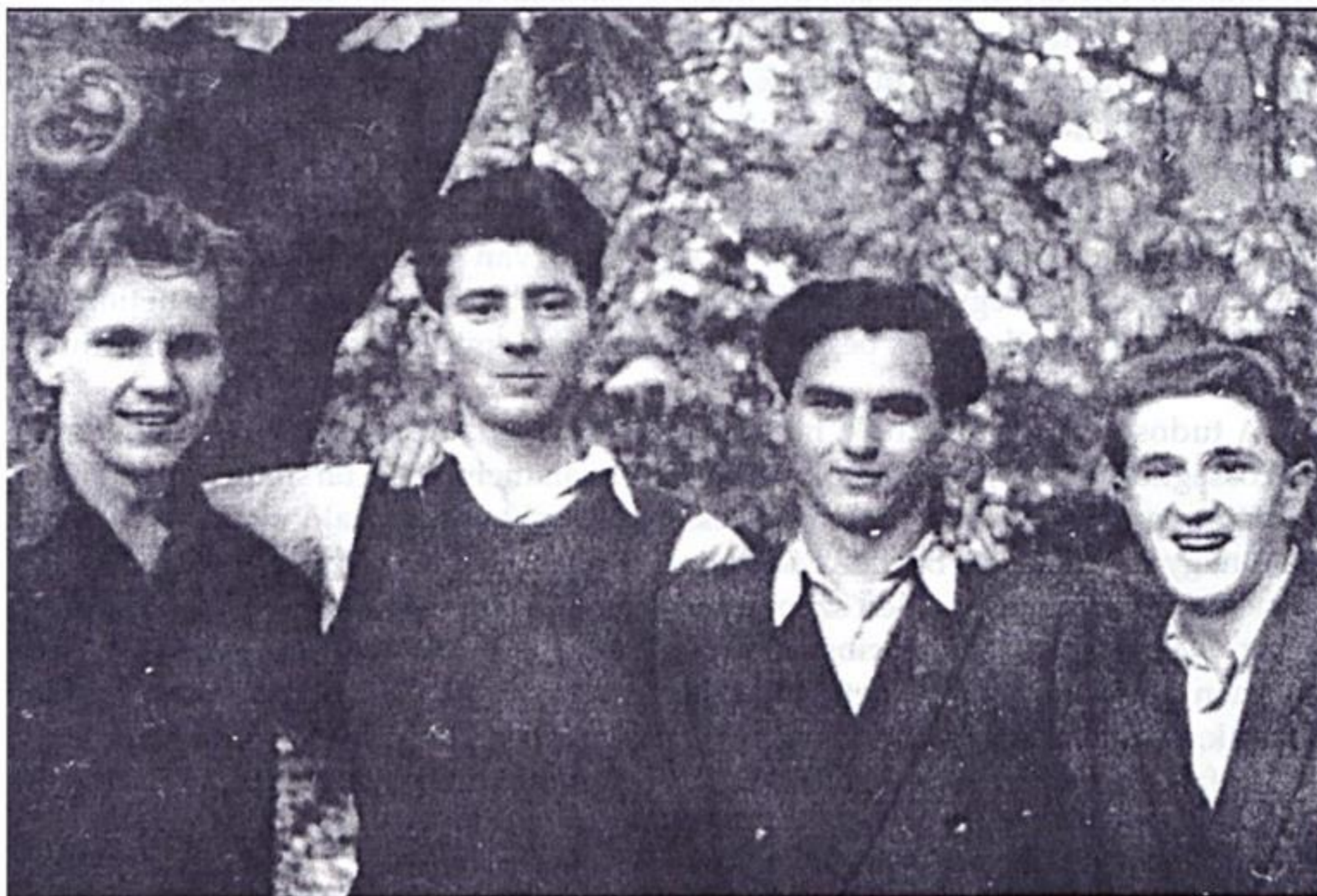
Szabadulása után néhány évvel olvasta egy rabtársa visszaemlékezésében (akkoriban már a köztörvényesek emlékiratait is érdemes volt kiadni, roppant kelendőek voltak az emlékiratok, memoárok, visszarévedések), hogy a kassza megfúrása nem csupán az ő agyában merült fel. Éppen azon az éjszakán, amikor ő a táltossal egyezkedett a cellában, akkor Balszerencsés vagy Rabverő Nagy Edmundnak sikerült bejutni a börtönirodára, ahol senki sem bóbiskolt. Sőt a titkárnőn abban a szent percben Széphalmi Endre ezredparancsnok lovagolt. A hangos nyögéseket Edmund jó jelnek vélte. Bátran nekifogott a börtönkassza meglékelésének, de nem tudta, hogy a nyögések egy erre a célra beszerelt hangszóróból származnak. Ráadásul minden mozdulatát követték az ipari tévén, az összes rabok láthatták az élő egyenes közvetítést a közös cellákban. Amikor a széfet fölnyitotta, a börtönőrök gyöngéden karon fogták és elvezették, a parancsnok megköszönte a megfúratást. Ugyanis a titkárnő aznap délben beletörte a páncélszekrény egyetlen kulcsát a zárba, hiába, új kislány volt és technikai érzéke egyenlő a nulla kezdőszázalékkal.

A parancsnok ugyancsak bajban volt, mert feletteseinek a teljes összeget ki kellett volna fizetnie, ám tízezer dollár hiányzott. A lasvegasi kaszinó rulettasztalán úszott tova. A betörés ötletét is Széphalmi találta ki, ő terjesztette a rabok között...

A többi már maguktól is kitalálhatják, írta a fejezet végére felelőtlenül az emlékszerző.

Én jobban csináltam volna, mondogatta magának napjában többször is, és nem lehetett ennek az ellenkezőjéről meggyőzni.

Szegény Brindza Elemér Kőpintyfalváról...

SOLYMÁR JÓZSEF

Jeles palócok

Gaál István, a pásztói képiró

A Palócföld egy nagy fiáról szól majd ez a történet. Ám mielőtt még belevágnék, el kell mondanom egy olyan gondolatsort, amelynek később talán még hasznát vehetjük.

A palócság itt benn, határainkon belül, és odaát Szlovákiában, jókora területen él. Határait igazából ki sem tudjuk jelölni. Palócföldön jártamban-keltemben gyakran megpróbálkoztam ezzel, s a vitatott helyeken kimondtam: Az íz egye meg! Tudtam, hogy aki jól reagál rá, aki érti, az palóc, aki meg csak bámult rám, az nem érti és nem palóc. Ezzel el volt döntve a kérdés.

Mint tudjuk, máig nem fejtette meg senki, hogyan keveredtek ide a palócok, és a hosszú, gyakran kegyetlen történelmi időszakok során miképp őrizhették meg szokásaikat, nyelvüket, ízes beszédüket, humorukat, miszticizmusra való hajlamukat, és egyéb sajátosságaikat.

A tudósok rég kimutatták, hogy Palócföld népe nem tekinthető teljesen azonos közösségnek. Ha a gyümölcsök közül kéne valamelyikhez társítani őket, én semmiképp nem a szilvához vagy a barackhoz hasonlítanám a palócokat, inkább egyik első nagy kutatójukra, Szeder Fábiánra is utalva, ehhez a jóízű, kedves erdei gyümölcsökhöz. A szeder egyetlen szem gyümölcse sok kis magból épül. Szabó Zoltán a *Cifra nyomorúság* című szociográfiájában külön is felhívja a figyelmet arra, hogy minden palóc falu önálló életet él, s szomszédjaival alig tart kapcsolatot. Másként öltözik, másként dalol, más hagyományokat, babonákat őriz. Olyanok ezek a régi palóc falvak, mint egy-egy gyöngykaláris. Egymás köré sorakoznak a házak, gömbölyűen, zártan, szorosán.

Jó volt ez a helyzet korábban, de vajon jó-e manapság?

Érvényét veszítette ez a kérdés, hiszen napjainkban már minden másként van. Visszafelé tekintve talán nem is olyan kártékony, inkább hasznot hozó a Nógrád megyei Salgótarján és Balassagyarmat szünni nem akaró kakasviadala.

Megküzdött a maga sajátos kulturájáért Szécsény, Pásztó, és még jó néhány jelentősebb palóc település is. A palóc falvak pedig, anélkül, hogy ezt központi irányítás szorgalmazta volna, zártságukat feladva elindultak a kistérségek útján.

Most talán már eljött az ideje, hogy megpróbáljunk ország- és megyehatárokon átlépve végre úgy összefogni, hogy minden érték megőrződjék és a helyére kerüljön. Ennek egyik megkerülhetetlen feladata az is, hogy leltárt készítsünk a jeles palócokról, méghozzá a kicsinyes, öröklött szempontokat mellőzve.

Két dolgot kell itt összeegyeztetni. Becsüljük meg jobban azokat, akik kiemelkedtek, s elvitték az országba és a nagyvilágba a palócok hírét. Másrészt figyeljünk jobban azokra, akik a saját közegükben, a saját kis világukban maradván jelentőset alkottak,

s akik több figyelmet, megbecsülést érdemelnének. Ez a két igény szerintem nem oltja ki, sokkal inkább erősíti egymást.

Ezeket a gondolatokat már hosszabb ideje elmémbe forgatva, az utóbbi időben két hatás ért. Az történt, hogy a *Palócföld könyvek* sorozatában megjelent egyik könyvem tiszteletpéldányai közé, merő véletlenségből egy másik szerző, Csongrády Béla *Vígaszágon* című munkájának néhány példányát is oda csomagolták. Olvasgatni kezdtem tarjáni kollegám írásait. A *Könyvséta* című fejezetben az egyik kritikája, „*Varázsvölgyből*” a világhírig címmel, Zalán Vince Gaál Istvánról szóló kötetét ismerteti, méltatja. Ezzel szinte egy időben a *Palócföld* főszerkesztője megtisztelt azzal a felkéréssel, hogy a készülő Csohány Kálmánról szóló emlékszámban elevenítsem fel a Csohánnal kapcsolatos emlékeimet. Itt megintcsak megakadtam Gaál Istvánnál.

Ebben már a sors kezét látva, fellapoztam telefonkönyvemet, és évek múltán felhívtam a jeles palóc képírót. Fogalmam sem volt, él-e, hal-e. A mindenkor kedves és udvarias Gaál István közölte, hogy éppen egy, a dél-indiai Keralában készült filmje vágásával van elfoglalva, de ha ezzel néhány nap alatt elkészül, szívesen találkozik velem.

Talákoztunk is. Mivel az ő budai lakásában ötvenvalahány lépcsőn kell felmenni, ő jött el hozzám. Kedves volt, tapintatos úriember, én mégis végig szorongtam, nem igazán éreztem jól magam. Mintha egy civilbe öltözött tábornokkal vagy egy reverenda nélküli főpappal töltöttem volna a délutánt. Nehéz egy olyan emberrel barátkozni, akinek éjjeli szekrényén mindig ott van Epiktétosznak, a görög bölcsnek és Marcus Aureliusnak, a fegyelmezett római császárnak az elmélkedéseit tartalmazó kötet. Gaál István mindenkivel szemben kedves és megbocsátó, kivéve saját magát. Elszoktunk mostanában az efféle emberektől. Ráadásul Gaál sokkalta többet tud a világról, mint én, aki koromat tekintve akár a bátyja is lehetnék.

Napok múltán telefonáltam meg neki mentegetőzésemet. Megkérdeztem tőle: vajon a mélytengeri bűvár mondhatja-e az öreg halásznak, hogy te nem ismered a tengert? Ha nem tudom őt szorosán nyomon követni sem a zenében, sem az építészetben, s legkevésbé a képírásban, azért fontos lehet-e neki az, amit én a világról képes vagyok közvetíteni neki?

Gaál István életművében két nehezen összeegyeztethető motívummal kell számolnunk. Nem én hívtam fel erre a figyelmet, hanem Szóts István, a mindössze kétfilmes, mégis szálfaként kiemelkedő nagy erdélyi filmrendező, egy, a Múcsarnokban megrendezett Gaál István kiállítás és filmbemutató megnyitása alkalmából. Az egyik, hogy Gaál vaskos betűkkel, kitörölhetetlenül beírta magát az európai és a világfilm történetébe. A másik, hogy műveinek nagyobb része a magyar faluról, a magyar vidékről ad olyan hiteles képet, amelyre a világ is felfigyel. E kettőt így együtt teljesíteni nem könnyű feladat, főleg olyan időkben, amikor egy rendszer gazdái, a kultúra kufárjai a takargatásban érdekeltek.

Beszélgetésünk elején megmondtam neki, hogy arra vagyok leginkább kíváncsi, és arról szeretnék írni, hogy filmjeiben mennyire meghatározóak palócföldi élményei. Nem örült ennek a kérdésnek, rám bízta, hogy filmjeiből és írásaiból nyomozzam ezt ki jómagam. Ahhoz viszont hozzásegített, hogy kellő anyaggal rendelkezek a kérdés megválaszolásához.

Itt most tartsunk egy kis kitérőt. Anélkül, hogy ezt szorgalmaztam volna, nagyon sok, ma már jeles személyiséggel sikerült hosszú életem során találkozni.

Amikor Salgótarjában gyűjtött emlékeim alapján elkészült a *Megöltek egy lányt* című filmem, Gerelyes Endre, az akkor jelentkező ifjú tehetség, *Közös téma* címmel nagyon szép kritikát írt a filmről az *Élet és Irodalomban*. Gerelyest nem csak ezért szerettem. Mikszáth után ő volt az az író, aki nem csak büszkén vállalta a palóc nyelvjárást, de még rá is játszott egy kicsit. Palóc maradt mindhalálig. Amikor később Salgótarjában jártam, szeretettel felemlégettem valakinek korán elhunyt író barátomat. Erre beszélgetőtársam nem kis meglepetésemre azt mondta: Gerelyes nem volt igazi palóc. Hatvanban született, és csak később került Tarjánba.

Eme szűklátókörű szempont szerint is vizsgáljuk meg Gaál István „pedigréjét”. Ő, nagy szerencsénkre, Salgótarjában született, pólyában vitték Szécsénybe, ott gagyogott, ott tanult meg járni, majd gyermek- és ifjúi éveit Pásztón töltötte. Pásztó egyike a legpalócabb palócföldi településeknek. Mátraballán, az én falumban, ahol felnővekedtem, a nagy hegyek túloldalában lévő kis települést, Pásztót – ki tudja, miért, talán ez is megvizsgálásra érdemes lenne – következetesen csak Pásztóháznak emlegették.

Mostanában már közhellyé vált, hogy gyermekkori élményeink meghatározzák egész gondolkodásmódunkat, jövődönket. Ha utólagos bizonyítékokat kellene gyűjteni ebben az ügyben a lélekbúvároknak, Gaál István életművének tanulmányozását javasolnám nekik. Azt hittem, hogy palócságát bizonyítandó valamiféle nyomozásra kell majd vállalkoznom, ám megdöbbenett az a végtelenül gazdag írott, fényképezett és filmen megörökített dokumentum-anyag, amely az ő jóvoltából rám zúdult.

Korábban már írtam arról a *Palócföldben*, hogy egy közös televíziós haknifeladat teljesítése során hogyan ismertem meg a diploma előtt álló filmfőiskolás Sára Sándort. Nála bukkant fel egy nap az évfolyamtársa, egy szép, szőke herceg, Gaál Pista. Mindez még jóval a *Sodrásban* című első filmje megalkotása előtt történt. Később elment ösztöndíjasnak Olaszországba, majd hazajött, s aztán újra találkoztunk. Megdöbbenett ennek a két fiúnak a mérhetetlen elszántsága, puritánnak is mondható tisztasága. Akkor még sejtelmem sem volt arról, mivelhogy szóba nem került, hogy Gaál Pista palóc, Sára Sándor pedig – turai lévén – félig palócnak, félig jásznak vallja magát.

Csak most, a róla szóló könyvből ismerhettem meg Gaál Pista családi hátterét. Gaál őszintén, ha úgy tetszik, szemérmetlenül bevallja, hogy egy csöpp palóc vér sem csörgedezik ereiben. Felmenői – ha úgy tetszik ősei –, miként a legtöbb salgótarjáninak, tótok, morvák voltak, akiket a fejlődő ipar és bányászat hozott ebbe a gyorsan fejlődő városkába. Nagyapja, nagyanyja még szívesebben beszélt szlovákul, s a családnak az acélgyár és a bánya adta a kenyeret.

Édesapja az erősáramú vezetékeseknél dolgozott villanyszerelőkként, s helyezték idebb, odébb, Szécsény és Pásztó után Szolnokra. Mialatt Gaál *Varázsvölgy* című írását olvastam, folyton Csokonai Vitéz Mihály egyik verse jutott eszembe. Abban somogyi iskoláját ünnepeelve, az ananász szóra rímelve, azt írja a költő: Kanász marad, akinek a nevelője kanász. Ez bizony így igaz. De ehhez már azt is hozzátehetném, hogy azért nagy érték, ha a gyermekre ható, őt nevelő felnőttek között akad legalább egy kanász Nagy erőt jelent ugyanis, ha valaki mélyről jön, s a szegények, kétkezi emberek közt szerzi első élményeit.

Pásztóra még sokszor visszatérünk. Nem is tehetünk mást, hiszen mint majd látni fogjuk, ezt teszi Gaál István is egész életében. Most csak arról hallgassuk meg, hogyan emlékezik apjára:

„Édesapám munkájához tartozott a Zagyva menti hatvanezer voltos távvezeték ellenőrzése. Felvonatozott egészen Mátraverebélyig, és onnan gyalog végigment a hatvanezres vonalon, hogy nincs-e valahol szakadás, lógás vagy valami egyéb hiba. Bottal járt, nem mintha rozzant ember lett volna, de így kényelmesebb volt neki. Erről a botról jut eszembe: amikor ő vonattal elindult Mátraverebélyre, akkor én a botjával felpattantam a kerékpárjára, s a váz alatt, „keresztlábasan” elhajtottam Tarig, ahol makadámút keresztelte a síneket. Természetesen előbb érkeztem ide, s amikor a vonat itt megállt, akkor átnyújtottam neki a botját. Ez boldoggá tett, jóízű cinkosságot éreztem kettőnk között. Előfordult egyébként, hogy vele tartottam ellenőrző útján, ami nagyon fárasztó volt, mert ő nagyokat lépkedett, nekem meg már az akkori koromhoz képest is kicsi volt a lábam. Mindezzel azt akarom mondani, hogy bár nem igen fordult elő közöttünk taktilis kapcsolat, nem nyaltuk-faltuk egymást, mégis erős és szeretetteljes viszonyunk volt.”

Apjától, édesanyjától, nyolc és fél évvel idősebb bátyjától a szegény emberek önérzetét, tisztességét tanulta meg. Ettől persze még belesimulhatott, ha úgy tetszik, beleveszhetett volna a sok hasonló bumfordi gyermek sorsába. Ám akit kedvelnek az istenek, azzal törődnek is. Következő nevelőként kijelölték számára Rajeczky Benjámin, a pásztói Szent Lőrinc templom plébánosát, a cisztercita rend priorját, a népzene és a középkori egyházi zene nemzetközileg elismert tudósát.

Róla Gaál így emlékezik:

„Rajeczky Benjámin háza, ma már emlékház, a Szent Lőrinc templom mellett található. Rajeczky Benjámin, nekem Béni bácsi, legalább tíz nyelven beszélt, héberül, ógörögül, újgörögül és sorolhatnám tovább. Végigjárta a papi iskolákat, egy évig, azt hiszem, tartózkodott Rómában is, ösztöndíjjal. Innsbruckban végezte a teológiát. Amikor én nyolcesztendő voltam, akkor ő volt negyven (!). Nevezetes ember hírében állt, hiszen Kodály osztályában végezte a zeneszerzés szakot, igaz, zenét soha nem szerzett. Polihisztor volt, több könyvtárral a fejében. A polihisztoroktól viszont az különböztette meg, hogy – képtelesen szólva –, neki tüzelő csillag volt a szíve helyén. Nem planéta – csillag. Olyan derű volt benne, olyan szeretet a világ felé, amelynek mindenki a bűvkörébe került, mindenki megérezte ezt a kisugárzást.

Nekem persze dicsérettel kellett köszöntenem, miközben elviharzottam mellette klott gatyában, kopaszon, mezítláb, kapván a választ: Mindörökké, ámen... Egyszer azt mondta: No, Pityu! Elmegyünk sízni! Nagy nehezen szereztem egy sílécet. Félcipőm volt, arra kötöttem fel különböző szíjakkal a lécet, s kimentünk a hasznosi bikarétre. Ez egy körülbelül háromszáz méter átmérőjű legelő, melyet a kerületén sövény övezett, kökény és som. (Ez tartotta vissza a marhákat, ezek a bokrok ugyanis tüskések voltak, tehát szúrtak, mondhatnánk, ez volt az úgynevezett elektromos pásztor egyik elődje.) Szép lejtője volt. (Nem kell mondanom, hogy az még egy orrfeszítéses síléc volt, amit kitűnően viseltem, következésképp később állandó nehézséget jelentett ez, amikor már modern kötések lécekkel síztem.) Ámde a lényeg: ilyenkor Béni bácsi mindig mesélt, én meg hiúzszemmel és hiúzfüllel figyeltem, mert olyan dolgokat mesélt, hogy amikor az ember felérkezett a hasznosi bikarét tetejére és körül nézett az elé táruló Varázsvölgyben, akkor valóban úgy érezte, hogy ő az egyik arkangyal az Isten mellett, szóval az övé az egész mindenség. Peripatetikus oktatási módszere volt Béni bácsinak. Később elszakadtunk egymástól (közben elvégeztem a filmfőiskolát, filmrendező diplomát kaptam), majd ismét összekerültünk, s talán mondhatom: fogadott fia lettem. Minden filmemet megnézte, a neki küldött forgatókönyvemet megbíráta. Sokat segített nekem a tanácsaival.”

Ha Rajeczky Benjámin, a zenetudós hallani tanította meg Gaál Istvánt, egy másik nagyformátumú személyiség pedig látni.

„Van egy csodálatos pásztói ember, akivel már gyermekkoromban igen jó barátságba lettem: Csohány Kálmán grafikus... Ő is, én is szerettünk csellengeni, s olykor levonatkoztunk Szurdokpiüspökire, s aztán fölmentünk a Kis-Koncsúra, a Nagy-Koncsúra, föl a Muzslára, ami ugye a legmagasabb orom a nyugati vagy pásztói Mátrában, onnan aztán szépen a Nyikon-nyeregbe, aztán Ólom-tető, és akkor végig egészen föl Óvár meg Ágasvárra (ez a kettő, mindkettő vulkanikus eredetű), majd pedig vissza. (...) Csohánnal jó barátságban maradtunk, mindent meg tudtunk beszélni, képzőművészeti s más egyéb problémákat is. A zenében például nagyon jártas volt. Kapcsolatunk jellemzéseként hadd szolgáljon az az anekdota: néhány tustollal rajzolt dolga iránt érdeklődtem, mi a szándéka velük. „Semmi – hangzott a válasz –, kidobom őket. Mikor eljöttem tőle, elkértem a rajzokat és a táskámba tettem. Rá egy évre visszavittem neki őket: válassz belőlük, melyik kell. Amelyik meg nem kell, azt most kidobhatod. Sajnos nagyon korán, ötvenöt évesen ment el.”

Egy közös kirándulásukon Csohánnal együtt figyelték a vasúti sínek között dolgozó pályamunkásokat. Erről az élményről szól az a film, amely Gaál Istvánt a pályáján elindította. Mindkét mestere iránt Gaál örökös hálára kötelezte el magát. Rajeczky atyáról Béni bácsi címmel készített egy szép dokumentumfilmet. Kritikusai csak azt nehezményezték, hogy Béni bácsi a végén elment a Fénybe. De hová mehetett volna egy öreg szerzetes?

Csohány Kálmán Gaál első nagysikerű játékfilmjében, a *Sodrásban* címűben is megjelenik, igaz, nem grafikusként, hanem szobrászként, mivel ez a filmen így látványosabb, Elmondja a filmen egy idősebb, bölcs barát tanácsait. De Csohány folyton folyvást felbukkant Gaál emlékeiben. A *Varázsvölgyet* is csak Csohány grafikákként tudja láttatni.

Mielőtt a Gaál Pistát ért jelentős hatásokat tovább elemeznénk, s egy időre elhagynánk Pásztót és a Palócföldet, szeretnék még egy kitérőt tenni.

Nem vagyok irigy természet. Ám beszélgetésünk során volt egy olyan pillanat, amikor szívesen lettem volna kedves vendégem helyébe. Elmondta, s valahol korábban már le is írta, hogy ha palócokkal találkozik, ő azonnal és könnyedén áttér a palóc nyelvjárásra.

Nem ő az első, akitől ezt hallom. Jóval korábban, Mátraballán, amikor nyelvjárásunk haldoklását szóvá tettem, Lécz Erzsike, a helyi iskola egyik tanárnője vigasztalt, hogy ne ijedjek meg nagyon, mert ő, amikor hazaér, a férjével és a gyerekeivel szinte azonnal „palócra vált”. Jóval később Földi István mátraszelei levéltárostól hallottam lényegében ugyanezt. Később két dokumentumfilmekben Avar István szólaltatta meg Mikszáth Kálmán bronzszobrát. Az egercsehi bányászfiú máig nem felejtette el a nyelvjárást, és elmondta, hogy ha a tizenkét Nemzet Színészéből kettő találkozik, mármint ha ő összejön Zenthe Ferencsel, akkor azonnal palócra váltanak. Most meg a Pásztóról sok-sok évvel ezelőtt elszármazott filmrendező barátomtól hallom ezt a csodát.

Szégyellem, hogy engem megfosztott ettől a tehetségtől az élet. Nem tudok másra gyanakodni, mint arra, hogy hírhedten botfúlú vagyok. Pais Dezső professzor úr, engem, az egykori bölcsészhallgatót, átengedett ugyan a hangtörténeti vizsgán, de csak azzal a szigorú feltétellel, hogy visszatérek és beszámolok hiányosságaim pótlásáról. Zenei hallás kell a palóc nyelv értéséhez, ez azonban nekem nem adatott meg.

Palócföldi utunkon a minap a szó szoros értelmében rosszul lettem, amikor a gépkocsivezetőnk szünni nem akaróan próbált a helybelieket utánozva palóckodni. Fájt, amit művelt. Másrészt azt is elmondhatom, hogy gyermekkori élményeim

alapján talán nekem van a leggazdagabb palóc élő szókincs gyűjteményem. Ki tudja például, hogy nálunk a kisfiúknak pepese volt, a kislányoknak pedig skatulája. És még sorolhatnám, hosszasan. De a hangok, az ízek, valahol elkoptak útközben.

Gaál Pista Béni bácsijának is hálát adhat, hogy a palóc beszéd muzsikáját megőrizte. Pedig már kiskamaszként kiszakadt ebből a kedves közösségből. Kacskarिंगós utakon messzire vitte a sorsa, ám mindig visszatalált.

Ha azokat a személyiségeket soroljuk, akik erős hatást gyakoroltak a fiatal Gaál Istvánra, a palócok után most egy székely ember következik. A Színművészeti Főiskola rendezői szakán igazából egyik tanárához sem vonzódott. Mesterének, példaképének társaival együtt azt a rendezőt tekintette, aki mindössze két játékfilmet készíthetett és ugyanúgy nem lehetett a magyar filmrendezők, operatőrök nevelője, miként ezzel a feladattal később Gaál Istvánt is elfelejtették megtisztelni. Szöts Istvánhoz ragaszkodtak ők nagyon, az *Ember a havason* és az *Ének a búzamezőről* alkotójához, akivel később Gaál Olaszországban is barátkozhatott. Szöts hosszú időre elmenekült az országból, Gaál pedig ösztöndíjasként került Rómába. Végül Szöts nekrológját is Gaál István mondta el.

Már említettem, hogy a bámulatosan tehetséges ifjú gárdából, még mielőtt megkapták volna diplomájukat, előbb Sára Sándort, aztán Gaál Istvánt ismerhettem meg. Csodáltam felkészültségüket, s még sokkal inkább azt a tudatosságot, amellyel alkotói pályájukra készültek. Méghozzá oly időkben, amikor az alkotók többsége megzavarodva, alkalmazkodva próbált táncolni a borotvaélen.

Angyal szállt le a Tisza partjára és megáldotta azt a helyet, ahol ez fiatal csapat filmet kezdett forgatni. Ma már természetes, hogy egy olyan film, amelyet Gaál István írt és rendezett, amelynek operatőre Sára Sándor volt, a rendező első asszisztense pedig Huszárik Zoltán, s amelyben a később országos hírűvé lett színész-fiúk és színészlányok egész sora indult el a pályán, tökéletesre sikeredett. Amikor dolgoztak, alighanem szent áhítattal tették.

De a sors játszani is engedte szép, komoly fiait. Nézem az akkor készült tiszaparti fotókat. Az egyikén Gaál Pista és Huszárik Zoli készül egymással szemben állva a nagy birkózásra. A másikon a rendező és az operatőr homokvárákat épít. De nem ám afféle kicsinyt, szerényet: alighanem versenyben voltak, melyiküké lesz a pompázatosabb. Vajon tudták-e akkor, ott, hogy filmjük Pier Paolo Pasolini, a nagy olasz filmrendező szerint az 1965-ös esztendő legjelentősebb alkotása lesz? De nem csak ő: a neves filmkritikusokból álló zsűri is az év legjobb öt legjobb filmje közé sorolta a *Sodrásbant*.

Hadd tegyek megint egy kis kitérőt. Gyakorta elgondolkodom azon, hogy a palóc alkotók közül, milyen kevesen váltak a határainkon kívül is ismertté. Hogy meghatódott Mikszáth, amikor Apponyi Albert elmondta neki, hogy a Fehér Házban, még az első Rooseveltnél tett látogatásakor, az elnök bement a hálósobájába, és kihozta az éjjeliszekrényéről a *Szent Péter esernyőjét*. Aztán ugyanez a Roosevelt, amikor elnöksége után európai körutát tett, Budapesten is járt, s meg akart ismerkedni Mikszáth Kálmánnal. Szervezési hiba miatt a látogatás tervezett időpontjában Mikszáth éppen négy király társaságában volt, vagyis kártyázott.

Végül Mikszáth ment el angolul beszélő fiával a szállodába, ahol az elnök úr megszállt. Rooseveltnél megkérdezte: miért nem jelenik meg több Mikszáth regény angolul? Mert férjhez ment a fordító kisasszony, és már nem jut ideje a munkára,

vallotta be Mikszáth. Madách Imrénk is folyton ott toporog a nemzetközi hírnév küszöbén, de valljuk be: igazából még mindig nem tudta azt véglegesen átlépni.

Az ifjú Gaál Istvánnak pedig, mondhatjuk, ölébe pottyant a világhír. Nagydíj a Karlovy Vary-i fesztiválon, diadalút Európa filmszínházaiban. Nem sokkal később már nem is résztvevő, de egyenest zsűritag Cannes-ban. Helyzetére jellemző, hogy már a beérkezettek között köszöntheti nagy szeretettel Jancsó Miklós *Szegénylegényekét*, amely az ő filmjéhez hasonló nemzetközi elismerésben részesült.

Ám az ifjú rendező hazai ajnározása nem sokáig tart. Újabb filmjei csak a határokon túl aratnak sikert, itthon csalódást okoznak. Így alakulhatott ki olyan helyzet, hogy egy ilyen ragyogó indulás után filmgyári produkcióként Gaál összesen hat játékfilmet, írdd és mondd: hat játékfilmet rendezhetett.

Rövid tehát a felsorolás. *Sodrásban, Zöldár, Magasiskola, Holt vidék, Legato, Cserepek*. Ahelyett, hogy mindegyikről mondanék néhány méltató szót, én most inkább kiválasztom az egyiket. Ennek szubjektív és objektív okai is vannak.

Már a lassan puhulni kezdő Kádár-korszakban a Magyar Távirati Iroda mezőgazdasági rovatában dolgoztam. Egyik nagyon nemszeretem feladatom a vidékről érkező hírek feldolgozása, javíthatása volt. Naponta készültek az aratási, növényápolási és más hasonló összefoglalók, hogy legyen hová nótát küldjön a rádió.

Ebből a salátából esett ki az önálló hír, miszerint egy Gyűrűfű nevű dunántúli falucskából az utolsó lakó is elköltözött. Valósággal rám tört az érzés, hogy oda kellene rohanni, mindent megírni, csakhogy, csakhogy... Az is mindjárt eszembe jutott, hogy nincs egyetlen olyan lap vagy folyóirat, amely igényt tartana az írásomra.

Egy másik belém táplált aggály is mindjárt jelentkezett: vajon hogyan reagálnának erre a hírre az illetékesek? Vittem tehát a hírt a rovatvezetőmnek, ő a szerkesztőség-vezetőmnek, gondolom, az meg elküldte a pártközpontba. Két nap kellett ahhoz, amíg megjött a jóváhagyás: a hír közölhető. A hír közzététele után azonnal megindult a búcsújárás Gyűrűfűre, szépen, szőrmentén leírták, ahogy akkoriban lehetett, hogy ez egy sajátos jelenség, s az elköltözött lakosok valamennyien sokkal boldogabbak, jobb körülmények közé kerültek.

Gaál István akkor éppen Olaszországban volt, s amikor hazajött, megmutatta neki a hírt Karall Luca dramaturg. Gaál elment Gyűrűfűre, végigjárta a kihült, bedült kéményű házakat. Dokumentumfilmet akart készíteni itt, ám időközben a fülébe jutott, hogy valaki már megbízást kapott erre a feladatra. Félretette hát az ötletet, de a téma nem hagyta nyugodni. Szokása szerint megváltoztatta az alaphelyzetet. Az ő képzeletbeli elhagyott falujában ott maradt egy házaspár, aki megpróbált élni, boldogulni.

A film, csodák csodája, elkészülhetett. Talán azt hitték, hogy Gaál most is a megszokott úton lépked majd. Pedig ő már Jancsó munkásságával kapcsolatban leírta: „Régóta közhely, hogy ha valaki nem a kitaposott ösvényen jár, nehezebb az útja. Hogy olykor különncnek nézik. Viszont az is igaz, hogy minden országút valaha vadcsapás volt.”

Gaál filmjének kritikusok általi fogadtatása nem csak értetlenséget, rosszallást is tükrözött. A kórusban alig hangzott el egy-egy – legalább a Gaál múltját – elismerő mondat. Idézzük talán Komlós Jánost, aki ÁVH-s kihallgató tisztből vedlett át a *Népszabadság* kulturális rovatvezetőjévé, tévésztárrá, majd a *Mikroszkóp Színpad* alapító igazgatójává. Ő aztán megmondja a magáét:

„Milyen egyszerűen mondtuk és vettük tudomásul úgy negyed évszázaddal ezelőtt a szemináriumi tézist: a szocialista fejlődés eltünteti a város és a falu közti különbséget.” „Bonyolult és

fájdalmas folyamat ez, még a mi gazdaságilag, politikailag tapintatos, óvatos és emberséges örökösünk mellett is." „...olykor nem a különbség mosódik el, hanem maga a falu. Ez az egészében pozitív folyamat ugyanis olykor szélsőséges eseteket is teremt." „Gaál Istvánt, a Holt vidék című magyar film íróját és rendezőjét ezúttal nem a paraszti metamorfózis drámai folyamata izgatta alkotásra, hanem a fenti szélsőséges eset." „Ez a helyszín, ez az állapot, ez az alapanyag dokumentumfilmet igényelne." „A néző egyre inkább hajlik arra a véleményre, hogy a házaspárnak nem drámai, hanem dramaturgiai okból kellett az elhagyott faluban ragadnia. Avégett, hogy legyenek itt valakik, hogy e valakik révén történetet és drámát lehessen alkotni." „Borzasztó helyzet ez, de csak helyzet. Drámai szituáció dráma nélkül." „Vajon mi okozhatta, hogy Gaál István... ezúttal ilyen kudarcot vall?"

Az általános hazai kritikusi fanyalgást később a „gazda” megszólalása követi. Aczél György 1973 januárjában, az országos agitációs-, propaganda és művelődési tanácskozáson mindenki számára félreérthetetlen egyértelműséggel mondta el lesújtó bírálatát:

„Hadd mondjak egy konkrét példát. Egy falu elnéptelenedését – mint minden más témát is – művészileg sokféleképpen lehet megfogalmazni. Úgy is, hogy a harmincas évekre legyen igaz, noha a hetvenes években csinálják a filmet. Meg lehet fogalmazni a pusztulás hangulatának kifejezésével. S lehetett volna úgy is megfogalmazni, mint egy törvényszerű fejlődés fájdalmas, de új életet világra hozó vajúdását. És úgy véljük, akkor jelentős alkotás lehetett volna belőle.”

Kínos volt, hogy Hegyeshalomtól Nyugatra egészen más véleményt alkottak a filmről. Történt egy, a filmtörténetben talán példátlan eset is. A magyarok a velencei filmfesztiválra Gaál két kedves alkotótársának, Huszáriknak és Sárának a gyönyörű Krúdy filmjét kívánták benevezni. Ezzel a fesztivál rendezői egyet is értettek, de javasolták, hogy tegyenek ez alkalomból ritka kivételt: mutassák be a Szindbádot is, meg a Holt vidéket is. A hazai filmcézároknak azonban nem tetszett ez a javaslat. A Holt vidék nem szerepelhetett a hivatalos versenyprogramban, azzal az indoklással, hogy majd a Karlovy Vary fesztiválra fogják kiküldeni. Így Velencében csak az információs vetítésen szerepelhetett. Karlovy Vary-ban aztán Töröcsik Mari, a Holt vidékbeli szerepléséért megkapta a Legjobb Női Alakítás-díját, Gaál István pedig a filmkritikusok által alapított Don Quijote-díjat. Valaki meg is jegyezte, hogy ezek a kritikusok már jó előre sejtettek valamit a rendező sorsát illetően...

Miért álltam meg éppen ennél a filmnél? Mert a Holt vidék egy keserves mai állapot előképének tekinthető. Anélkül, hogy a napi politika tájékán túl sokat tartózkodnák, azért az ijesztő, amikor egy államtitkár majdhogynem jókedvűen azt mondja, hogy hamarosan kétszáz ezer magyar parasztgazdaság fog tönkremenni.

Gaál szorongott annakidején: elviselhető-e, ha filmjében két haláleset történik? Ma a létszámában felére olvadt palóc falumban az elmúlt esztendőben tizenhét temetés volt és csak három keresztelő. Mert az egyik asszony ikreket szült. Nem túlzás tehát napjainkban a magyar vidék elgyűrűfüvesedéséről beszélni.

Szerencsére hat nagy játékfilmje mellett Gaál István dokumentumfilmeket és televíziós filmeket is készíthetett. A dokumentumfilmeknél még inkább megmutatkozott Gaál magányos alkotó munkára való hajlama. Erről egyik olasz barátjának a következőket írta:

„Minden filmemet úgy készítem, ahogy a siennai kismesterek a képeiket festették, akik művészek voltak, ugyanakkor kézművesek is a szó nemes értelmében. Maguk keresték a földpátot, vagyis a színeket, maguk vágták a táblát, amelyre elképzelésüket festették, maguk

fűrészelték a kereteket is. Ugyanígy írom a forgatókönyvet, rendezek, majd vágó nélkül, saját kezűleg állítom össze a filmemet, vagyis három ízben szűröm át az elképzelést magamon. Olykor magam is fényképezem őket. Ugyanakkor nem tartom magam sem forgatókönyvírónak, se rendezőnek, se vágónak, se operatőrnek. Egyszerűen képírónak tartom magam, vagy ha úgy tetszik, képírástudónak. Számomra egy film elkészítése egy esztendő, vagyis lassan dolgozom. Egy rendező egyébként mindig kevésbé fontos, mint a filmje. Rossz beidegződés, hogy nagy zajt csapnak a filmművészek körül. Bizonyos vagyok abban, hogy a dolgok csendben születnek.”

De ha már Gaál István kézműves hajlamairól így szó esett, ezt még kiegészíthetjük azzal, hogy prózája is nagyon erős, versei szépek, rajzol, fényképeit kiállítják, és ami talán még érdekesebb – ezt Szőts István mondta el róla –, hogy bútorát is, akár a Nagy Fejedelem, maga faragta, és amikor filmes munkáját nem vették igénybe, még a kutyája ólját is.

Munkásságának van egy olyan területe, ahová nem mernék utána merészkedni. Ez a zene világa. Barátja, Szöllőssy András zeneszerző, nem csak a filmzenéit készítette, együtt dogoztak az *Orpheusz és Eurydiké* című operafilmen is. Méltó folytatása volt ez a Béni bácsihoz kötődő szeretetteljes kapcsolatnak.

Két, máshová nehezen kapcsolható televíziós filmjéről sem feledkezhetünk el. A *Peer Gynt* Gaál István filmjében Áprily Lajos zseniális fordításában szólal meg. Miért hangsúlyozom ezt? Mert hosszú időn át Vas Henrik fordítását illett alkalmazni. Én egy gyermekkori betegségem idején, a *Göngyölegek* szövegét kivéve szóról szóra megtanultam a *Peer Gynt*-öt. Méghozzá az Áprily Lajos fordításában, még a háború idején kiadott *Peer Gynt*-öt. Miután Soria Moria várában vitte, Peer így búcsúzik elhunyt édesanyjától:

*„Köszönöm a sok vesszőt, a szidást
... egy csókkal köszönöm
Most anyám, csodás utazást.”*

A derék Vas Henrik ezt imígyen oldja meg:

„Anyám, köszönöm a fuvert.”

Nem tudom, az olvasók közül hányan tudják, ki volt Szabó István, az író, aki gyermekként agyagfigurákat készített és megpróbált azokba halhatatlan lelket lehelni. Az ő novelláiból Gaál István televíziós filmet készített, csatlakozva a magyar falu, a magyar vidék ábrázolásának nagy erejű sorozatához.

Külszági sikerei idején, amikor idejének jelentős részét külföldön töltötte, s már nem tanult, hanem mesterkurzusokat tartott olasz és indiai filmrendezőpalántáknak, vajon elfelejtette-e Palócföldet? Nem csak dokumentumfilmjei vallanak arról, hogy kapcsolata a Palócfölddel nem szakadt meg, hanem az írásai is. A ma is élő boszorkányhitről készítette el Morvay Judit néprajztudós segítségével a *Krónika* című filmjét, bodonyi gyűjtés alapján. A film hőse két babonás fiatalember, egy öregasszony, meg egy macska. A fiúk hisznek az átváltozásban és szegény néni az ablakon kiugorva eltöri a lábát.

Gaál István vándorol is. A balassagyarmati Palóc Múzeum „munkatársaként” gyalog járja be a környékbeli falvakat. Előkerülnek a régi élmények:

„Egy, a hegyek közé ékelt kis helységben egy hetvenéves öreggel találkoztam, aki képtelen lévén az erején felüli beszolgáltatásnak eleget tenni, megjárta a gyarmati börtönt. – Jött egy vigéc (sic!), s azt mondja nekem, hogy én ennyi meg ennyi tojással tartozom az államnak, meg sorolt még egy egész litániát, hogy még mi mindennel. Én csak hallgatom, mert

hát honnan vegyem, ami nincs. Ez meg csak fenyegetőzik, hogy így meg így lesz, ha időre elő nem teremtem. Egyszer aztán, nemsokára rá, jöttek értem. Bevittek Gyarmatra. Kihallgattak többször, pedig fölösleges volt, hiszen én már az elsőt megmondtam, hogy amim volt, azt beadtam, énrajtam hiába követelnek többet. Én nem tudok tojni. No erre! Hogy így pizok kulák. Mármint én?! Hat sanyarú hold földdel! Egész életemben dolgoztam. Tizenkét éves korom óta. Felneveltem négy gyereket tisztességben. De én még csak nem is panaszkodhatok. Mert csak egyszer vertek meg. Két siheder legény. – Némi szünet után: az alsó soron K. Pista még mindig húzza a lábát. M. Palira meg a szőlőjében, a diófán akadtak rá... Egy szakaszban szolgáltunk... – Elnéz, hosszú szünet után fordul ismét felém: benn tartottak másfél hónapig. De ennek is ők itták meg a levit, mert azalatt senki nem művelte a földet.

– És a gyerekei? – kérdem.

– A nagyobbik fiam Tarjánban dolgozott az

Acélgyárban, ma is ott van. A legkisebbik – mert a két középső lány meg férjhez ment, az egyik Gyarmatra, a másik meg Érsekúdkertre –, szóval a fiam meg Pesten járt egyetemre.

– Egyetemre? Hová?

– Közgazdaságira. Írtam is neki, amikor szorongatni kezdtek, hogy hogyan van ez, ő meg visszaírt, hogy bírják csak ki, édesapám, mert ez csak átmeneti állapot. No, köszönjük szépen.

– A fia most hol van?

– Kanadában.

Ezen aztán mindketten eltűnődünk.”

Ám ne higgye senki, hogy Gaál István csak akkor palóc, amikor hazatér Pásztóra, vagy valahol Nógrád más tájain bolyong. 1994-ben Giacomo Gambettinek, a *Lumière* című folyóirat szerkesztőjének bevezetésével jelent meg egy kis írása arról, hogy mi minden jutott neki eszébe velencei sétája során. Miféle gyermekkori emlék bolydul fel benne, amikor megkondul egy harang a lagúnák városában:

„Az utolsó ütés hangja rezeget a térben, s lassan elhalkul. Igyekszem elkapni a hang magasságát és dúdolva megtartani. Sikeriül, ennek megöriülök. [...]

Látom magam, amint a Szent Lőrinc templom harangtoronyának lépcsőin kapaszkodom fel Jani bácsi, a harangozó mögött, aki megtanít litániára harangozni. Kopaszra nyírva, testemen csak egy fekete klottnadrág, a lépcsőfokok teli vannak galamb meg denevérürülékkel, szárazak, mintha megkövült hernyók volnának, kemény állaguk lépésenként fájdalmat okoz mezítelen talpamnak. Jani bácsi meghúzza a harang kötelét, az érces hang betölti a harangtoronyot. Kinézek az ablakon, látom a Mátra szép vonulatát, átmegyek az északi ablakhoz, arra van a szülővárosom, Salgótarján. Aztán a délnyugati ablakon könyökölök ki, amerre a Zagyva folyó völgyét látni: egy ponton a cséplőmunkások gátat emeltek, megduzzasztván a víz szintjét, hogy fürödhessenek, ez a medence lócsutalkolásra is alkalmas. Nekünk, gyerekeknek, úszómedence. A negyedik ablak délkeletre néz. Jani bácsi felé fordulok, aki fejbiccen-téssel magához hív. Odafutok, megfogom a kötelet, utánozni kezdem a mozgását, hajtogatom a térdemet ritmikusan, lassacskán az ő mozgása kíséri az enyémet, egyre biztosabban érzem, hogy az én testem súlya az, ami mozgatja a harangot, Jani bácsi ki is áll. Húzom a kötelet, ereszkedem lefelé, talpammal érintem a deszkát, leguggolok, a masszív bronz ötvözet felránt, felrepülök, ismét érintem a deszkafödémet, húzom a kötelet, ellensúlyt képezve ismét szállok fel, repülés közben kitekintek az ablakon, a horizont felbukkan, majd megbillenve eltűnik. Soha nem éreztem ehhez hasonlót.”

Gaál Pista elmagányosodása szinte törvényszerű volt, és ő készült is erre. Vásárolt egy kis, majdnem profi kis felvevőkészüléket, és elkezdte forgatni etűdjeit.

Amikor ezeket a sorokat írom, Gaál István éppen Párizsban van, ahol a magyar intézetben a francia fővárosról forgatott és szokás szerint általa megvágott filmjét mutatják be. Aztán megy Olaszországba, ahol újabb mesterkurzust vezet, s gondolom, a felvevőgépét is magával viszi.

Oly időket élünk, amikor a műveknél szinte fontosabb egy-egy jeles személyiség, ha úgy tetszik, sztár magánélete. Őt azonban hasztalan kérdezgettem, ezzel kapcsolatban egy árva szót nem tudtam belőle kiszedni. A nők közül, akiket tisztelt, szeretett, csupán a már nagymamakorú Dayka Margitnak szentelt néhány oldalt. Zalán Vince róla szóló könyvében valahol felbukkan az írásaiban egy mondat, hogy az egyik filmje rossz lelkiállapotban készült, mert akkor vált el első feleségétől.

Nem tudott azonban velem kitolni. Van ugyanis a kötetben egy írás, *Levélféle Sára Sándornak* címmel, a dátum 2000 júniusa. Itt, a Gaál-féle írásokban is megmutatkozó meredek vágások szerint, Trójából hazatért két öreg görög harcos, két „sokat túrt bajnok” beszélget. Kezükben pohár, benne a káli szőlő rubintos leve, s egy kortyot illendően a földre loccsantanak. S ízlelgetve értőn a jól kezelt színbort, közben fel-emlegetik a Trója ostrománál elesett, meg a később elhunyt jeles társaikat. Gaál, aki már kétszer átnézett Hádesz birodalmába, sorolja a veszteségeket. Azokat idézi, akik már, mint az árnyak, úgy bolyonganak az aszphodélosz réten:

„Köztük a nagy Szóts, aztán a két Zoli egymásba karolva. Aztán két földim, a szálfá méretű Csohi, meg a nagy polihisztor, a pásztói Béni, aztán Ruci, Pali, a két osztályelső, és Fercsi, meg Árpád, Jancsi meg Dezső, sorolni se győzzük, meg azok, akik nem várták meg a sors által kiszabott véget, Marci, a drága, lyukas koponyájával, Miklós, ki magasról ugrott távol s a nyakát szegte, vagy szegény Gyuri, kit fia vágott le a szíjról. És még sokan mások.

Megállnak, és céltalan tekintetük ránk vetül odaátról.”

Ebben a khitonba öltöztetett emlékezésben felbukkannak a régi szerelmek emléképei is:

„S érkeznek seregestül nyomban. Hókarú asszonyok ékes füzére lebben, írisziük felhőket tükröz, gyönyörű választottak gangos járással jönnek, meg karcsú lányok is, helyke bimbóik táncolva karcolják a peploszt, hogy renyhült ágyékunk beleremeg most is. Lassan tűnnek tova, kik vigaszaink voltak gyötrelmeinkben, társaink a gyönyörökben. S ahogy párás tekintetünk igézve követi őket, egyszerre csak belépnek a nyugvó nap vérszín korongja elé, alakjaik körvonala lángra lobban, s elizzanak az ellenfényben. Nyomukban vadcserezsnyevirág-illat kószál, s a látomás emléke szánk sarkára szelíd mosolyt ültet.”

Nem kell tehát túlságosan sajnálni ezeket a zagyva-parti vén, görög harcosokat. Megkaptak az élettől szinte mindent, ami csak megkapható. Gaál-Odüsszeusz is számtalan nemzetközi filmdíjjal gyarapodott, itthon Kossuth-díjas, életmű-díjas lett, és a Nemzeti Örökség-díjával is felékesítették. Szülőföldje is hálás, Nógrád és Pásztó díszpolgára, és vágyai szerint a Varázsvölgy egyik útja mellett, a kedvéért, nemrég több, mint száz jegenyét ültettek, amit a mi vidékünkön topolyafának mondanak. Kívánom, hogy megpihenjen még hosszú árnyékukban. Vagy netán másszon fel, madárfészket szedni.

Mert itt jön valami, amit a szemükre vetek. Művészettörténész bátyám az írásait összegyűjtő kötet előszavában töredelmesen bevallja, hogy munkáiból erősen hiányzik a humor. Voltam olyan szemtelen, hogy egy korábbi beszélgetésünk alkalmával Sára Sándortól is megkérdeztem: nem szenved-e hasonló betegségben? Ő rövid gondolkodás után azt mondta, hogy a *Holnap is lesz fácán* című filmjében azért akadnak derűs részletek.

Legközelebbi találkozásunkkor Gaáltól is megkérdem ugyanezt, kíváncsian várom, mit fog válaszolni. Igaz, nem olyan évtizedeket hagytunk magunk mögött, amikor tág tere nyílt volna a derűnek.

Nem mondtam még, hogy Gaál lassan már két évtizede nem készítette el a hetedik játékfilmjét. A mai időkben, amikor kilincselni kell szponzorok után, kapcsolatokat kellene építgetni, megalázkodni, erre már nem is nagyon látok lehetőséget.

Pedig van egy nagy témája, amelyen éveken át dolgozott. Nemcsak Tar Lőrincnek, Zsigmond király udvari emberének volt pokoljárása. Korábban már megjárta Írországot és St. Patrick szigetén leszállt a nehéz gázokkal terhes barlangba Nagy Lajos királyunk jeles kapitánya, Krizsafán fia György is, aki egy ideig Apuleia helytartója volt. Eme híres vezeklő nagy kalandjának filmbéli feldolgozására sokáig készülődött Gaál István. Úgy vélem, legalább a forgatókönyvet illene megjelentetni. (Egyébként pedig nem is tudom, vajon a pokoljárás miatt miért is kell elhagyni saját korunkat?)

Megismertem egy filmfőiskolást. Most barátkozom egy hetvenen túli képíróval. A kettő ugyanaz. Hogyan is hangzik el a Peer Gyntben: *Egy ember, aki mindig önmaga volt.*

Befejezésül egy szomorú eseményt idézek fel. Nemrég temették Kozák Andrást, sok nagy magyar film egykori ifjú hőst. Sára és Gaál a végtisztességet megadva, ott voltak a temetésen, majd leültek pihenni egy kis cementkerítésre. (Csoda, hogy a sok díj alatt be nem horpadt a beton!) Számos kudarcukra is emlékezve Gaál azt mondta: „*Hallod, Sanya, bennünket azért jól átdobtak a palánkon!*”

Ezt hallva én csak annyit tettem hozzá: igaz. De ti azért, hála Istennek, mindig talpra estetek.

Utóirat

Igazából csak a pásztói képíró Palócföldhöz való szoros kötődését kívántam ezen írásomban bemutatni, de ez sem volt könnyű feladat. Bolyongtam eleget a leírt és elmondott emlékek között. Sok általa szeretett, tisztelt ember neve bukkant itt fel közben. Ám amikor a kéziratot elolvastam, rájöttem, hogy adósságaim maradtak. Legalább három olyan személy van, akiről feltétlenül szólnom kell.

Az első Zalán Vince filmesztéta, aki Gaál István krónikája címmel vaskos kötetbe szerkesztette mindazt, amit hősünkről (nyugodtan mondhatom ezt már így) tudni érdemes. Ajánlom, hogy aki teheti, vegye kézbe ezt a könyvet.

A második egy olyan barát, aki semmiképpen nem maradhat háttérben. A Gaálhoz hasonlóan csendes, szerény, de igen jelentős évfolyamtárs, akinek életútja sajnos nagyon hamar véget ért, de aki ugyancsak beírta nevét a magyar filmtörténetbe. Gyöngyössy Imre, a *Jób lázadása* alkotója, többször is segítette Gaál forgatókönyveinek végleges formába öntését. Ő volt a *Sodrásban* című film írói konzultánsa is.

Mielőtt a harmadik személyt megnevezném, el kell mondanom, hogy Gaál István tudatosan távol tartja magát a napi politikától. Pályája során, mint már megírtam, nem szűkölködött hazai elismerésben. Kossuth díj, Életmű-díj, Nemzeti örökség-díj. Azért sorolom fel újra, hogy ne lehessen tudni, melyiknél történt a következő. Egy jeles politikus egyik díjátadás alkalmával azt mondta neki: „Látod, tőlük nem kaptad meg, tőlünk megkaptad!”

Lehet, hogy akadnak szép számmal, akik örülnek az efféle kommentárnak, de Gaál nem tartozik ezek közé. Sisák Imrét sem azért tartja barátjának, mert politikus, mert országgyűlési képviselő, hanem mert pásztói polgármesterként példásan dolgozik a rábízott településért. Amikor az iszonyatos felhőszakadás következtében az áradás katasztrófát okozott a Pásztóhoz tartozó kis Mátraszele falucskában, egy ország ismerhette meg, milyen gondoskodó szeretettel végezte Sisák a védekezés és helyreállítás feladatait. Ahogy mondani szokták, a képernyőn is átjött, hogy ezt az embert a népe iránti szeretet vezérli.

Remélem, így már minden tartozásomat leróttam.

Tisuti lakások

Zagyvapálfalva

Egy eltűnő világ nyomában

Beszélgetés Kapros Márta, Madách-díjas etnográfussal

A 2005. évi Madách-napi ünnepségen Dr. Praznovszky Mihály irodalomtörténész laudációjában finoman megfogalmazva is annak adott hangot: Kapros Márta, a balassagyarmati Palóc Múzeum főmuzeológusa már hosszú idő óta megérdemelten viselhetné titulusai között a megnevezést: Madách-díjas etnográfus. S ez az esztendő végre meghozta az elismerést. A méltató beszédben sok minden elhangzott: a kutató rendelkezik Magyarország egyik legrendezettebb szakmai gyűjteményével, számos látványos és tudományos kiállítás rendezője, több tucatnyi publikáció van a háta mögött, melyek a magyar néprajztudomány megbecsült értékei. Az ismeretterjesztésben is jeleskedett Kapros Márta – időt és fáradságot nem kímélve ment, ahová hívták. „Hitte, hiszi és vallja: a palóc kultúra olyan értéke nemzeti tudatunknak, melyről mindig és állandóan beszélnünk kell. Főleg, hogy végbement a hagyományos életmód teljes felszámolódása. Kapros Márta nem azt akarja, hogy a mai fiatal cifraszűrben menjen a diszkóba, de azt igen, hogy tudja: apja, nagyapja és bármelyik felmenője milyen értékviszonyok közepette élte meg s le az élet rendjét. És mi ebből a sajátosan egyedi, különleges, s amit mi errefelé úgy hívunk: palóc” – mondta Praznovszky Mihály, aki gondolatban fejet hajtott a néprajzkutató megtartó szakmai hivatástudata előtt.

A Madách- díjas etnográfust életpályájáról, kutatási területeiről kérdeztük.

– *Egy egészen más világból, a messzi Debrecenből, a Kálvinista Rómából kerültél a Palóc Fővárosba. Bár úgy tudom, felvidéki gyökereid is vannak...*

– Mindig azt szoktam mondani, hogy ha a családomról kérdeznak: a származásom jó példája a monarchiának. Ezzel aligha vagyok egyedül. Apai vonalon szepességi cipszerek az őseim, akik a középkorban települtek a Felvidékre. Osztrák, bécsi vér is keveredik ebbe az ágba. A másik vonal viszont színtiszta magyar, debreceni cívis. A családi fáma szerint hajdú felmenőink voltak, Bocskai telepítette le őket. Ha nagyon sok időm lesz nyugdíjas koromban, akkor, amennyire a források engedik, felderítem a családfámat. Apai nagyanyám a Rózsahegyről került Debrecenbe „menyecskének”. Ez nagy váltás volt számára, egész életét meghatározta. Anyai ágon egyrészt a Jászság felé nyúltak őseim kapcsolatai, másrészt pedig Arad felé. Román szál is vegyül itt a nevekből ítélve. Erről nem sokat tudok, mert édesanyám négy éves volt, mikor árván maradt. A nagynénje, egy erdélyi falu tanítójának felesége nevelte fel, s később áttelepültek Gyulára. A debreceni vonal talán azért fontosabb, mert engem az a bizonyos cipszer nagyanyám nevelt, mivel a szüleim dolgoztak. Édesanyám középiskolai tanár volt, édesapám jogot végzett, közigazgatási pályájának a háború vetett véget, ’45 után közgazdaságra váltott. Egyedüli gyerek voltam.

– *Hogyan irányult az érdeklődésed éppen a néprajz felé?*

– A néprajzhoz tulajdonképpen véletlenül jutottam el. Kedvenc tárgyaim gimnazista koromban a magyar, történelem, művészettörténet voltak. De igazából a

pedagógusi pálya nem vonzott. A debreceni egyetemen volt néprajz szak, a barát-
nőm nővére és vőlegénye (ma az MTA Néprajzi Kutatóintézetének igazgatója
egyébként) oda járt, tetszett, amiket meséltek, tőlük kaptam az első néprajzi szak-
munkát, A magyarság néprajzát, a '30-as években megjelent nagy, négy kötetes
összefoglalást. Máig sem tudom pontosan miért, a népviseletet választottam a fel-
vételre kidolgozandó témák közül. Ez azért érdekes, mert utána ki is maradt a
viselet az életemből egy jó darabig, hogy aztán már itt, Nógrád megyében annál
erőteljesebben visszatérjen. Történelem-néprajz szakra jelentkeztem, föl is vettek,
de aztán kiderült, hogy én vagyok az egyedüli e szakpárosítással a megfelelték
közül. Behívattak a tanulmányi osztályra, hogy válasszam a magyar-történelmet
vagy a magyar-néprajzot. Akkorra már vonzódtam a néprajzhoz, így mellette
döntöttem. Nem bántam meg a magyar szakot sem, öt évig olyan kiváló előadókat
hallgathattam, mint Bán Imre professzor úr vagy Szabolcsi Miklós, nyelvészetből
pedig Papp István professzornál szigorlatoztunk. Később, amikor a doktori
disszertációmát készítettem, kicsit sajnáltam, hogy nem történelem szakot végez-
tem. A néprajzhoz – hacsak nem népköltéssel foglalkozik az ember – a történelem
sokkal több támpontot, segítséget ad. E hiányzó tudást aztán be kellett pótolnom.
Az egyetemen Gunda Béla volt a néprajzi professzorom, aki meghatározó szemé-
lyiség volt nem csak számomra, hanem mindnyájunk számára. Elsősorban a te-
repmunka, a terepmunka módszertana az, amelyben alapos eligazítást kaptunk.
Akkoriban korán szokás volt szakdolgozati témát választani. Engem a folklór von-
zott, így Ujváry Zoltán – akkor még adjunktus, ma professzor – keze alá kerültem.
Tőle is nagyon sokat kaptam, nem csupán mint tanártól, de emberileg is. Kevesen
voltunk néprajzosok- akkor még Néprajzi Intézetnek hívták a debrecenit, nem
tanszéknek. Öt évfolyam részére egyszerre tartottak szemináriumot, de közös elő-
adásokra is jártunk. Mintegy húsz hallgatója volt az öt évfolyamnak, tehát rendkí-
vül családias légkör alakult ki. Ez aztán abban nyilvánult meg, hogy szoros kap-
csolat teremtődött meg közöttünk. Tudtuk, ki mivel foglalkozik, segítettük egymás
munkáját. Később is, ha találtam egy adatot terepen, leírtam, betettem egy boríték-
ba, küldtem ennek vagy annak a kollégának, de ugyanígy működött ez fordítva is.
Ez a családiasság a debreceni iskolának egyik jellegzetessége volt. Ketten voltunk
abban az időben a néprajzosok között debreceniek, és mi bent laktunk a város kö-
zepén. A mi lakásunk olyan „találkahellyé” vált: ha nem volt pénzünk egy szimpla
kávéra, – akkoriban még ilyen is volt, s nem nézte ki a pincér az egyetemistát, ha
emellett olvasott, jegyzetelt egész délután a Bika presszóban – szóval akkor nálunk
mindig akadt zsíros kenyér és kávé is lehetett főzni, vagy ha úgy adódott, nagy-
anyám főzött egy nagy tál sztrapacskát. Beosztottuk, hogy ki milyen folyóiratokat
rendel meg, azok aztán nálunk voltak összegyűjtve. Valaki jött, olvasott, megkente
a zsíros kenyerét, aztán ment tovább. Akkoriban indult a *Nagyvilág*, *Kortárs*, *Új írás*,
kezdett nyílni az irodalom, művészetek irányában a vasfüggöny, és közülünk
szakmai elhivatottságtól függetlenül mindenki érdeklődött.

A szakdolgozatomat az egyházi év ünnepein belül a karácsonyi ünnepkörből
készítettem. Az egyházi év szokásaival foglalkozni a hatvanas években nem volt
teljesen sima ügy, de a lényeg az, hogy elhelyeztem az egészet a téli napforduló
ünnepkörében, és utána nyugodtan lehetett időben előrehaladva feltárni az egyházi
vonatkozásokat is. Gyűjtőterületemül a Nyírség déli részét jelölte ki Ujváry Zoltán.

Említettem, hogy nagyon erős volt Debrecenben a terepmunkára való képzés. Ez azt jelentette, hogy már első éves korban küldtek bennünket terepre. Általában egy felsőbb éves mellé osztottak be egy kezdőt, hogy hadd szokja, és utána persze önállóan kellett menni.

– *Hogyan zajlott a terepmunka, s te milyen módszerekkel éltél? Használtál magnót?*

– A módszer részben a témától is függ, és attól is, ki mennyire ismeri a terepet. A szabvány séma többnyire az volt: bemenni a tanácsházára, iskolába vagy a plébániára, elmondani: ki vagyok, mi érdekel, és ott aztán eligazítottak címekre. Én ezt a módszert kevésbé alkalmaztam. Elindultam a faluban, valaki kint ült a ház előtt, elsősorban öregek. Öregekre volt a néprajzosnak szüksége. Ha én nem szólítottam meg őket, ők kíváncsiskodtak: „Mit vagy kit keres aranyos?” Elkezdtem beszélgetni, aztán behívtak a házba, vagy ha nem látszott az illető jó adatközlőnek – ez csúnya szó, nem szeretjük, de nem nagyon van rá jobb –, akkor kértem segítséget, hogy hova menjek tovább.

1965-ben voltam először terepen. Akkoriban még sokszor az is problémát jelentett, hogy villany sem volt a házban, no meg nagy tárcsás magnók léteztek, hallgatóknak hivatalból az sem járt, így csak jegyzeteléses módszerrel dolgoztunk. Ebbe úgy belegyakoroltam magam, hogy később is bevált. Muzeológus koromban már volt magnóm is, de a módszert az határozta meg, hogy milyen témát gyűjtök. Egy tárgyi néprajzi témában hasznos a magnó, mert miért ne mondaná el valaki, hogyan festették a bútort vagy hogyan rakták a főkötet. De amikor példának okáért a házasság előtti szerelmi életről próbáltam információkat szerezni vagy német nemzetiségi faluban a Volksbundról, kitelepítésekről érdeklődtem, akkor szóba se kerülhetett a magnó természetesen. De még a gyűjtőfüzet sem- maradt a memória. A magnóval való gyűjtésnek van jó oldala: sok olyan dolgot is rögzít, amelynek az ember később látja: jelentősége van. Másrészt viszont időigényesebb, míg az ember végighallgatja és letisztázza.

– *Balassagyarmatra kerülésed előtt Egerben már megérintett a palóc kultúra, mely később egész életedet meghatározta...*

– Amikor 1968-ban végeztem, meglehetősen telítettek voltak a múzeumok, nehéz volt állást szerezni. Sikerült azonban szerződéssel az egri Dobó István Vármúzeumba kerülnöm, ahol mindössze egy évet dolgoztam, de az valóban meghatározóvá vált számomra. Bakó Ferenc, ottani igazgatóm keze alatt tanultam meg gyakorlatban a néprajzi muzeológiát, s ott láttam először „belülről” működő múzeumot. No és kellőképpen „megfertőződtem” a palócokkal. Az akkor induló nagy, országos Palóc kutatás szervezési munkáiba is bevontak, mint fiatal kollégát. Párhuzamosan egy másik átfogó kutatás folyt Visonta községben, ami az akkori tervek szerint lebontásra került volna a külszíni bánya miatt. Nagyon sok praktikus dolgot megtanultam kutatás-szervezésből, sok jeles szakemberrel megismerkedhettem. Közben folytattam tovább a jeles napok kutatását, de már kiterjesztve az egész év ünnepköreire. Ebből született meg a Visonta kötetben írt tanulmányom. De kevés időt töltöttem Egerben: úgy adódott, hogy Balassagyarmaton végleges állásra volt kilátás. 1970. február 1-től, éppen 35 éve vagyok a Palóc Múzeum munkatársa. Az előző évben ment el Flórián Mária a Néprajzi Múzeumhoz. A korábban Manga Jánost felváltó Zólyomi József, akkori igazgató volt az egyedüli néprajzos Nógrádban.

– *Milyen kutatási témát választottál Balassagyarmaton?*

– Szükségszerűen váltanom kellett, mert Manga János pontosan a naptári ünnepekhez fűződő szokásokat, hiedelmeket kutatta. Továbbra is a szokásokon belül

maradtam és Ujváry tanár úr javaslatára – mert az Intézet mint szakmai háttér megmaradt – az életkori szokásokból a születés témakörét kezdtem el kutatni és ebből készítettem a doktori disszertációmát 1981-ben. Ekkor született meg a ma már történésznek készülő fiam, így a vizsgákat gyés után tettem le.

A disszertációmhoz az Ipoly völgyét kutattam végig, fentről, Ipolytarnóctól Hontig. Ez utóbb bővült a palócság egészére kiterjedve, mert abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy folytathattam a kutatást. Ennek eredménye a *Palócok* című monográfiába írt „Születés” fejezet. Akkoriban szerveződött a Magyar Néprajz, amely a magyar néprajztudomány modern, hét kötetes összefoglalója. Mi a másodikként megjelent kötetben dolgoztuk fel a szokásokat és ebben megkaptam a születés témáját, melyet immár országosan és határon túli magyar nyelvterületre kiterjesztve tekinthettem át. Ez egy szép és szakmailag izgalmas időszak volt, mert meglehetősen kevésbé kutatott téma tárult fel előttem.

– *Kutatásaidat a „A születés szokásai és hiedelmei az Ipoly mentén” címmel 1986-ban Debrecenben kiadott, Ujváry Zoltán által szerkesztett kötet is őrzi. Mikor és mi okból váltottál témát?*

– Mikor ledoktoráltam, a főnököm, Zólyomi József gratulált a sikerhez, aztán elbeszélgetett velem. Kifejtette: egy múzeumban az a szerencsésebb, hogyha olyan témát kutat a munkatárs, amely elsősorban tárgyi vonatkozású – hiszen a múzeum a tárgyak gyűjtésére jött létre. Lehet párhuzamosan végezni a kettőt, de az sokkal több időt és energiát kíván és szerencsésebb, ha összekapcsolódik. Én ezt az érvelést elfogadtam, s az idő tájt már egy kicsit úgy is éreztem, hogy egyelőre elegendő van a születésből, jó volna mással foglalkozni. Muzeológiai feladatként addig is enyém volt a múzeum viselet és textil gyűjteményének gyarapítása, gondozása. Az a legnagyobb gyűjtemény a Palóc Múzeumban. Attól kezdve teljes erőmmel erre koncentráltam. Az egész megye területén végeztem párhuzamosan a téma- és a tárgyi gyűjtéseket. Nógrádban – országos viszonylatban elég későn – a második téveszesítéskor, a 60-as években – hagyták el a viseletet. Akadtak már korábban kivetkőzött falvak is, de akkortájt általában könnyen hozzá lehetett jutni a fölöslegessé vált textíliákhoz. Volt miből válogatni. Még az 1970-es években, ha kaptam például egy olyan feladatot, hogy valamelyik községből hozzak be egy teljes női öltözetet kiállításra, két nap alatt összeszedtem. Egyik nap kimentem, s ami még hiányzott, másnapra együtt volt. Ha most ilyen céllal megyek ki, korántsem garantált, hogy egyáltalán sikerül-e összehozni teljes viseletet. Másrészt két, akár három hetet kell talpalni a cél elérése érdekében. Mikor Balassagyarmatra kerültem, még volt elegendő pénz is a tárgyak megvételére. 1963-ban kerültek át a múzeumok megyei fenntartásba és kétségtelen tény, hogy az anyagi lehetőségek nagy mértékben megnyíltak akkor a gyűjtemények gyarapítására. Amióta Gyarmaton tevékenykedem, a textil mindig szerepelt a kiállítási témák között. Nem véletlenül, mert országos összevetésben Nógrád megyében a viselet megmaradt sokáig, és olyan sajátosságokat mutatott, melyek a kutatás előterébe helyezték a vizsgálatát. Az itteni néprajzosok: Manga János, Flórián Mária, Zólyomi József mind gyarapította a viselet gyűjteményt. Kimondottan viseletkutató Flórián Mária volt. Én igyekeztem az ő nyomdokaiba lépni.

Később tágabb értelemben a népművészet felé fordult a szakmai érdeklődésem. Zólyomi Józseffel jó munkamegosztás alakult ki köztünk, tőle is nagyon sok gyakorlati

ismeretet szereztem konkrétan a megyére vonatkoztatva. Ő tanított meg tisztességesen fényképezni is. Jóska a történeti-gazdasági részt kutatta, az építkezés közös témánk volt, a viselet, a lakásbelső szintén. Én továbbra is vittem a szokás- folklór témákat. Szakmai vitáink voltak, ez így természetes, abban viszont megegyeztünk, hogy a muzeológusi munkát szolgálatnak tekintettük.

A viseletre visszatérve: Nógrád megyében az a sajátos, hogy eléggé körülhatárolhatóak a viseleti csoportok, melyek 3-4-5 faluból álltak, s különösen a nők öltözködése karakteresen eltért szomszédaikétól. Ennek oka elsősorban az egyház-szervezet alakulásában keresendő. A közös plébániához tartozó községek hasonlóan öltözködtek. S mindez a közelmúltig megfigyelhető volt. Most is, ha az utcán jön egy böszoknyás parasztasszony, akkor a néprajzos tudja, merről érkezett.

Manga Jánosék idejében még aranyvilág volt. Kimentek hétfőn a piacra és tanulmányozhatták a viseleteket. Megjegyzem, mind a mai napig élek én is ezzel a módszerrel. Múltkor egy galgagutai asszonyt szólítottam meg. Láttam, hogy dél-nógrádi szlovák viseletben van, megkérdeztem, hogyan fésüli a haját a főkötő alá. Készséggel elmagyarázta, kendőjét lekapva, meg is mutatta. Vagy például a múzeumunkban dolgozott egy takarítónő. Viseletben járt, s egy esztendőn át feljegyeztem, milyen ruhadarabokat vett fel éppen. Kiderült, hogy heti ritmusban váltja az öltözeteket. E mikrovizsgálat alapján öt tanulmányt írtam. Csak egy példát ragadok ki. Ismert, hogy a gyásznak, félgyásznak és a cifrának mind megvannak a maga viseleti szabályai, de így fény derült arra, hogy az élet legapróbb árnyalatai is kifejeződhetnek az öltözködésben. Amikor az asszony férje hirtelen kórházba került, maradt a heti öltözet, de sötétebb színű kendőt kötött fel: „- Nem esett jól cifrálni” - hangzott a magyarázat.

Tehát itt a megfigyelés módszerével még lehet élni, ami sokkal komplexebb, mint a visszaemlékezés, mert annak már mindig van egy bizonyos szűrője.

Összességében a '80-as évekig lehetett igazán jól gyűjteni. Mára kihalt az a generáció, mely még az első világháború előtt született, és számos emléket továbbörökített a 19. század gyakorlatából. Már az első világháború után beáll egy jelentős változás, s a meghatározó cezúra a '60-as évek tévesztésével jön, amikor a hagyományos paraszti életmód teljesen felbomlott. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a néprajzos kutatni való nélkül marad: a történeti források feltárása régen folyik, a kulturális antropológia most van felszálló ágban. De ez egy másik beszélgetés tárgya lehetne. S én még ahhoz a jószerével utolsó kutató generációhoz tartozom, mely kapcsolatot teremthetett a régi paraszti életet helyel-közzel megélő, emlékeiben őrző emberekkel is.

E könyv indulása egyébként visszanyúlik a '80-as évekre. Még Zólyomi Jóskával együtt kezdtük, de akkor az anyagi feltételek hiányoztak és ez a kötet nem születik meg, ha nem megy végbe a rendszerváltás és nem jön létre a pályázati rendszer. Mindez nagyon jó azzal együtt, hogy a múzeumi munkában a pályázati rendszer nem oldhat meg mindent. Tehát megnyíltak olyan lehetőségek, amelyek korábban nem jöhettek szóba, viszont a költségvetés leszűkülése által a tervezhető folyamatos alaputatások lehetősége behatárolódott, a fenntartás, a tárgyak megőrzése, a raktár, a restaurálás mind-mind gondot okoznak – ezekre nem nagyon lehet pályázni. Példának okáért most készült el egy olyan konténer raktár a múzeum padlásán pályázati pénzből, másodikként az országban, mely teljesen korszerű. Ugyanakkor a Palóc Háznál olyan súlyos rovarkárosodás lépett fel, aminek finanszírozására számos próbálkozás

ellenére sem sikerült még pénzt szerezni. Az lenne a jó, ha – képletesen szólva – a költségvetésből a kávé meg tudnánk főzni és a habot a pályázati pénzből lehetne rárakni. A kávé hab nélkül is jó, de habbal finomabb, jobban lehet kínálni.

– *Mi az, amin jelenleg dolgozol?*

– Most nagy fába vágtam a fejszémet. Műtárgy katalógust készítek a múzeum főköttőről. Jelenleg a műtárgy katalógusok időszakát éljük a szakmában. Vidéken is fontos feladat. A női főköttők változatosságában országos viszonylatban is kiemelendő Nógrád megye. Gazdag anyag gyűlt össze, de e gyönyörű főköttők igen sérülékenyek. Azzal, hogy én részletesen leírom, rendszerezem, lefényképeztetem a tárgyakat, úgy érzem, legalább megmaradnak az utókornak. Nincs textilrestaurátor az egész megyei szervezetben, s még korszerű műtárgyvédelmi igényeknek megfelelően sem tudjuk tárolni a főköttőket, a pályázataink e vonatkozásban eddig nem hoztak eredményt. Kicsit elkeseredésemben is álltam neki a katalógusnak, mert látom, hogy 35 év alatt mennyit vesztek a szépségükből, értékükből ezek az értékes viseletdarabok. A közönség körében kevésbé tudott, hogy mennyit árthat a műtárgyaknak, ha kiállításra kerülnek. Ma már egyre korszerűbb feltételek teremthetők e téren, de ehhez is pénz kell, s még így sem védhető ki minden ártalom. Eddig megközelítőleg a feldolgozás felénél tartok.

– *Gondolom, ennyi év után megtapasztaltad a vidéken maradás előnyeit és árnyoldalait is.*

– Annak idején úgy véltem, ezt a szakmát elsősorban vidéken lehet folytatni, pláne olyan iskola után, mint a debreceni. Később rájöttem: a vidéki létnek megvannak a hátrányai. Mert nagy dolog az például, hogy néhány buszmegállónyira fellelhető egy országos levéltár vagy könyvtár. Bár ez a probléma a technika fejlődése, az internet révén oldódik. A szakmai közeg, a bármikor elérhető kollégák bármilyen témában az hiányzik. Viszont vidéken szinte tíz-húsz percen belül adatközlőnél lehetek. Több ízben nyílt lehetőségem arra, hogy elkerüljek nagyobb helyre, teszem azt, a fővárosba. Akik mindig itt tartottak és itt fogtak: azok a nógrádi parasztemberek, akiktől emberségben is kimondhatatlanul sokat kaptam. Volt olyan eset, hogy már harmadik napja nyúztam egy öreg nénit, aki egy kis hátsó sufnyiban lakott, eléggé számkivetetten a saját családján belül. Elkezdtem mentegetőzni, hogy ne haragudjon, hogy ennyit feltartom és ennyit kérdezősködöm, de olyan érdekeseket mesél, ő pedig azt mondta: „– Ugyan már lelkem, többet ér ez nekem, mint egy szentgyónás.” Amit bizonyára úgy értett, hogy végre meghallgatják, érdeklődnek iránta, s az iránt, amit mesél. Nem intik le a fiatalok: „– Hallgasson, mama!” Tehát miközben ő segített nekem, én is tudtam valamit adni viszonzásul. Az ilyen élményeknek nagy megtartó ereje van. Nagyon barátságosak, segítőkészek, nyitottak a nógrádi falusi öregek. S ha egyre töredékesebben is, de őrzik egy gazdag, hagyományos paraszti kultúra emléket, amit nem szabad hagyni, hogy nyom nélkül elveszen.

Debrecenből Balassagyarmatra kerülni nagy váltás. Kívülről vagy belülről lehet jobban vizsgálni egy közösség kultúráját? Máig eldöntetlen kérdés. Szerencsés vagyok, mert 35 év után talán elmondhatom, hogy nálam mind a két szempont érvényesül. Egy etnográfus számára aranybánya ez a hagyományőrző nógrádi vidék. Olyan kincsekre lehetett és még lehet itt rálelni, hogy egyre nagyobb a felelősségünk: amit találunk azt dokumentálnunk, rögzítenünk kell. S mindezek mellett: a palóc táj gyönyörű. Bármennyire is dicsérte Petőfi a pusztát, én Görbeországot most már jobban szeretem.

CSONGRÁDY BÉLA

Mikszáth „A Nagy Könyv”-ben és a Parnasszuson

„Mikszáth Kálmán ez idén tölti be írói munkásságának negyvenedik esztendejét. Irodalmunknak ez az öröminnepe közéletünknek hányatott napjaiban virradt reánk, mikor sokszoros buzgósággal kell ápolnunk a hitet nemzetünk szellemi erejében....Ékesítsünk fel minden magyar könyvtárt, minden magyar könyvtárnak ezzel a díszével: Mikszáth Kálmán munkáinak jubiláris kiadásával. Nemcsak a legméltóbb koszorút fonjuk így, hanem a nemzetnek a legbiztosabban termő magot hintünk” – írta volt 1909 szeptember havában kelt felhívásában a Mikszáth-jubileum bizottsága.

És még mondja valaki, hogy a történelem nem ismétli önmagát. Egy – kataklizmákkal, emberhez méltatlan történésekkel teli – évszázad múltán újra itt tartunk: ismét háborog nem éppen példaszerű közéletünk, nekünk, irodalom- és kultúraberátoknak valós szellemi értékekért kell perelnünk és Mikszáthban, a könyvtárakban találunk szövetségeseinkre. Nekünk nógrádiaknak –akik földjei és munkásságának, szellemi örökségének elsődleges letéteményesei vagyunk – mintegy „primus inter pares”, azaz „első az egyenlők között” alapon – megelégedésünkre szolgál, hogy „A Nagy Könyv” című irodalmi játék (akció, mozgalom) ötven-ötven legnépszerűbb magyar illetve külföldi regénye közé két Mikszáth-mű, a *Szent Péter esernyője* és *A fekete város* is feliratkozott. Ez az örömteli tény azonban nem ment fel a további felelősségünk, teendők alól. Azért vagyunk most itt a könyvtárban – akárcsak a múlt heti „A Nagy Könyv”-napon – hogy bizonyítsuk az eddigi szavazás igazát és próbáljuk meg valamelyik Mikszáth-regényt – túl szép lenne mind a kettőt – a legkedveltebb tizenkettő közé juttatni.

Ezúttal *A fekete város* – amely 1908. október 18-ától 1910. január 2-ig a *Vasárnapi Újság* hasábjain jelent meg először – mellett „kampányolunk”. Mikszáth regénye alig néhány hónappal a május 16-ai jubileum és az önmagát „boldog ember”-nek nevező ünnepelt május 28-án bekövetkezett végórája előtt látott napvilágot, tehát utolsóként a regények sorában. (Könyvformátumban csak Mikszáth halála után egy évvel, 1911-ben adták ki.) „Korteszbeszédünket” egy korabeli kritikus, *Schöpflin Aladár* 1910-ben a *Nyugat* 24. számában publikált írására építjük. A korszak jó nevű irodalmára, mint a *Vasárnapi Újság* rovatvezetője, szerkesztője előszeretettel adott teret a lapban kortársai szépirodalmi alkotásainak, s szinte valamennyiükről papírra vetett egy-egy tanulmányt, esszét. Ilyen szempontból Mikszáth az egyik kedvencének számított, 1941-ben nem véletlenül jelentetett meg önálló kötetet e tárgyú dolgozataiból. „Megérteni az író, mint művészt – ez a kritikus igazi feladata, s abban a képben, amelyet ezzel a megértő módszerrel rajzol a kritikus, megvan az értékítélet is...Teljesen harmadrendű dolog valamely irodalmi mű hibáinak és jelentéseinek fejtegetése amögött a kérdés mögött: milyen fajsúlyú, milyen lelki berendezésű egyéniség keres a műben nyilvánulási

*formát s miképpen találja meg.” Sajátos kritikaelméletét ez, amelyet azonban Schöpflin Aladár következetesen alkalmazott *A fekete város* esetében is. Mondandójának lényege, mintegy végkövetkeztetése, hogy „Mikszáth szelleme utolsót, de fényeset villant ebben a regényben, amely egészen, a maga minden tulajdonságának teljességében adja az író. Belőle magából meg lehetne alkotni Mikszáth képét úgy, ahogy pályája utolsó húsz esztendejében újra meg újra elének tárta magát... Ha pályáját hirtelen el nem vágja a halál, alkotott volna még új műveket, talán nagyszerűeket is, de a lelki képmása már aligha bővült volna egy vonással is.”*

Egy olyan megjegyzést még Schöpflin Aladárral szemben is megengedhetünk magunknak, hogy azt senki – így Ő, a tekintélyes irodalomértő – sem tudhatta, hogy esetleg milyen alkotások születtek volna még az ünnepléstől feltöltődött Mikszáth tolla nyomán, és ezek milyen újabb vonásokkal gazdagították volna oeuvre-jét. Abban viszont igazat kell adnunk Schöpflinnek, hogy *A fekete város* szintézisregény, amely az érett Mikszáthot a teljes „írói fegyverzetében” mutatja, megtalálni benne szinte minden korábban alkalmazott formai és tartalmi elemet. Ezek között helyezhető el Mikszáth sajátos ábrázolásmódja, amely a groteszk és komikai vonásoknak a tragikusokkal való elegyéből, a realiztikus színbe öltöztetett fantasztikumból táplálkozik. Ezt Schöpflin azzal a jelenettel példázza, amely során a Görgey János, a szepesi alispán által meglőtt löcsei bírót övéi úgy viszik körbe Görgey birtokán, hogy – egy középkori kiváltságlevélre hivatkozva – a vérrel körülöntözött földdarab az ő híres borsóültetvényeiket gyarapítsa. E tettüket úgymond hazafias érzületből, Lócse érdekének szolgálatából származtatják, de az egyik szenátor nem átallja kimondani: „Az örök világosság fényeskedjék kegyelmednek... Nagy kár, hogy több vér nem volt kegyelmedben!” A város eszméje, becsülete – mint Schöpflin fogalmaz – a polgárok „fix ideája”, rögeszméje, ebből ered az alispánnal szembeni bosszúvágyuk, indulatuk, fanatizmusuk, amelyből végül is egy „groteszk, de nagy lendületű dolog lesz. Egészen Mikszáth-féle gondolat...”, amelyre mint fő fonálra, ötletek serege van felaggatva. „Némelyik ember nem is egyéb, mint egyetlen ötlet...” Ilyen a gazdag Quendeli, aki egy elköltözött török basától erdei háremet vásárol, vagy az a nyegle löcsei gavallér, aki ha szép nő megy el mellette, felsóhajt: „– Csinos, nagyon csinos, de... nem győzöm, nem győzöm.”

Schöpflin szerint Mikszáth szerette a bogaras embereket. Görgey fejében például az a gondolat fészkelte be magát, hogy hátha az ő lánya halt meg és nem az öccsée. „Ezek a bogarak csak játszani valók az írónak, csak arra jók, hogy kedvét, az alakjaival való foglalkozás élvezetét fokozzák. A dolog lényegére, a történet fejlődésére nagyon kevés befolyásuk van. A fekete város története sem a lánycsere nyomán megy tovább, ez csak színezi. A történet a löcseiekkel való harc fonálára fűződik fel” írta Schöpflin. S ez a harc lényegében a nemesség és a polgárság makacs szembenállását is jelképezi. Az előbbinek rangja van, de pénze nincs, az utóbbinak fordítva. „A polgár család csak addig büszke a polgár voltára, amíg kénytelen vele, a legkisebb nemesi levél előtt menten lekapja a kalapját. Ez így volt a Rákóczi-korban, így van ma is Magyarországon és így van a nagy, híres demokrata Amerikában is” – állapítja meg Schöpflin és akár elgondolkozhatunk rajta, hogy egy évszázad múltán ez a viszony hogyan alakult. Akkoriban a megoldás az volt, hogy gazdag polgárok ifjú hölgyei összeboronáltassanak nemes úrfiakkal. E célt szolgálta a regénybeli Klöster kisasszony leánynevelő intézete, ahol Görgey lánya, Rozália is tanult és szerelembe esett. Schöpflin szerint a „par excellence” megfigyelő, leíró Mikszáth azonnal romantikus lesz, amint a szerelemről van szó.

Veronka és Tóth Mari – „utódát” éppen a fiatal Fabriciussal, a leendő lócsei bíróval hozza össze, azonban e bimbózó kapcsolatnak alig néhány csók után gyászos vége lesz. Fabricius – akinek parancsára Rozál apjának a feje a hóhér kosarába hull – eszméletlenül esik össze. *„Mi lesz Rozállal? Nem tudni. Eltűnt szemünk elől, köd előtte, köd utána. A regény... nincs befejezve, nem érezzük ezt a hiányt. Ami a történetben érdekes, szép, fontos volt, azt megkaptuk hiány nélkül”* – mondja Schöpflin.

Ezen röpké elemzéssel egy nagy – nekünk palócoknak különösen nagy – író és egy jó nevű kritikus, egy hiteles kortárs szellemi műhelyében időztünk, ami körülbelül annyit tesz, mint amikor végigtekintünk egy kiállításon, benézünk egy múzeum termeibe, vagy meghallgatjuk egy szimfónia némelyik tételét, egy opera valamely jellegzetes áriáját. Ahhoz minimális, hogy elmélyedjünk a látottakban-hallottakban, de ahhoz elég, hogy kedvet érezzünk a mélyebb tanulmányozáshoz, az alaposabb ismerkedéshez. Nos, Mikszáth esetében –itt a szülőföldjén – más feladatunk is van: a kulturális igénytelenség, a tobzódó talmiság XXI. század eleji közegében kell ráirányítanunk a figyelmet írásművészetének maradandó értékeire, hogy népszerűsítsük, továbbéltesük a köztudatban az ezer szállal ide, hozzánk kötődő munkásságát. S ha ez ügyben tettünk, teszünk valamit, akkor már nem (volt) hiábavaló igyekezetünk. És egyébként is csak számlánkat próbálgatjuk valamelyest kiegyenlíteni vele szemben mindazért, amit a palócföldről, az általa „tündéerkertnek” nevezett táj hazánkról leírt, páratlanul gazdag életművében hátrahagyott. Meg azért a beszédjéért, amelyet a negyvenéves írói jubileumán – miután állva hallgatta végig a Nógrád megyei küldöttek köszöntő szavait – válaszként elmondott:

„Külön szeretnék szólni az én szeretett vármegyémhez...Külön szeretnék szólni hozzá, hogy elmondjam: én csak nappal vagyok tőle elválva, amint testi szemeimet behunyom, otthon vagyok, ott vagyok köztük, és ha elgondolom, hogy az öröklét is csak egy álom, a nagy pihenés, és elgondolom, hogy elsődleges értesülésünk van arról, hogy ott az angyalok kara zúg, hát elfog a szomorúság, hogy mit ér, ha nem a karancssági erdők zúgnak e helyett.”

(Elhangzott Salgótarjában, a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban a Palóc Parnasszus című pódiumújság 2005. június 1-jei rendezvényén)

Szégyen a törvényszék előtt

Heller Ágnes szerint „a szégyenaffektus az az érzés, amely egy ember cselekedeteit és általában vett magatartását tulajdon közösségének normáival és rítusaival összhangban szabályozza” (Heller 1996:16). Ugyanakkor a másik tekintetétől függő szégyen archaikus és modern megjelenési formája között alapvető meg nem feleltethetőséget fedez fel, ami egy belső fejlődés – a lelkiismeret, a szubjektum kialakulása – és projektálása következményeként alakult ki, tehát történeti képződmény, s elsősorban a származással szembeni elvárás és a társadalmon belüli sikeresség különbségében ragadható meg. Míg az első esetben egy nem fixált külső, a másodikban egy belső vagy esetleg kiválasztottakhoz kötött szem tekintete hozza meg az ítéletet. S ez utóbbi a tekintet elfogadásának kérdését veti fel.

Mikszáth Kálmán *Bede Anna tartozása* című novellájában a szégyen archaikus kiegyenlítés-technikája találkozik a modern büntetés-végrehajtási gyakorlattal. Bede Erzsí az elhunyt testvére szerelemből elkövetett vétkéért kiszabott büntetés letöltésére jelentkezik a bíróság előtt. Szégyene sem a jog, sem a modern etikai elvárások alapján nem indokolt. Egy tradicionális közösségben, – Ruth Benedict kifejezésével élve – szégyenkultúrában viszont, ahol az elkövetett akár hetedíziglen is kísért, a becsület helyreállítása nem pusztán az egyén dolga, hanem mindazoké is, akik vele együtt identifikálódtak. Az egyén tetteinek következménye – ha az irányába támasztott kiegyenlítést eredményező elvárásoknak nem képes megfelelni – környezetére terhelődik át, s mint családi, rokonsági, közösségi tartozás él tovább. Ebben a miliőben tehát a szégyenletes cselekedet – elkövetőjére vonatkoztatható – erkölcsi vetülete csupán másodlagos tényező; a nyomaték a hagyományban gyökerező elégtételi eljárás van.

A magyar társadalom a novella keletkezése idején egy átmeneti időszakot élt. A korábban gyakorolt fogat fogért, szemet szemért elv helyébe – a mindennapi gyakorlat mezején – egyre inkább a törvény képviselőinek döntése és a törvényben foglalt lépett. A bírói apparátus az azonnali, öntörvényű elégtételt egyre keményebben kezdte megtorolni (például a párbajok társadalmi és törvényi megítéltsége között éles szakadék tátongott a XIX. század utolsó évtizedeiben, ám azzal, hogy a párbaj gyakorlatával élők a törvény üldözöttjeivé váltak, s ezzel elvesztették presztízsük és annak törvényes helyreállítását is, olyan helyzet állt elő, amelyben egyre kevesebben választották az elégtétel ezen formáját). Már nem működhettek a közösségen belüli büntetéstechnikák, kárpótlási mechanizmusok, a közösségi ítélet helyett egy általános elvekhez igazított ítélet vált létjogosulttá. A közösségi elvárás azonban – a kistelepülések lakói között, zárt közösségekben, mivel a környezet tettenérő tekintete továbbra is a szégyen kiváltóeszköze maradt –, megőrizte elsődleges szerepét, csak – a tulajdonban esett károokra vonatkoztathatóan – kihelyeződött a táblabírói végzések papírjaiban foglaltak betartásának ellenőrzésére, s betartatására. A kiegyenlítés módját ekkortól főképp a hatalmi struktúra jogszerűségét felügyelő intézménye határozta meg. Ugyanakkor ebben a társadalmi miliőben még

mindig „a viselkedés törvényei, normái és rítusai nem csupán azt írják elő, hogy a közösség tagjainak hogyan kell cselekedni és viselkedni, hanem azt is, hogy hogyan kell a dolgokat helyrehozniuk, ha nem tartották be az előírásokat” (Heller 1996: 29). Tehát a legfelsőbb szerv, a király táblabírája által hozott döntés ellen nincs, nem lehet apelláta, mert különben a szégyen átszáll a hozzátartozókra is, és tovább: a szégyen közösségivé válik. Bede Anna viszont – aki a szeretője kedvéért követte el bűnét¹ –, a törvényszék „parancsolata”² szerint ekkor már nem járhatott el, mivel az írás érkezésekor „kiterítve feküdt a virágos kamrában” (Mikszáth 1978: 114), tette súlyába (vagy a szerelem ármányságába, vagy mindkettőbe együttesen) belepusztult. Szégyene tehát átszállt a közvetlen környezetére. Szégyene családja szégyenévé vált.

Létezett azonban egy határozat: a szégyentől való megszabadulás, a becsület helyreállításának módja papírra „fektetve” állt. A leírt betű ereje ekkorra már korlátlanként tételeződött, így a szégyent csak a papírra vetett „parancs” betartásával lehetett lemosni: „legyen meg teljes nyugodalma a haló porában. Ne mondhasa neki, hogy adósa maradt: édesanyám a kárt fizeti ki, én meg a vármegyén szenvedem el helyette azt a fél esztendőt.” (Mikszáth 1978: 114–115) Nem az számít, ki „csinálta” a tartozást, hanem a tartozás teljesítése. Írva vagyon a kiegyenlítés módja, s ennek valaki által le kell rovdni, különben az elhunyt haló porában sem nyugodhat a hátrahagyott szégyen következtében.

Bede Erzsi tehát a testvére kiszabott teljesítésére érkezik egy archaikus szemléletű közösségből, a közösség szégyenének jóvátételére. Szocializációja kötelezi erre. Testvére iránti szeretete, és főképp, testvérevel való sorsközössége. Ugyanakkor szocializációja a felelősségvállalás néma elviselésére is kötelezné, hiszen a parancsal való szembeszegülés a szégyen hatványozását vonná maga után. Nővére szégyenét így saját szégyenével is tetéznél. Teljesítenie kell az íratlan szabályokban foglaltakat: „édesanyám pedig így szólt szegény: »Eredj lányom, a törvény törvény, nem lehet vele tréfálni.« Hát én el is jöttem, hogy kiálljam a fél esztendőt.” (Mikszáth 1978: 113)

Bede Erzsi azonban a lelkiismeret talaján, a külsővel szemben megerősített belső tekintet individuális igazságra irányuló fénycsóvjában éppúgy áll, mint a tradíció támasztotta megfeleléskényszerén. Testvére iránti kötelessége köti, „de pici, piros ajka, amint görcsösen megmozdul, mintha szavakat keresne” (Mikszáth 1978: 114), már elárulja, nem lelkiismeretének szava, hanem környezete tekintete készítette arra, hogy a testvérenek szóló idézésnek eleget tegyen. (Ezt igazolja az is, hogy nővére „szeretője miatt elkövetett” (Mikszáth 1978: 114) tettét bűnként értelmezi, vagyis ekként interpretálja a bírák előtt.) Célja a keresztény hagyományokban gyökerező: az elhunyt lelki békéjének helyreállítása a bűn átvállalása és az érte kirótt ítélet teljesítése által. A bűn alól azonban a bűn bevallása felold. A szégyen felvállalásának gesztusa, a fölöttes hatalom előtti gyónás a feloldozás lehetősége számára nyit kaput. Beszélne, de a parancs parancs. „A törvény, törvény.” Nincs apelláta, hacsak a bírák nem ruházzák fel a szólás jogával: „Talán valami mondanivalód van még?” (Mikszáth 1978: 114) Ám míg ez nem történik meg, nem fedheti fel kilétét, hogy más helyén áll az ítélőszék előtt. Ha ezt megtenné, a szégyenkultúra kiegyenlítéssel kapcsolatos elvárásának nem tenne eleget, hiábavaló volna az adósság visszafizetése, hiábavaló volna a törvény elé járulás, a szégyen megmaradna, nővére szégyenét

örökölné meg, és azt a mentségkeresés – saját tevékenységgel szerzett – szégyenével egészítené ki.

A bíró megadja a beszéd jogát, s ezzel az események menetében való fordulat lehetőségét: „Semmi... semmi, csak az, hogy én Erzsi vagyok. Bede Erzsi, mert tetszik tudni, a testvérnéném, az az Anna.” (Mikszáth 1978: 114) A szégyen viselőjének „fekete szemei szendén lesütve, magas, domború homloka elborulva” (Mikszáth 1978: 112), „hangja lágy és szomorú, a szívekig hat” (Mikszáth 1978: 113). A felolvasott ítéletre csak „bólint fejével, s amint azt mélyen lesüti, hátracsúszik rajta a gyászkendő” (Mikszáth 1978: 113). A szégyen viselője a beszédre való felszólítás nyomán visszakapja saját személyiségét, s már ekként nyilatkozhat meg: „Ó, édes Istenem! Hát miért ítélnének el engem? Nem véték még a légynek sem.” (Mikszáth 1978: 114) Ugyanakkor elmondhatja azt is, hogy testvére tisztára mosása végett érkezett, nem a saját bűnéért készül felelni, de felelnie kötelesség. Tette olyan, mintha azt saját nővére tenné meg.

A bíró ezen a ponton – az államilag hatályos törvényeknek megfelelően – azt mondhatná, mindenkinek saját tettei következményét kell viselnie, s Erzsi semmiféle kötelezettséggel sem tartozik az Anna által megcselekedettért. Ám ha ezt tenné, azzal az ártatlant bélyegezné meg, mivel rajtahagyná a szégyent, amit az magára vett. Erzsi nem menthető fel ártatlansága jogán. A szégyen nem az övé, ő csak viseli. Ha elbocsátanák azzal, hogy nővére tettének következményét a törvények szerint nem vállalhatja fel, akkor a szégyen kiegyenlítése nem csak hogy nem történne meg, de újabb szégyennel egészülne ki: a kiegyenlítés alóli kibújás szégyenével. Az elnök Bede Erzsinek nem bocsáthat meg, mert neki nincs mit megbocsátani. (Egyébként is, miképpen Jacques Derrida fogalmaz, csak a megbocsáthatatlan bűnt lehet megbocsátani.) Ő közössége elvárásainak, tekintetének engedelmeskedik – nem tehet másként –, így felmenteni is csak közössége mentheti fel. Ennek pedig alapfeltétele – a bírósági határozat által megszabott – kiegyenlítés. Erzsi lelkiismerete azonban a szégyenkultúra elvárásaival szemben lázad: „Hát miért ítélnének el engem?” Joga van-e pálcát törni a bíróságnak egy ártatlan fölött? Az igazság ismeretében helybenhagyható-e egy félévnyi zárka? Ám ha az elnök felmenti büntelensége nyomán Erzsit, közössége megvetését zúdítja rá, hiszen ez esetben Anna tette kiegyenlítetlen marad.

„Az elnök arca is, mintha nem volna már olyan szertartásosan hideg. Sárga kendőjével nem is annyira a homlokát törli: talán lejjebb valamit...

– Jól van, lányom – szól halkán és szelíden –, hanem megállj csak, most jut eszembe...

Széles tenyerét homlokára tapasztja, s úgy tesz, mintha gondolatokba mélyedne.

– Igen, igen, nagy tévedés van a dologban. Hibás írást küldtünk hozzátok...” (Mikszáth 1978: 115)

A büntől való megszabaduláshoz vezető út bevallásával van kikövezve, de maga a megszabadulás a bűn alóli feloldozásban realizálódik. Feloldozni viszont csak azt lehet, aki a bűnt elkövette. A bíróságnak tehát Anna ártatlanságát kell kimondania, mert csak ekkor mentesülhet Erzsi a megörökölt szégyentől, attól, ami más lelken szárad, de neki kell lemosnia. Csak a táblabírói ítélet tévedéssé nyilvánítása teremti meg a fogházbeli büntetés emelt fővel tehető elkerülését. Csak így kaphatja vissza csorbulatlanul is csorba becsületét, emelheti a bírókra „nagy, méléző szemeit (...): – Lássák, lássák!” (Mikszáth 1978: 115)

A történet elején Bede Erzsi fojtott levegőjű, ködmön- és pálinkaszagú, homályos és idomtalan épületbe lép, ahol mogorva és fáradt bírák vallató tekintete fogadja, s a terem ablakán ülő jégvirág a törvény embereinek szívében lakozó hidegséget teszi láthatóvá. Kecses, bájos és üde természete azonban fényt hoz a terembe, miáltal a bent rekedt homály és a kintről érkező világosság feszül egymásnak. A küzdelem kezdetén úgy tűnik, nem csak a terem, az igazság is homályban marad: „Kísérje ön el Bede Annát a fogházi felügyelőhöz.” (Mikszáth 1978: 114) Ám a lélek igazság utáni szomjúsága szólni kíván: „én Erzsi vagyok.”

Ez az a pillanat, amikor a kollektív és az egyéni felelősség farkasszemet néz, a kétféle törvény – az archaikus és a modern – találkozik, s egymásnak feszül – szinte feloldhatatlanul. A bíró bármelyik szerint hozza meg ítéletét, a másik szempontjából vétket zúdít az előtte álló nyakába. A bíró azonban ez esetben mindkét törvény ismeretével bír, s olyan határozatot hoz, amely megőrzi, helyreállítja Bede Erzsi becsületét: „– Odafönt másképp tudódott ki az igazság. Eredj haza, lányom, tiszteltetem édesanyádat, mond meg neki, hogy Anna nénéd ártatlan volt.” (Mikszáth 1978: 115)

Az elnök személyében, de az Isten által „odafönt” helyrehozott igazság mindent visszajuttat a maga státuszába, tiszta medrébe: „Gondoltuk mi azt! – suttogá, s kis kezét szívéhez szorította.” (Mikszáth 1978: 115)

Két világ találkozott Bede Erzsi (Anna) történetében. Az egyik átvilágíthatóvá tette a dolgokat, a másik a homályba űzte. Erzsi szégyenének hatalma körül tekintetek találkoztak, mártóztak meg egymás fényében, s tisztultak meg megoldáskeresésük és -találásuk által.

Vajon az irodalom szégyent faggató tekintetében ez volt az első, az utolsó, az egyetlen megtisztulás?

2005. április 17.

JEGYZETEK:

1. Heller Ágnes felhívja arra a figyelmünk, hogy a bűn elkövetésének felismerése, a bűntudat felébredése a lelkiismeret kialakulásához kötött, amely a közösség látó tekintetétől függetlenül lép fel. A bűntudat a szégyennél magasabb etikai kategóriába tartozik. A bűntudat akkor is mardos, ha senki se tudja, mit követtünk el. A szégyen mások tekintetében realizálódik. Nincs szégyen, ha a cselekedetre fény nem derül.
2. Ítélet és parancsolat között talán ma már nem is érezzük azt a mély különbséget, amely Mikszáth művének keletkezése idején a nyelv mindennapi használatában meghatározó lehetett. A parancsolat megfellebbezhetetlen, olyan fölöttes lénytől származik, akinek döntésbeli tisztánlátása megkérdőjelezhetetlen, ezért csak elfogadni és teljesíteni lehet. Az ítélet megkérdőjelezhető, s magában hordja a hibás meghozatal lehetőségét is. Bede Erzsébet ebből következően föl sem vetheti a tévedés lehetőségét, leszegi fejét a parancsban foglaltak előtt.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- HELLER Ágnes (1996): A szégyen hatalma. Osiris, Budapest, 7–92. p.
MIKSZÁTH Kálmán (1978): Bede Anna tartozása. In.: Tót atyafiak – A jó palócok. Móra, Budapest, 112–115. p.

CEGLÉD JÓZSEF

Egy kisvárosi szikla

Rétság várost észak-déli tengelye mentén az E77-es jelű nemzetközi útvonal köti Európához. Létét a XX. században emblematizálta a kaszárnya (1937), innen datálódik a helység elképesztő függelmi viszonya a honvédséghez, melyre a szocialistának hívott diktatúra is stratégiai jelentőséggel tekintett. Emberállományában szinte folyamatos átöblítésben volt része, ami szükségszerűen a minőségi szélsőségek között valósult meg. Humán forrását, kisebb részt őslakossága határozta meg, másodsorban a folyamatosan cserélődő tiszti és tiszthelyettesi kar, akik korai nyugdíjazásuk után itt telepedtek le. A lakóközösség harmadik harmada, a helység földrajzi fekvése okán próbált szervesülni. A környékbeli falvak lakossága sietett egyre „beljebb” kerülni, mert ahol ők laktak, az olyan volt, mint egy zsákutca. Csak bejárata létezett. A szaporodó ipari létesítmények szívóhatással működtek, s a kis falvakat is elérő, a „táguló világgal” lépést tartani képtelen közlekedés is arra indította őket, hogy közelebb jöjjenek a fő közlekedési útvonalhoz. E halmazat tetején létezett egy mindent meghatározó döntéshozói-értelmiségi réteg, mely nagyságrendjénél jóval nagyobb arányban részesült a javakból és a látszólagos felelősségből.

Amint az egész országban, így a kisvárosban is cezúrát jelentett a rendszerváltozás. Előbb, csak a „hogyan lesz ezután?” kétsége gomolygott, aztán (2000-re) egyre vaskosabban: a „hogyan lehetett eddig így?” kérdése foglalkoztatta az embereket. Mindeközben a város magára maradt, a korábban csatolt települések maguknak kérték az intézkedési jogot, s a közel 3 ezresre apadt (sok tájról verbuválódott) „nagyfalu”, megpróbálta felépíteni, újra építeni önmagát. E dolgozatnak nem tárgya és célja egyes embereket kiemelni abból a gazdasági-szellemi szerkezetből, ami a várost felélesztette, de a jóváírható méltányosság alapján említést érdemel a „múltból öröklött”, „áthozott” csapat, akik az előremenekülést utcáján létrehozták a „rétság csodát”. Öles címek hirdették a sajtóban: „Jönnek a multik!” Jöttek, láttak és itt maradtak. Hogy így volt – vitathatatlan. Okos közgazdászok bizonyosan jó summáját adják a dolognak, de még így sem fejtik meg a titkot!

Mára a város központja munkaerő-átrakódó állomássá vált: reggel, kora délután és este, 7-8 autóbusz viszi a környező települések felé az ingázókat, sőt már Szlovákia határ menti falvai is belekapaszkodtak a modern rabszolgaság terhes, ám mégis valamilyen vékony biztonságot jelentő hálójába. A gazdasági kényszer gyorsan átszerkesztette a régi kategóriákat. Ez volt az a pillanat, amikor végérvényesen eltűnt a klasszikus és szövetkezeti értelemben vett parasztság, a fél-ipari munkás réteg, amely egész életében azzal az illúzióval élte mindennapjait, hogy munkahelyéhez több köze van, mint a bemenetel-teljesítés-fizetés szentháromsága. Abban a világban azt képzelhette, hogy beleszólása van a dolgok menetébe. Most alaphelyzetként élék meg a tényt, hogy a munkaerejére, és csak az erejére van szükség, a

többi; humanitárius hablaty, netán általánosan előírt európai követelmény, amit a multik keserű szájjal, de teljesítenek.

Az őrjítő gyorsasággal pörgő események tovább tördelték az amúgy is szegmentált város tablóját. A palettát egyre több és több szelet színesítette, ami nem baj, csak a 15 esztendő túl kevés ahhoz, hogy belsőleg is feldolgozható legyen. Kevés ahhoz, hogy koherens érdek- és értékérvényesítő közeg álljon elő, s azt gondolom, nem tévedek; ez az ország nagyobbik hányadára is igaz.

E körültekintés után, lássuk a város hivatalos kultúra közvetítő, teremtő intézményét, mely 1972-ben nyitotta meg kapuit, akkor még Asztalos János fedőnévvel. A létesítményt három költségvetési egység lakta: maga a Művelődési Központ, a független Könyvtár és a tisztikar számára kialakított „relaxációs egység”, mely egyenruhához és igazolványhoz kötött belépési lehetőséget biztosított a mindenkori bennfentéseknek. (Közbeszólva: ha találomra megkérdezzük valakit; ki volt Asztalos János, nagy valószínűséggel semmibe révedő tekinteteket látunk. Pedig korosztályok nőttek fel azon a kötelező úttörő tudáspróbán, hogy Asztalos János a szocializmus,... az ellenállás,... az életét nem kímélte,... stb., stb. Hiába, feledhető életekből nehéz kohéziós történelmet formálni!)

Nem hiszek általában a sorsszerűségben, de hiszem, hogy az építmények sorsa a létrehozásuk idején „megíródik”.

A Műv. Központ gazdaságilag önállóan működő intézmény, azon a kereten belül, melyet a városi önkormányzat jóváhagy. Ez elégséges a fenntartásra, a működési kiadásokra és a tűzoltó jellegű mutatóvályókra, de évek óta nélkülözi a nagyobb igényű felújításokat és a perspektivikus befektetéseket. Ezt nem azzal az éllel mondjuk, hogy „odafenn” nem akarják, netán nem értik: egyszerűen ennyit enged a kassza. Ezzel a „szintentartásos” metodikával párhuzamosan, a 32 éves épület (nem kis részt az építését körülölelő általános műszaki-technológiai spórolások és slamposságok révén) sunnyogva, alig érzékelhető módon, de egyre romlik, slumosodik, ami belátható időn belül azt eredményezi, hogy további fenntartása csak értelmetlen ráfordítással lesz lehetséges, illetőleg bezáratik.

Ezt a helyzetet látszólag javítja, valójában rontja az a képtelenség, hogy mint kulturális intézmény csak meghatározott kulturális célok megvalósítása érdekében pályázzhat különféle többletpénzekre, melyeket értelemszerűen kulturális beruházásokra fordíthat. 2003-ban ez az összeg 6-7 millió forintra tehető. Az intézmény vezetője, akár büszke is lehetne teljesítményére, hisz jószerevel az Ő szorgalmán és kitartásán múlt a siker. Ámde! A mocsaras, ázékony talajra épített templomok és toronyházak sorsa (bármilyen áhítattal szól bennük a credo!), nem az égben dőlnek el (és le), hanem itt a földön, szemünk láttára, tehetetlenségünk tükörképeként.

A monstruózus épület egyik szárnyának emeletén található a közkönyvtár, alsó szintjén egy kiállító terem, és egy 250 férőhelyes színházterem, melyben heti egy alkalommal mozifilm vetítése is zajlik. A szükséges irodai-műszaki helyiségek mellett, két öltöző, egy nyelvi labor, egy állandó számítástechnikai oktatóterem és egy változó funkciójú tárgyaló az, ami az épület zegzugosan épített rendszerét képezi. A létesítmény tavaly kapta vissza a testében lakozó, de bérleményként működtetett (korábban honvédségi „relaxációs helyiségeket”) kocsmát, melyből átalakítás után, szándék szerint, egy állandó kiállítás kap helyet (társági és onnan elszármazott művészek alkotásaival), a másik térben afféle több funkciós közösségi helyet alakítanak ki.

Az intézmény szakember ellátottsága jónak mondható, úgy a vezetést illetően, mint a könyvtári és népművelői szolgálat vonatkozásában.

A szünidőt leszámítva, szinte folyamatosan vannak különféle szintű nyelvi tanfolyamok, miként számítógép kezelői és szoftverüzemeltetői kurzusok is. Belátható időn belül, ezek mögül kifogy az érdeklődés, hisz a megye lassan ledolgozza hátrányát, s immár mind több iskola folytat rendszeresen ilyen oktatást.

A különféle klubok léte (mint a társas érintkezés egyik nagyszerű formája), mindig azon múlik, hogy éppen adódik-e a településen egy-egy olyan ember, aki nemcsak megszállott, de pedagógiailag is alkalmas arra, hogy rendezvényeket vezessen, szervezzon. A Ház ehhez teret és szerencsét tud csak adni és kívánni.

A Ház, az elmúlt évben, sokféle és sokszínű kiállítással próbálta a „kulturális terelgetést”. Voltak kiemelkedő sikerek és átlagos látogatottságok, de kudarc sosem. (Ilyen közegben mit tekinthet az ember kudarcnak? Mondjuk a teljes érdektelenséget. Mit tekinthet sikernek? Ha már legalább ötvennél (50-nél) több ember nézte meg a képeket, tárgyakat.

A filmszínházi felszereltség a MOKÉP megszűnése előtti utolsó pillanattól maradt meg. 2 db xenon-lámpás, 32 mm-es vetítővel, és kiszolgáló egységeivel. A rendszer az egység tulajdona, de egy vállalkozó használja ingyen és bérmentve. Ezen csak azok csodálkoznak, akik semmi fogalommal sem bírnak a mai forgalmazási viszonyokról. Legyen elég annyi, hogy a központ saját költségvetése terhére, képtelen lenne akár csak „nullszaldósra” is „kihozni” a pénzügyi mérleget. Gyorsmérlegként: egy év alatt 57 előadás, ennek 98%-a amerikai film, megoszlásuk szerint: 21 akció, 20 vígjáték, a többi horror-, fantasztikus-, rajz- és kalandfilm. 1–1 db magyar víg-, ill. történelmi film jutott vászonra. Ennek kibogozása már a filmterjesztés anomáliáinak felkutatásában érdekeltet vonzaná, erre itt nincs mód.

A könyvtár egy érdekes részleg. Sajátos, régen kialakult auráját alaposan darabolja a jelen technikája és technológiája. Ha azt mondom, hogy régen, akkor mindösszesen, csak tíz évet kell visszamenni az időben. A természetes növekedés okán a közel 45 ezres könyvállomány szép. Volt (van) egy tekintélyes mennyiségű bakelit-lemez gyűjtemény (1200 db), ami „régen” hallgatható volt. A disk-ek térhódításával és a hanglemezelejátszó tűk hiánya okán, ez az emlék; meddő tíz méter a polcon. Lehet továbbra is barangolni a könyvtárakban, de már kevésbé lehet napi-, heti- vagy havi lapokat olvasni, mert zaj van, mert foglalkozások vannak óvodásoknak és kisiskolásoknak, meg ott az a hat, száz forintos internetmasina, amely mellett vagy elmélyül valaki, vagy gyerekek „gyilkolászókat” játszanak. (Hibának tartom, hogy a Ház egész NET-es rendszerét semmilyen korlát sem szabályozza!)

Ami tíz évvel ezelőtt természetes volt – „átböngésem a sajtót” –, az ma teljeséggel lehetetlen. Ennek kiinduló oka a több száz termék, azok éves előfizetési díja, de leginkább az a széles politikai platform, amelyen a mai magyar élet próbálja eladhatóvá varázsolni önmagát. Nem irigylem a döntéshozót, akinek választani kell, hogy mely lapokat kellene megrendelni és melyeket nem. Biztos, ami biztos alapon; marad vagy három barkács-, és lakberendezési design-újság, legalább két konyhasegéd, feltéttel, ruha-, és trendi-módi, helyfüggően egy kis méhészkedés, mezőgazdaság (abból baj nem lehet), no meg a helyi lapok. Egy kis történelem (História), autó-motor lapok, ifjúságnak szóló performance-ok, pici törvénytár, egy-egy országos napilap balról is meg jobbról is, hollywood-i sztárcsemegék és a bulvárlapok

blődlségei. Ezekből bizonytalanság sok mindent meg lehet tudni, csak éppen azt nem, hogy „akkor most mi van?”. Pedig 56 futó nyomatot fizetnek.

A könyvfolyamban a *Parnasszus* által megjelölt helyek nagyjából ki vannak töltve, de ha a „trendiséget” nézzük, akkor azt kell látnom, hogy aránytalanságok is létrejöttek. Egyik ilyen azoknak a könyveknek a számában mutatkozik, amely azt próbálja bebizonyítani az embernek, hogy minden baján-nyűgén úrrá tud lenni, valamilyen technika által. Ez szép, csak a technikák száma ma sokkal több, mint amennyi egy emberi életbe belefér. Pont. Ezekhez persze csak desszert a bonsai-val dúsított narancsliget megvalósíthatósági álma, melynek kellős közepén egy házilag készített többemeletes, természetes kövekből létrehozott túlélő Hominidae, derekát 110 fokban kitekerve tibeti imamalmokat zsolozsmáz. A könyvhalmaz másik decens területe a puhafedelűeké, azok között is azok, melyek sodró szerelmi álmokat futtatnak lágy hullámok tetején, s a meseszerűen szépek és gazdagok jók is lesznek, meg sose halnak meg. Ez a könyvsor, külön helyen – a lektúr nincs kiírva –, már legalább ötven méteren mérgező. Kereslet van rá, de ez nem indokolja a ráfordítás nagyságrendjét.

Szakembert kérdezve ezt hallom: „Aki olvasni akar, olvashat. Aki eddig is olvasott, eztán is olvas. Aki eddig sem olvasott, az eztán sem fog.” Ezt akár igazságnak is elfogadhatjuk, csak attól tartok, hogy ha az innen belátható „életfa” csúcsára nézünk, az olyan kicsi kerek pont, ami már-már az origót formázza.

A rendezvények mindig is ékítményei a Háznak. Ilyenkor egy időben, egy tömbben, számos ember fordul meg, szerez benyomást, alkot véleményt, még akkor is, ha nem pontosan olvasta a hirdetőt. Így könnyen áll elő az a helyzet, hogy az épület csupán teret adott egy-egy eseménynek, de sem alkotója, sem szervezője nem volt. Ám miután a Házban történt, így – a formális logika alapján – AZ a felelős.

A kalárisokat füzérbe rakva:

1. A legkülső körön azok az események vannak, ahová a Háznak a technikáját és csak a technikáját hívják. Ez lehet tűzoltóverseny, sportnap, lovas bemutató, megemlékezés az Arad-i vértanúkról, Mindszenty bíboros emlékművének a megkoszorúzása, ballagás, évváró.

2. A második körbe azok a rendezvények tartoznak, melyek az épületen belül vannak, de nem a helyi adminisztráció szervezi. Ilyenek a különféle politikai fórumok, nőnap, nemzetiségi találkozók, konferenciák, lakossági fórumok, meghallgatások, nyugdíjas és vöröskeresztes megmozdulások, a különféle ENSZ, UNESCO, UNICEF-nap(ok), EU-s felvilágosítások, és így tovább. Más, köztársadalmi templom híján ezek mind-mind ide szorulnak, s a legapróbb technikai malőr a Háza szál vissza.

3. A gyöngysor következő, már jóval mértékadóbban csillogó kövei a hivatalos állami ünnepek ceremóniája. Márc. 15. Aug. 20 Okt. 23. Valamint Majális, Gyermeknap. Ezen rendezvények vitathatatlan medalionja az öszvér, melyről a lexikonok tanúsága szerint tudható, hogy „Szívóssága, igénytelensége, betegségekkel szemben tanúsított ellenálló képessége miatt már a történelmi ókor óta tenyésztik haszonállatként.”. Ezen ünnepek keretét, szerkezeti sorrendjét alkotja meg a Ház, ünnepről ünnepre, változó szólistával, szavalóval. Maguk az ünnepek (a tartalmak) továbbra is ötven éves panelekből építkeznek, ahol sok esetben elégséges a szócsere: elvtárs/úr, dolgozó nép/polgárok. A krónikás a saját szemével látta, amint az

egyik „beszállító” (éltes, alsó tagozatos tanár) március 15-i gyermekszereplői olyan forgatókönyvből mondták az ünnepelnivalót, mely egy hajdani úttörős csapatvezetői könyvből volt fénymásolva, s tollal „aktualizálták” az eseménymenetet. (Közbevetőleg: a kevésbé rutinos népművelők is tudják, hogy ünnepségeken „hálás” dolog szerepeltetni a gyerekeket, mert „ők legalább aranyosak”, másfelől az aggódó szülő csak elkíséri gyermekét, így közvetett módon növelhető a nézőszám.)

A rendszerváltás óta eltelt idő kevés vagy képtelen volt arra, hogy kitermelje azokat az új konfigurációkat, amelyek alkalmasak a hiteles ünneplésre. Így többnyire csak azok jelennek meg, akiknek valamilyen beosztásuk ezt „mondhatja vele”, illetőleg a fellépő gyermekek szülei és nagyszülei. A gyerekeket szinte teljesen elriasztja a tanárok általi idomítás képtelensége, így tovább nő azon emberek száma, akik egyre szemet szűrőbben kimaradnak a „nagy ünneplésekből”. Ez a folyamat még inkább távolságot növeszt a lélek ünnepe és a társadalom ünnepe közé, ami hosszú távon a teljes atomizálódás képét vetíti elénk. Úgy gondolom; az ünnepségek egyetlen egy „előadója” sem gondolja át hallatlanul nagy felelősségét, jövőre ható hatását mindannak, amit éppen tesz, vagy nem tesz. Pillanatnyilag az látható; a dolgot abszolválni akarják és kész. Az is igaz, a nagy közös beszavazó show-ban még mindig több az önjelölt, mint a jelöltnek választott, aki később, esetleg, kiválasztatik.

4. A klárisok sorában – mintegy a fő helyen –, következnek azok a teljesítmények, melyek kizárólag a Ház anyagi és szellemi lehetőségei által meghatározva jöttek létre. Itt úgy tűnik, az élettani haladvány lehet a sorvezető.

Sikeres a meseszínház működése, ahol hónapról hónapra egy-egy kis létszámú színtársulat próbál Óperenciát varázsolni a színházterembe, ami többé-kevésbé sikerül is. A látogatók korosztályos összetétele értelemszerűen az óvodás kör és az iskola alsó tagozatos tanulói. Veszni látszó helyzetekben, ha a városi apróságok nem tudnak kellő számban eljönni, mindig lehet számítani a környékbeli települések egy-egy csoportjára, így a nézőtér telítettsége szinte teljesnek mondható. A belépőjegyek ára 350 Ft. Ám ha adott hónapban két „fizetős” gyermekprodukció kerül bemutatásra, akkor már békétlen hangok is hallatszanak, és elmaradások is. A hátrányos helyzetű családok száma sok, s ez gondot jelent.

Ha az életkori sajátosságok figyelembevételével szeleteljük tovább a rendezvénytortát, akkor azt kell mondanom, hogy itt, a következő korosztálynak szóló rész nincs, azaz lyuk van. Úgy gondolom, hogy a „köz-kultúrálódási folyamatból” kifelejtődött egy-két, ha nem is nemzedék, de korosztály feltétlen. Leszámítva az amatőr zenekarok fesztiválját, másra nemigen számíthatott ez a helyét kereső réteg, amit – szélesre húzva a sávot –, 15 és 35 életév közé tesztek. Ez a „több ismeretlenes” tábor, ha érdeklődést mutatott, meg kellett, hogy elégedjen a különféle minőségű esztrád műsorral, amiben részint lehetett táncolni („Péntek esti randevú”), bár nem az ő zenéjük, részint lehetett tapsolni a divatos musical slágerekkel, amivel szintén nem feltétlenül mozgott egy hullámhosszon. A bemutatók ugyan ingyenesek voltak, de egy sem volt, amiben viszontláthatták volna önmagukat, mint a kicsik a meseszínházban (a jó elnyeri méltó jutalmát, a rossz megbűnhődik).

A hátralévő, úgymond „felnőtt” előadások két részre oszthatók. Egyfelől a dicséretes számú komolyzenei koncertekre, másfelől a nosztalgikus, táncos-zenés, revübe mártott, század-, és évezredfelejtős, abzugos, K. u. K.-s utánérzésekre. Ami a

modernitásból becsempésződött, az korunk néhány slágerré gyalult musical-darabja. A komoly zenei koncertek – egy kivétellel – ingyenesek voltak. A kivétel úgy volt bonyolítva, hogy a szükséges nézőszámot (és jegybevételt) a Nők Napja apropójából a köszöntött hölgyek munkáltatói adták össze. A jegyes előadások ára személyenként 600 és 1500 Ft között mozgott. Éves viszonylatban feltűnő, hogy egyre több és több az ingyenes előadás. Ezt tekinthetem akár jótékonyágnak is, ám valójában; ez már az egyetlen és vékony biztosíték arra, hogy ne üres széksorok fogadják a fellépőket. Ám még így sem mondható el, hogy legalább fél-házás átlagot ért volna el a közintézmény. Ha e jelenség okaira lennénk kíváncsiak, nagy valószínűséggel két dolgot lehetne említeni. Az egyik a fiatal város szétszaladó értékrendje, (érték- és érdekcsoportjainak a hiánya), másfelől; a mennyiség és minőség koefficiense: hiszen 3 ezer fő nem ugyanaz, mint ennek hatványa.

A fa nagy, a fejsze kicsi – mondhatnám annak, aki oknyomozásba kezd. Mégis, mi lehet az oka, az apadó látogatottságnak? A Ház feladata egyfajta rekreációval kombinált – a szó klasszikus értelmében vett – közművelődés, amely lehetőség szerint fogja át, fedje le az adott település, körzet kulturális igényét úgy, hogy abba időről-időre történjen egy kis „lécemelés”, finoman, disztingváltan. A fentiekben leírtak alapján, ebből a körből már eleve kiesik egy-két korosztály, mások pedig, meglehetősen egyoldalú „ajándékot kapnak”. Mondjuk ezt akkor is, ha időről időre célzott budapesti színházlátogatások megszervezésére és lebonyolítására kerül sor. (Itt most szép számokat lehetne írni a munkanélküliségi rátákról, az átlagbér színvonaláról, a munkaidő beosztásáról és a családszerkezetekről – ez azonban meghaladja e dolgozat keretét.) Ha mindehhez hozzá vesszük, hogy a Ház egy költségvetési intézmény – csekély saját bevétellel –, akkor látható: a takaró mérete adott.

Kínálati oldalról: sokféle produkció ajánlja magát, melyek minősége elég vegyes. (Ennek előzetes feltérképezése, már gondot jelent a népművelőknek.) Ismert „húzónevek” beillesztése – volt rá példa –, olykor visszaütött, mert olyan szintű alparisággal találkozott a nézőközönség, amely visszahatott a Házra. Ráadásul a kulturális élet kínálati oldalán olyan anyagi (és olykor technikai) igények merülnek fel, amit egy-egy 30–40 perces fellépésért az ún. „pesti művészek” minimum 100 ezer, maximum 600 ezer forintot, illetve a csillagos eget is elkérik, lehetőség szerint úgy, hogy ez essen egybe a menedzserük által rajzolt útvonallal. És az emberek nem ostobák. Látják, hogy 12 km-rel arrébb is, egy óra különbséggel ugyanaz, két óra különbséggel és 30 km-re odébb, ugyanaz. Hiteltelenné és megélhetés-szagúvá degradálódik minden. Vannak még lelkes amatőrök, valamint a másod- és harmadrangú egyéni becsvágyak. Ez is kell, nyilván de a közönség, az „ezerfejű cézár”, neveket akar, bármi áron, csak ama végelszámolásnál kapja fel a fejét: akkor most „mennyit is költünk a Művelődési Házra?”.

Vásárlói oldalról a Ház kiszolgáltató, vállra fektetett helyzetben van. A fellevezetőben leírtak alapján a városban nem fogalmazódnak meg markáns csoportérdekek, nincsenek informális csoportkapcsolatok, csupán egyéni óhajok, (és itt óriási jelentősége van, hogy a hatalmi hierarchiában hol helyezkedik el az illető!), melyek közt megfelelést teremteni szinte lehetetlen. Az ország számos földrajzi térségéből összevevődött emberek kovásztalanul, „összegyűrésre” várva léteznek, az „idők csak állnak és várnak”, nem vagy csak észrevétlenül formálódik a lokálpatriotizmus, még minden nyers, alaktalan. Ezt az amorf közeget felezte meg 2002-ben éles szikéjével a politika,

amikor sokan úgy gondolták, hogy valahová állni kell. Bízom abban, hogy a szoldateszka magatartás feloldódik majd a mindennapokban, de hamu alatti eszkalálódását érezzük, szenvedjük. A homokórát a másik talpára állítva: nagy feladatok bevégezésére szakosodott, alkalmas intézmény keres; nagyszámú, befogadásra áhítózó embereket.

Mit gondolhat erről egy mai Sziszüphosz, aki nem az alvilágban és nem büntetésként görgeti, ama bizonyos örökké visszazuhanó sziklát?

Azt gondolja, hogy a kultúra terjesztése (fenntartása, minőségének emelése) ugyan helyben valósul meg, helyi forrásokat is felhasználva, de minden jövőképpel bíró társadalom és állam eminens érdeke, hogy ehhez valamilyen központi hozzájárulást biztosítson abból a pénzből, amit begyűjtött. A kultúra „robotosa” azt reméli, hogy az állam mentőkötelet dob egy olyan, nem nyereség-orientált ágazatnak, amely végső fokon a nemzet fennmaradásának a záloga. A sort folytatva: egészségügy, oktatás. Vannak kulturális értékek, s vannak sajátos, egymástól jól elkülöníthető jövedelemmel bíró csoportok. A felül lévők természetesen megvásárolhatják a kulturális értékeket (már ha van erre affinitásuk), de a sort zárók szélesedő sokadalmának, egyre kevesebb lehetősége adódik erre, s ez előrevetíti a társadalom immáron nemcsak anyagiakban mutakozó kettéválását, atomizálódását. Ezen túlmenően: ha a mindenkori Kultúra Lovagjai (legyen az kormányzat vagy az „aktuális helyi Sziszüphosz”) sunnyogva, de hozzájárulnak a társadalomban lévő informális csoportok belterjességéhez, azok fennmaradásához, akkor nézetem szerint, indokolt a vészharang kondítása. Mert eltelik kurta tíz-húsz év, s nemhogy párbeszéd, de még áthallások sem alakulnak ki.

Tudomásom szerint a megyében már csak négy (a tegnapi világból öröklött) Művelődési Központ létezik. A többiek erodálódtak, s születtek új szerkezetek is. A faluházak, teleházak nem Művelődési Központok, bár érték-orientációik alapján feltétlen oda sorolhatók. Így még átfogóbb a kín: miként lehet a részekre szabdalt érdek- és értékviszonyokat kiszorgálni, egységes szerkezetben úgy megtartani, hogy a marginalizálódó rétegek is felismerhető lehetőséget lássanak benne, netán fejlődést?

Sziszüphosz álmaiban egy olyan szentháromság jelenik meg, amiben a kultúrát teremtő, a kultúrára nevelő és azt alkalmazó, egy kerek asztal mellett hitet tesz a jobbítható jövő mellett. (Ehhez persze megszállottak kellene. Vannak ilyenek – gyérülő hiteink ellenére.) És mindezt párbeszédben teszik – vita nélkül. („A párbeszéd önelemzésre késztet, a vita cáfolatra. A párbeszéd utat nyit a lehetséges legjobb megoldások felé, míg a vita a „saját álláspont” egyeduralkodására törekszik.”) És kellene valamifajta mecenatúra is, amely nem a számítógépek, folyóiratok és könyvek száma alapján határozza meg az eredményességet, hanem kulturális irányokban, célzottan, visszakérdezhetően. Kellene az a nagy, célirányos, következetes nemzeti akarás, amely időről időre gerjeszti, éleszti, kitűzi, hogy most mely „a” pontból, mely „b” pontba akarja eljuttatni a társadalmat. Kellene, hiányzik az a civil komp, amely átvisz a túlpartra! Társalogva, gombfocizva, üveggolyót gyűjtve. A „távolságot” megkaptuk, de a kézbe kapott „üveggolyót” még nem tudjuk elgurítani! Talán fel kellene függeszteni átmeneti hiteinket, s inkább alapegyetértéseket kellene keresni. Ostoba közhely (s mint ilyen igaz!); nincs más hátra, mint előre.

2004. szeptember

A pusztai ember

Nemrég a Hortobágyon jártam. Kicsalt a tavaszi idő. S miután két könyvet is írtam már a nagy pusztá mindennapjairól, vissza-visszavágyom ide, holtomig... Szikrázó nagy kékség az égbolt. Élesek, tiszták a körvonalak, s bármerre néz az ember – a horizont messzeségébe, vagy a kupola imádságos magasságába, a végtelenbe tekint, s ott áll kábán-báván a mérhetetlen koordináták egyik metszéspontján mint ámuldozó kis istenbogara...

...Emlékszem, néhány éve, anyaggyűjtés közben, egyszer épp ilyen gyönyörű tavaszi nap volt és nagy-nagy csend, mint egy óriási templomban. Lehúzódtam az árokszélre, leállítottam a motort, nekivettem hátamat egy kilométerkőnek és néztem a pusztát. „Isten templomában vagyok!” – gondoltam és áhítat fogott el. Ültem ott hosszan, némán, olykor lehunyt szemmel.

Egyszer csak előkerült egy ember valahonnan. Észre sem vettem, csak arra rezzentem fel, hogy reám köszön. Kicsi, fekete, mokány kis magyar volt, a bőre olyan sajátosan barnára cserzett, amilyenre csak a pusztai nap és szél szikkasztja, égeti a bőrt, tehát ide valósi a pusztába. Igen, de az öltözéke talányos volt. Munkanap ellenére hófehér, magas-nyakú ing volt rajta, sötét ruha, fényesre suvickolt kurta félcsizma, a fején meg fekete kalap. Temetésről, vagy esküvőről jöhet – gondoltam. És visszaköszöntem. Az ember csak állt, állt némán és nézett. Én meg őt néztem. Ez a pusztai módi, az itteni ismerkedés sajátos formája, ahogyan „feltekinti” egymást két ember, ha találkozik a pusztán és nem ismeri egymást. Nagy sokára szólalt meg, fejével a kocsi felé intve.

– Elromlott?

– Nem – feleltem – Csak nézelődöm... Hogy milyen gyönyörű!...

– Micsoda?

– A hortobágyi pusztá.

Elmosolyodott, hátrább tolt a búbján a kalapot.

– Na, ezt mondta a pesti vadász is... hogy milyen gyönyörű! Mi a gyönyörű, kérdelem tőle?... Aszongya: ez a nagy semmi!

Hangtalanul nevet, szétfutnak arcán a ráncok, megnyílik a szája gödre, s látom a foghíjairól, hogy már eléggé benne van a legszebb férfikorban, akárcsak magam is. Véle nevettem. Innen aztán már folyt tovább a beszélgetés.

– Hol dolgozik? – tudakolom.

– Itt, a gazdaságban – felelte s levette a kalapját, megtörölgette az arcát egy fehér zsebkendővel. Vörös csík maradt a homlokán. Szoros a kalap, összement a pusztai párás levegőn.

– És maga? – pillantott rám kérdőn – Ha szabad kérdeznem... fényképész?

– Miből gondolja?

– Azok szoktak így ácsorogni, nézelődni, ténferegni a pusztán... meg aztán láttam a fényképezőjét is az autóban...

– Másnak is lehet ilyen gépe, aki nem fényképész.

– Ez igaz!

A pusztai embernek tetszett a „farolós” válasz, amiből nem tudhatta meg, ki fia-borja vagyok, s mit keresek itt a pusztán. Közelebb húzódott hát, kimutatva baráti szándékát, előhúzta fényesre kopott dózniját, tele friss vágott dohánnyal. Nagyot csodálkozott, hogy nem fogadom el, mert nem dohányzom.

– Sose szíttá?

– Már régen elszívtam a magam porcióját!

– Fene megette! – csattantotta be mérgesen a dóznit – Akkor én sem szívom! – Leült mellém a fűre. Sóhajtozott. Ásított. Hosszan simogatta a két lábszárát. Hallgattunk. Értettük egymást szavak nélkül is. Aztán megszólalt mélyről, sóhajtván.

– Baj van!

– Micsoda?... Meghalt valakije?

– Miből gondolja?

– Látom, feketében van...

Megbillentette kezét a levegőben.

– Másért is felveheti az ember a fekete ruhát.

– Ez is igaz!

– Na... szóval... orvostól jövök. Megmondta, ha nem hagyom el a dohánt, le kell vágni mind a két lábomat. Érszükület... vagy mi a nehézség! Mi lesz velem akkor?... Hogy megyek a birka után?... Ha így lesz, nekem végem!... De, nem bírom elhagyni. Ha nem szívom, mindig rágondolok. Ha meg rágyújtok, fogom a fejem, mit tettem megint!...

Szomorúan ingatta a fejét, nézett maga elé. Próbáltam másra terelni a szót.

– Merre a nyája?

– Félhalmon... Tudja merre van?

– Ide legalább még tizenkét kilométer... hogy jut haza?

– Direkt gyalog megyek az állomástul, hogy kiélvezzem, amíg lábom van... Ha kilípek, este félére ott lehetek. Addig a Rinaldó helyettesít...

– A kutya?

– Az!.. Csak azért nem ember, mert nem tud beszilni. Nyolc éve vettem egy rózsafabotír, magam tanítgattam be... nem is adnám két bojtárír sem... ha azt mondom neki „Itt maradsz! Vigyázol!” – addig onnan el nem mozdul a hodály elől, amíg fel nem mentem... Most nem, mert ilyenkor legel a jószág...

És még hosszan, kedvtelve magyarázta, milyen kutya a Rinaldó. És hogy az a baj: előregszik, kölyke meg nincsen... nem is tudja, mi lesz, ha eldöglik, nem is szeret rágondolni...

Hallgattunk megint egy sort. Később megkérdeztem tőle:

– Csinálhatok egy képet magáról?

– Á! – legyintett – Kár énrám pocsikolni... Inkább a Rinaldóról kéne majd... hogy legalább egy kípem maradna... ha lehetne... ha egyszer arrafelé vinne az utja...

– Meglesz! – mondtam – Magát is fölkeresem, akkor majd elkészítem a képet... Adja meg a pontos címét.

Öröm sugárzott a pusztai ember arcáról. Nem mutatta, rejtette, csak a szeme csillogása árulta el. Megadta a címét. Azután nyögdecselve föltápáskodott.

– Na, nekem még sokat kell lipkedni!

– Elviszem a csárdáig... A fele út meglesz.

– Hát... megköszönöm...

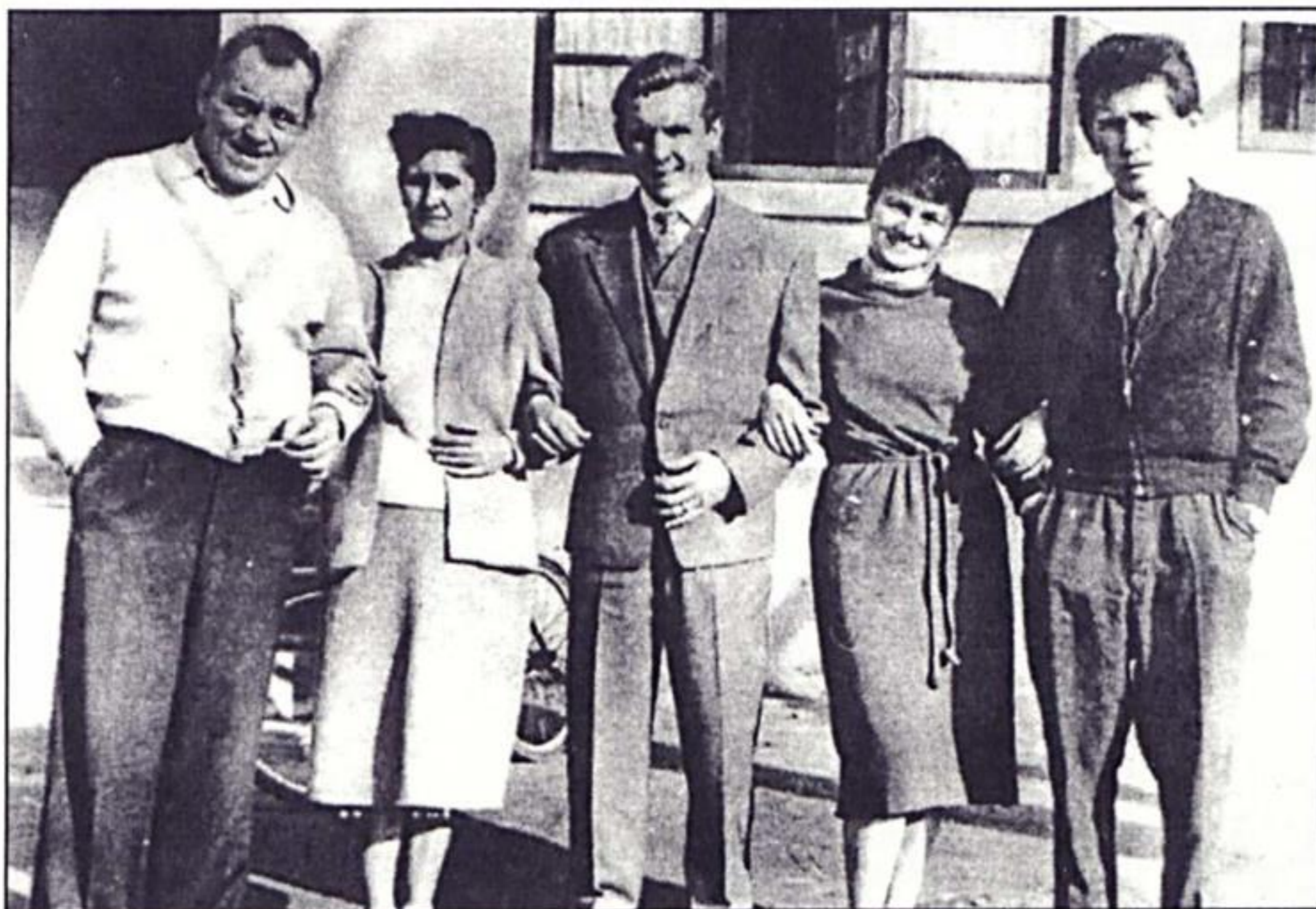
– Csak azért nem Félhalomig viszem, mert időre várnak a csárdában... Üljön be! Amikor elhelyezkedett a pusztai ember s becsatoltam, felém fordult.

– Hát, ha már ilyen jó szívvvel volt irántam, én is adok magának valamit – mondta kedvesen – Egy kis történetet... még az apámtul, vagy tán a nagyapámtul hallottam...Az úgy vót tudja, hogy rigen itt, a csárda mellett vótak a vásárok. Jöttek a fazekasok is. Nádudvarrul, meg Karcagrul, számárral. Kipakoltak egyszer és bementek inni egyet a csárdába. Közben a két szamár, a kanca, meg a csődör valahogy kibujt a hámbul, összeszerelmeskedtek, közben meg darabokra tiporták a sok drága cserépedényt. Szaladnak kifelé a fazekasok nagy káromkodva, hogy az Isten erre, meg arra, most azután kié lesz a kár?... Nem tudtak megegyezni. Mentek a vásárbíróhoz: tegyen igazságot! Kérdi a bíró: kié a csődörszamár? Mondja a karcagi ember, hogy az övé. Na, aszongya a bíró, akkor a kár kétharmada a nádudvarié, a tiéd meg egyharmada. Káromkodik erre egy nagyot a nádudvari fazekas, hogy az Isten mit csináljon, hát hol itt az igazság, mért nem egyenlősen viselik a kárt? Aszongya erre a bíró: „Azér fiam, mert a te kancaszamarad nigy lábbal tiporta a cserepeket, a karcagié meg csak kettővel!”

Nevetünk. Nekem még a könnyem is kijött. Meg is álltam. Sebtében följegyeztem, nehogy elguruljon a kis gyöngyszem. Mert nem is annyira a sztori a legérdekesebb, hanem a logikája. Az igazi pásztori logika!...

A csárdánál elbúcsúztunk. Azzal, hogy hamarosan találkozunk majd kint, Félhalmon.

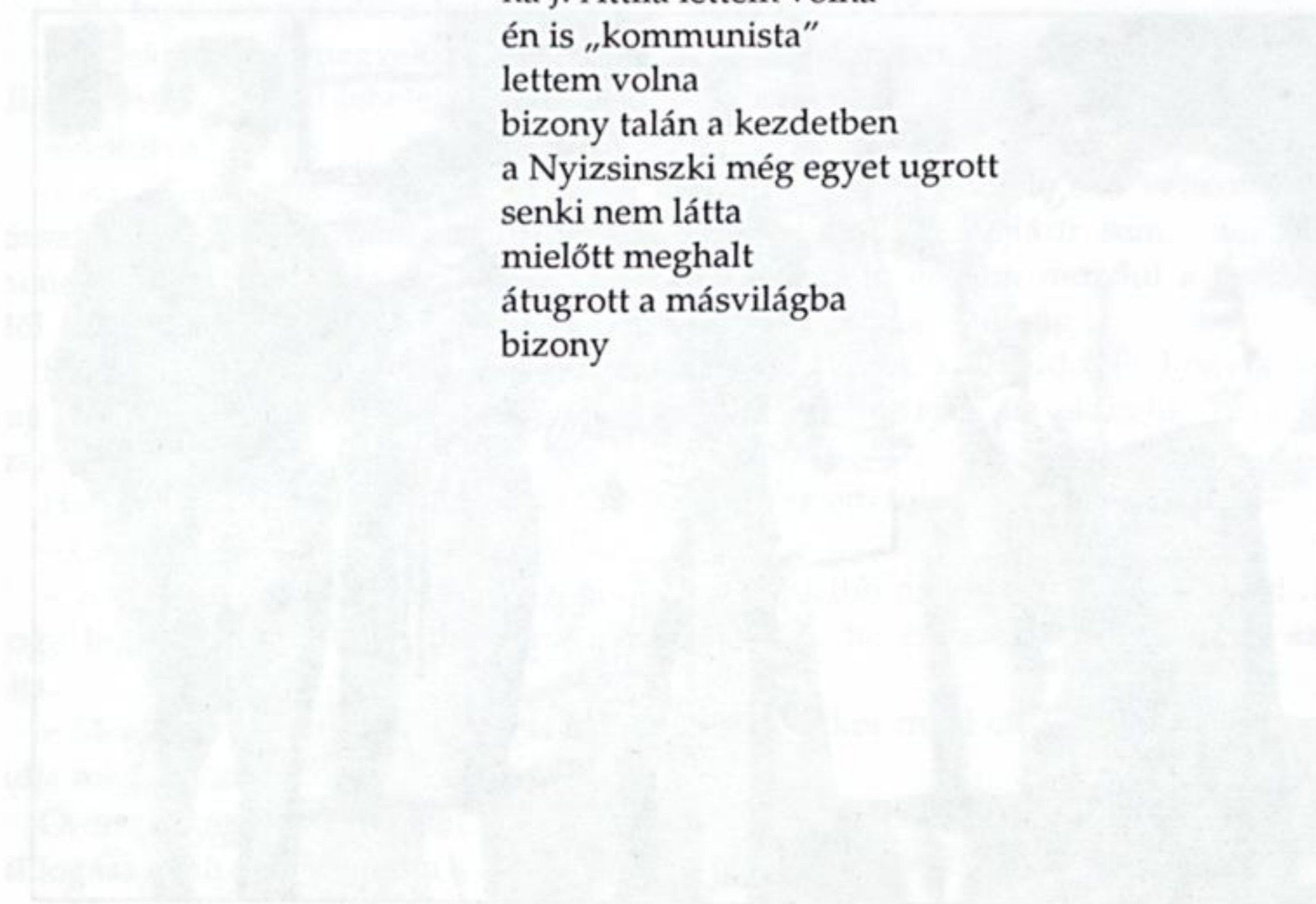
A pusztai ember megköszönte a fuvart. Aztán szépen, komótosan megindult a kőhíd irányába, majd eltűnt a híd túloldali lejtőjén...

SZAKONYI GYÖRGY

Bizony

a szimbolika–bukolika
 bennem tény
 mint a világban a fény
 magamat kitárom
 még nem ugrom
 csak készen állok
 fényt nekem
 s neked szenteket
 a választás bizonyára
 nem volt könnyű
 egy kutya miatt
 nem lehet szent
 erre gondoltam
 szent-kutya
 vicsorgó pofával
 együgyű fenevad
 ha J. Attila lettem volna
 én is „kommunista”
 lettem volna
 bizony talán a kezdetben
 a Nyizsinszki még egyet ugrott
 senki nem látta
 mielőtt meghalt
 átugrott a másvilágba
 bizony

Nem én kiáltok

(Még mindig Párizsból)

Határtalan József Attila-év a 100. születésnap, az UNESCO jóvoltából világméretű... Ám, ahogy az már, velünk, magyarokkal lenni szokott, a lét határozza meg a tudatot. Profitorientált születésnapi ünnepségből is kijut a hányatott sorsú költő emlékének. Se szeri, se száma a helyszíneknek, színtereknek, ahol emlékeztek/emlékeznek, írtak vagy írni fognak a nyomtatott és virtuális oldalakon... szobrokat, emléktáblákat avattak/avatnak a 100. születésnap ürügyén/alkalmából. József Attila szelleme kísért, vitára, véleményformálásra késztet/kényszerít.

„Sovány vagyok, csak kenyeret / eszem néha, e léha locska / lelkek közt ingyen keresek / bizonyosabbat, mint a kocka.” (Eszmélet)

Az a bizonyos KOCKA – el van vetve...

Verseit újra olvassák.

Versei újra hódítanak, elgondolkodtatnak; de koránt sem biztos, hogy elmúlt a kisajátítás szemlélete. A 100. születésnap, legfőbb erénye az lenne, lehetne, ha „elengednék” – szabad szárnyalásra bírnák költeményeit.

Fejtő Ferenc is, akivel Párizsban beszélgetek, úgy érzi, hogy mára jócskán át- és felértékelődött József Attila egész lénye és irodalmi szerepe. S a versek! Olvasni kell, hogy megismerjük a költő belső vívódásait, üzeneteit. Mert az egyetemesség gondolkörének körüljárásához József Attila kellő muníciót hagyott ránk.

– *Lehet, hogy kortársai sem értették – Moszkvába sem utazhatott...*

– Valóban bántotta, meg is írta ezt Miért nem én címmel.

Mire én azt mondtam: ez egy olyan gyermekded dolog. Le akartam őt beszélni, hogy ne háborogjon. Miért írtál sértődötten? Te nem vagy kommunista. (Akkor már kizárták a pártból.)

De ő annyira egynek érezte magát a Nagy Lajossal, akit meghívtak, meg az Illyés Gyulával való rivalizálás... –, hogy „már megint az Illyés, ő mindenütt ott van”.

– *Az ismertség, az elismertség volt a tét?*

– Igen, de tulajdonképpen egy húron pendültek, azonos volt a világnézetük. Mind a ketten kommunistán jöttek vissza Párizsból. S akkor, Illyés rögtön bevágódott a *Nyugat*-nál, Babbitshoz, aki őt állhatatosan nem akarta felfedezni...

– *Érdekes idők voltak.*

– Úgy, hogy amikor, a *Szép Szónál*, én csináltam a *Mai magyarok – Régi magyarok* című könyvnapi számot – ennek az összeállítását rám bízta, helyesen –, mert akkor én voltam az egész szerkesztőségben az egyedüli, aki jóba voltam még Babbitssal, meg a Kassákkal. Lehet, hogy ezért is bízta rám a szám összeállítását; s amikor mentem Babbitshoz, kérni egy cikket, azt mondta: „Magának adok, de a *Szép Szónak* nem”. – De, ha nekem, a szerkesztőnek adja, akkor a *Szép Szónak* adja...

- Ezek szerint, integráló szerepe is volt.
- Megkaptuk tőle élete egyik legszebb esszéjét, Széchenyi Istvánról írta.
- Mit jelent, hogyan értelmezzük azt, hogy 2005-ben az UNESCO a világörökség szellemi kincsei közé emelte József Attilát?
- Most kerül a helyére. Én 1946-ban a *Revue Internationale* című baloldali lapban írtam egy cikket Attiláról, négy-öt versét is lehoztuk; ez volt az első, hogy itt kiejtették a nevét, és megtanulták. Szóval, több költő elkezdett érdeklődni Attila iránt; az Aragon, az Eluard, meg az Emmanuel... Később készült egy szép kis kötet is, a legjobb költők fordították franciára Attilát. De valójában, most, a 100. születésnap megemlékezés révén került a helyére, 2005-ben.
- Már németül is hozzáférhető; a zürichi Ammann kiadó (Daniel Muth fordításában és válogatásában – *Attila József: Ein wilder Apfelbaum will ich werden – versek 1916–1937.*) Szeretném, ha vadalmafa lennék! címmel kiadott egy kötetet. – Ennek ön írta az előszavát, utószavát pedig Dalos György.
- Csodálatosan szép lett, gyönyörű.
- És a Phébus kiadónál, „Aimez-moi” címmel készül a francia változat, egy újabb kritikai kiadás...
- Készül, de annak már rég készen kellene lenni, ám a franciák hanyagok.
- Tudunk-e mindent József Attiláról? Verseiben az öngyilkosságra való utalás mellett az „ölés”-ről is gyakorta szó esik: „Tiszta szívvel betörök, / ha kell, embert is ölök.” – Ismert, Párizsban, az ő jelenlétében történt egy öngyilkosság, amikor egy táncosnő vőlegénye – miközben hármában vitatkoztak az utcán – váratlanul agyonlőtte magát...
- Igen, ez homályos, hárman voltak az utcán, és valaki látott valamit, amikor kilépett a kávéházból. Hát, valami kell az utókornak is, valami, amit meg kell fejteni.
- Majd ott, Pesten a fiúk, a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

*

Az irodalomtörténészek aprólékos munkát végeztek az elmúlt évtizedekben; valószínűtlennek tűnik, hogy elvarratlan szálat hagytak volna. Minden apró részletre odafigyeltek, figyelnek.

József Attilát nem feledték el.

„Az egész lénye azt sugározta felém, íme az ember. Az ember, aki nem csap be, aki a szemedben is az, aki a hátad mögött, aki nyíltszívű, őszinte és egyenes karakter.” – jegyezte meg egy helyütt Fábián Dániel.

Füst Milán viszont azt mondta: „Olyan, mint az a szép lány, aki nem tud megenni vita nélkül, s addig viszi, amíg az ember megsokallja”.

A 2005-ös esztendő, születésének 100. évfordulója, a József Attila-év, fordulópont lehet. Ha arra gondolunk, hogy odafigyelnek rá – a fiatalok is odafigyelnek – mert figyelnek. A megfogalmazott vélemények, gondolat töredékek is ezt igazolják, visszaigazolják...:

„Eddig úgy hittem, hogy sokat tudok József Attiláról. Kötelező tananyag az általános iskolától kezdve. Életrajzi adatok, memoriterek, elemzések, a többi költő között elfoglalt helye. De be kell vallanom, hogy tévedtem.

Ismereteim igen csekélyek, ha összevetem mindazokkal a tényekkel, új információkkal, amik most eljutottak hozzám. Árnyaltabbá, érthetőbbé tették a róla alkotott képet, mélyebbé versei mondanivalóját. De a részletek és a teljes igazság ködbe burkolózik mindazok számára, akik József Attilát csak felületesen ismerik.

Mert József Attilát jó olvasni, sorai hol égetnek, hol balzsamoznak. A dolgok legmélyén mégis megbújik valami: talán az a különös varázs, ami lényre rejtett zugából árad, s amit végtelenül távolinak és elérhetetlennek érzünk.”

*

Kassai György nyelvész, műfordító, egyetemi tanár, az emelkedett, tisztán értékelvű irodalomszemlélet franciaországi nagykövete; 83 életévében is fáradhatatlanul dolgozik. Az Université de la Sorbonne Nouvelle Paris III magyar szakos hallgatóinak, József Attila költészetén keresztül mutatja be a magyar nyelv szépségét.

– *Hogy került ki, mióta él Franciaországban?*

– Szüleimmel, 1939-ben jöttem ki Franciaországba, 1949-ben pedig azért mentem vissza Magyarországra, mert az volt a hír és az elképzelés, hogy építeni kell a kommunizmust; akkor még ugye a szocializmust; haza mentünk, úgy éreztük, hogy szükség van ránk.

– *Majd meggondolta magát, hisz 1962-ben visszatért Franciaországba. Miért?*

– Mert rájöttem arra, hogy hiba volt vissza menni 1949-ben. Nagyjából ennyit tudok mondani.

– *Valahol azt írták, hogy professzor úr nevelt gyerek...*

– Nevelt gyerek? Szüleim hamar elváltak, édesapámat alig ismertem, édesanyám pedig férjhez ment Németh Andor íróhoz, aki gyakorlatilag az én nevelőapám volt.

– *Édesapjával nem is volt kapcsolata?*

– Nagyon kevés. Nem tudom miért, szegény egész életében szinte munkanélküli volt; foglalkozására nézve, a Remington cégnél irodagép-szerelőként dolgozott, de hamar elbocsátották. Időnként élt a látogatási joggal, megjelent és elvitt engem a ligetbe; lehetett vagy háromszor, négyszer, talán összesen ötször... Szóval... – nagyon hamar, fiatalon, negyvennégy éves korában, tüdőbajban meghalt. Szinte alig van élményem az édesapámról.

– *Megrázó gyermekkori lenyomatok. Amit kicsit misztikussá tesz, hogy Németh Andor nevelt fia lett.*

– Nem misztikus, így van.

– *Írók, költők, irodalmi alkotások között nőtt fel, ami érdeklődési körét is formálhatta. Formálta?*

– Az hogy irodalommal kezdtem el foglalkozni, az talán nem ezzel játszott össze, hanem azzal, hogy egész fiatal gyerekkoromban sikerélményeim voltak a szavalatokkal. Emlékszem Vörösmarty Mihály *Petike* című költeményét olyan lelkesen mondtam egy elemi iskolai szavaloversenyen, hogy valami jutalmat is kaptam. Szóval, nagyon szerettem a verseket.

– *József Attila szövegeit különösen.*

– József Attila volt az első költők egyike, akinek a verseit, már hat-hét éves koromban kívülről tudtam - főleg a Medáliákat. Amit azzal magyarázok most, hogy a Medáliák, azok gyerek versek.

„Elefánt voltam, jámbor és szerény / hűvös és bölcs vizeket ittam én / a dombon álltam s ormányommal ott / megsimogattam a holdat, a napot, / és fölnyújtottam ajkukhoz a fát, / a zöld cincért, a kígyót, a kovát, – / most lelkem: ember – mennyem odavan” stb.

A gyerekek ezeket nagyon könnyen megjegyzik, a fantáziájukat is megmozgatja. Pici gyerekként, nekem is ezek voltak az első irodalmi élményeim. Aztán persze az is, hogy József Attila járt hozzánk. Néha együtt dolgoztak Németh Andorral bizonyos verseken, ez persze szintén befolyásolta az irodalmi érdeklődésemet.

– *Milyen személyes élményeket őriz József Attiláról?*

– Sok-sok élményem van. Az egyik, amikor egy vers megszületésénél jelen lehettem. József Attila fölhozta a kész verset, és Németh Andorral közösen javították, majdnem, hogy együtt írtak.

– *Mely vers volt?*

– A *Világosítsd föl*. Ebben eleinte, voltak olyan furcsa rímek – amiket még emlékezetből tudok idézni –, hogy: „Állíts példát, de már / ne magadra utalj, szamár”; ez nem tetszett nekik, de hirtelen nem találtak semmit, mire József Attila azt mondta, akkor legyen talán úgy, hogy „Állíts példát, te maj-om, de ne magadra utaljál”. „Maj-om”, kötőjellel. A végeredmény közismert. – Egy másik élményem pedig az, amikor egy éjszaka József Attila megjelent a lakásunkon, le volt törve, nálunk akart maradni. A halban aludtam, ő, egy tábori ágyon mellettem, amit hirtelen anyám előkerített, és kék paplana volt; anyám kék paplant adott József Attilának, mire akkor én azt mondtam neki (már tizenhárom éves voltam), hogy: „Na most már van azúrkék paplana”. (Mert neki van ez a szép verse, hogy: „kenyéren élte éveit / és nem volt azúrkék paplana”.) Erre szegény, fanyarul elmosolyodott. Szóval ilyen, ilyen apróságok, amit őrzök. – Gyerek voltam, de ezek – nem tudom, hogy miért – így megmaradtak az emlékezetemben. Az utolsó találkozás tragikus volt. Utána a szanatórium jött, és Balatonszárszó. – De én úgy emlékszem rá, hogy amikor velünk volt, vidám volt, felszabadult, és azt hiszem örült, örült velünk lenni.

– *Hiányoztak neki, a kapcsolatok, a barátok, akikkel beszélgetni tudott.*

– Persze, kereste is őket. Társasági ember volt, az egész kávéházi élete ezek közé csoportosult – világos, hogy ez így volt.

– *Bizonyára megrázta, a tragédia híre, amikor megtudta, József Attila a vonat alá vetette magát.*

– Amikor meghalt, 1937 decemberében, már ötödikes gimnazista voltam. Emlékszem, szót kértem a magyar órán, és megkértem a tanáromat, hogy mondhassak egy-két szót József Attiláról. Akkor már nagyon szerettem, olvastam és persze értettem is; hát nem az Eszméletet, a könnyebb verseit, a Születésnapomra, és a többit. – Egyszóval, tartottam egy tíz perces rögtönzött előadást, amit a tanár nagyon jónéven vett. Azt hiszem, baloldali beállítottságú lehetett, mert azzal végezte be a kommentárját, hogy „Hát igen, ebben az országban, ez a költő sorsa”.

– *Melyik gimnáziumban történt mindez?*

– Budapesten, a Kölcseyben, a Munkácsy Mihály utcában, s a tanáromat Kissnek hívták, de a keresztnévét elfelejtettem – nagyon jó tanár volt, érzékeny, kitűnő. Na, ez is közrejátszik abban, ha valaki irodalmár lesz. Nekem nagyon jó magyar tanárom volt.

– *„Elmebeteg ember ilyen szép verseket még nem írt a magyar irodalomban, mint József Attila” – mondta az egyik előadásán...*

– Igen, csodálatos, a saját betegségét írja le egy pár versében: Ki-be ugrál, Kiáltozás, Szürkület... –, de van még néhány olyan verse, amelyik az örület határán született, és ennek az állapotnak a leírásával foglalkozik.

– *Beteg volt, mégis remekműveket alkotott?*

– Sőt, azzal lett úrrá a betegségen, hogy alkotni tudott. De ez közismert dolog.

– *Ez egy önterápia volt?*

– Igen.

– *Elegendő-e, az, ami József Attiláról itt, Franciaországban megjelent?*

– Kevés, kevés...

– *Kik kezdték el franciára fordítani József Attila verseit?*

– A József Attila versek fordítása 1941-ben, április–május–júniusban, Marseille mellett, egy kis fürdővárosban, Cassis-sur-mer-ben (ami akkor egy kis halászfalu volt) Gara László és Németh Andor nyersfordításával kezdődött; ahol összetalálkoztak Marcel Lallemand költő-tanárral, aki végleges formába öntötte. Ebből jelent meg egy válogatás, egy verseskötet, a *Poèmes choisis*, Cserépfalvinál, 1948-ban. Igaz, párizsi tartózkodása ideje alatt írt francia verseket, meg is jelentek, de az nem volt elég az üdvösséghez. József Attila 1944-ben kezdett el hódítani Franciaországban. A rádión keresztül, majd a Cserépfalvi által kiadott kötet után vált ismertté. Különben mindent, ennek az eredetét is pontosan meg lehet találni, a Bokor–Tverdota: *Kortársak József Attiláról* című, három kötetes műben. Mindent összeszedtek, amit József Attiláról 1945-ig írtak; benne van ez is, meg az is, hogy 1944-ben, a francia rádióban felolvastak József Attila verseket. A könyvet le lehet emelni, ha ott van a polcon...

– *Párizsban március végén volt egy konferencia: József Attila új megközelítésben. De lesz-e hatása, véleményformáló ereje?*

– Ez egy jó konferencia volt, nagyon jó hozzászólásokkal, főleg a fiatal franciák közreműködése volt megnyugtató; az, hogy elmondták, nekik mit jelent és hogy fedezték fel... – minden bizonnal folytatni fogják. Mert, ezek mind nagyon érzékeny és fogékony fiatalok. Elképzelhető, hogy elhintették a magot, amely ki fog kelni.

– *Kár, hogy ezek, a József Attiláról szóló új gondolatok, szövegek nem jutnak el Magyarországra.*

– A József Attila kutatók ismerik, tudnak róla.

– *De a nagyközönséghez nem „szivárogo ki”, magyar nyelven nem olvashatók ezek az információk; említhetném Jean Rousselot, az ötvenes években írt gyönyörű szövegeit.*

– Valóban, nincs még lefordítva.

– *Ez azért baj?*

– Hogy baj? Hát, ezt még helyre lehet hozni. Rousselot előszavát nyugodtan le lehet fordítani, még nem késő. Egy nagyszerű ember volt. Jó kapcsolatban voltam vele, nagyon sokat dolgoztunk együtt.

– *Közel száz könyv fordításán van már túl; most épp’ Lendvai Páltól Magyarország történetét fordítja, másokat népszerűsít – miért nem ír?*

– Hogy saját magamat népszerűsítsem.

– Igen.

– *Ezt nem érzem feladatommak.*

– *Egy kicsit mostoha teendő, másokat menedzselni.*

– Miért?

– *Nem szokták megköszönni.*

– Annyi baj legyen. Engem szellemileg tökéletesen kielégít.

– *Milyen a visszajelzés?*

– Visszajelzés? Hogy őszinte legyek, nem is érdekel. A fordításokon keresztül egy csomó barátságot kötöttem. Nagyon jó barátaim voltak, vannak. Mészöly Miklóssal egy életre-halálra szóló barátság szövődött közöttünk. Hát mi többet akarhat az ember?

– *Egyre több József Atillával kapcsolatos kötet ismert, a 100. születésnap is alkalmas pillanat. Ez nem hordja magában annak a veszélyét, hogy megint kitalálnak valamit, valami eladhatót, József Attila ürügyén?*

– Lehetséges, hisz az utóélete olyan változatos szegénynek, hogy mindenfélét el lehet képzelni. A legérdekesebb vállalkozások egyike, a *Már nem sajnó, József Attila legszebb öregkori versei* című kötet; 1994-ben jelent meg, nem tudom látta-e? – Egy pár költő össze állt és megírta azokat a verseket, amikről úgy képzelték, hogy ha József Attila megélte volna az öregséget, akkor ezek megszületnek.

– *Kicsit abszurd vállalkozás, de kötet lett belőle.*

– Néhány vers egész jól sikerült. Hát el lehet képzelni, a fantázia, ugye az végtelen.

– *De ez már nem József Attila.*

– Már nem ő, de el lehet képzelni. Ez a kultusznak az egyik ága.

– *A Dunánál című verséről ma már azt mondják, nem vers, hanem vezércikk.*

– Fölfogható annak is. Vannak nagyon szép költői vezércikkek, például Kossuthnak az a beszéde, amit az Országgyűlés előtt tartott a megajánlással kapcsolatban. Gyönyörű retorikai, költői teljesítmény volt; igaz, hogy politikai tett is. – A vezércikk lehet költői.

– *Lehet, de az eltérő gondolatok és vélemények örvényében, nehéz eligazodni.*

– Hát mindenki mondhat bármit. Ennek legeklatánsabb példája az a Garamvölgyi eset: József Attila nem lett öngyilkos, hanem baleset áldozata. Amit nem ő mondott el elsőként. Én legalábbis a Varga Ervin pathográfiájában talákoztam először ezzel az ötlettel, ahol „gondolat-betörésnek” nevezte, hogy József Attila őgyelgett, ott a sínek körül, egyszerre hirtelen megvilágosult valami, és akkor vetette magát a vonat elé, át akart mászni. De amit a Garamvölgyi hozott elő, a korabeli rendőri jelentéseket összevetve, és kiszámítja, hogy ez nem öngyilkosság volt, hanem baleset. – Hát... – ennek ellent mond persze az, hogy búcsúleveleket írt, többet is – ezt csak úgy lehet összehozni, ha megerőltetjük magunkat, és a búcsúlevelekben nem búcsúleveleket látunk, hanem valami mást.

– *A tudományos megközelítés hiányzik; össze lehetne állítani egy József Attila-szótárt, ami szintén érdekes lenne...*

– Nincs József Attila-szótár?

– *Évtizedekkel ezelőtt, Wacha Imre és nyelvésztársai - Szabó Dénes, J. Soltész Katalin, P. Eöry Vilma, Somogyi Magda, Büky Béla, Szinnyei Merse Jenő, Zimándi Pius István, és sokan mások - a Petőfi-szótár (el)készítése mellett, hozzáláttak József Attila költői szótárának elkészítéséhez, de leállították...*

– Erre én sem gondoltam. Igaz, egyszer utaltam már arra, hogy József Attila igeekötő-használatát kellene megvizsgálni. Összeírni, azt, hogy – például – az el-igeekötő hányszor fordul elő; és hogy az el-igeekötő gyakorisága József Attilánál feltűnő-e vagy nem? Elüt-e az átlagos használatától? Mert az a hipotézisem, hogy – elmúlás, eltávolodás, „elleng a néma, kék idő”, stb. – ez mind a József Attila-i alkat része. Arra gondoltam, ezt ki lehetne mutatni, ha az el-igeekötő használatáról tényleg kiderülne, hogy József Attilánál, az átlagosnál gyakrabban fordul elő.

– *Ha tudományosan közelítenék meg, mert van, lenne még tennivaló.*

– Igen, az a József Attila-szótár, amit említett, ilyen lenne, lehetne. Ha objektíven megvizsgálnák, hogy milyen szavakat használ leggyakrabban, és ebből milyen következtetéseket lehet levonni.

– *Benne vagyunk a 100. évforduló ünnepség sorozatában, professzor úr miként vélekedik, jól bánunk-e a József Attila hagyatékkal?*

– A nyár elején, két hétig Budapesten voltam, a „csapból” is József Attila folyt.

– *Még Moszkvában is, József Attila szobrot avattak... – Janzer Frigyes, gránit talapzaton álló, bronz mellszobra, a moszkvai világirodalmi könyvtár belső udvarában látható.*

– Nem tudom, mit szólna ehhez Ő, hogyha élne. Nem biztos, hogy mindennek örülne. De pozitívum, hogy foglakoznak vele, és ez nagyon komoly dolog. Sokkal jobb, mint hogyha az a teljes közömbösség venné körül, ami a halála előtti hónapokban.

*

Az élet tele van meglepetésekkel – szokta mondogatni idősb barátom, Molnár Ernő színész-rendező, aki akár sortársa is lehetne József Attilának, hisz az őt megillető elismerés is egyre távolibbnak tűnik.

„Fáj a szívem, a szó kihül. / Dehát kinek is szólnék –” ...

„Rongy ceruzámat inkább leteszem” ...

Rosszkor volt, rossz helyen.

Köszörűn sikolt(ott) az idő?...

*

„Ce n'est pas moi qui calme” ... (Nem én vagyok az, aki nyugodt)

„Ce n'est pas moi qui clame, c'est la terre qui tonne, / Gare à toi, gare, car le diable est devenu dément, / Fuis au fond des sources pures et profondes, / Plie-toi dans la plaque de verre, / Dérobe-toi derrière la lumière des diamants, / Sous les pierres, parmi les insectes rampants, / Ô cache-toi dans le pain frais, / Mon pauvre, pauvre ami. / Infiltré-toi dans la terre avec les pluies nouvelles- / C'est en vain que tu plonges ton visage en toi-même, / Tu ne pourras jamais le laver que dans l'autre. / Sois la lame de la petite herbe, / Et tu seras plus grand que l'axe de l'univers. // Ô machines, oiseaux, feuillages et étoiles! / Notre mère stérile réclame un enfant. / Mon ami, mon amour d'ami, / Que cela soit terrible ou sublime, / Ce n'est pas moi qui clame, c'est la terre qui tonne.” – A Noir Désir francia alternatív rockzenekar frontembere, Bertrand Cantat énekli ezt franciául.

Bertrand valamiért közel állt József Attilához, bizonyára nem véletlenül választották a magyar poéta költői programját, üzenetét: „Nem én kiáltok” ..., hogy azt – Kardos Gábor fordításában: „Ce n'est pas moi qui calme” ... – franciául mondják el, mindenkinek.

„Nem én kiáltok, a föld dübörög, / Vigyázz, vigyázz, mert megőrült a sátán, / Lapulj a források tiszta fenekére, / Símulj az üveglapba, / Rejtőzz a gyémántok fénye mögé, / Kövek alatt a bogarak közé, / Ó, rejtse el magad a frissen sült kenyérben, / Te szegény, szegény. / Friss záporokkal szivárogy a földbe - / Hiába fürösztöd önmagadban, / Csak másban moshatod meg arcodat. / Légy egy fűszálon a pici él / S nagyobb leszel a világ tengelyénél. / Ó, gépek, madarak, lombok, csillagok! / Meddő anyánk gyerekért könyörög. / Barátom, drága, szerelmes barátom, / Akár borzalmas, akár nagyszerű, / Nem én kiáltok, a föld dübörög.”

A frankofon világban, szinte észrevétlenül tanulták/tanulják a József Attila-i üzenetet; a Noir Desir is népszerűsíti. A készülő új – ősszel megjelenő – koncertalbum dalai között is szerepel(tetik). – Csupán véletlen egybeesésről van szó, nincs párhuzam a 100. születésnap és a dal/szöveg (Nem én kiáltok) között. Egy korábbi felvétel kerül a korongra, egy népszerű dal/szöveg, a rajongók akaratából – apokaliptikus képek... magyar jelenléttel.

Apró örömök. Az együttes holdudvarában több magyarszármazású alkotót is felfedezhetünk: Aatoth Franyó festőművész, Szelevényi Ákos szaxofonos, Zaránd Gyula fotóművész; de Bertrand Cantat párjáról sem feledkezhetünk meg – anno, magyar lányt választott.

A Noir Desir együttes Franciaország határain túl is hódít.

József Attilával mondják: „Lapulj a források tiszta fenekére... / ...Barátom, drága, szerelmes barátom, / Akár borzalmas, akár nagyszerű, / Nem én kiáltok, a föld dübörög.”

Ha belegondolunk, hogy József Attila szeretett vitatkozni, akkor bizonyosak lehetünk abban is, hogy nem minden születésnapi „meglepetésnek” örülne. De, ahogy azt Kassai György összefoglalta: „Pozitívum, hogy foglalkoznak vele, és ez nagyon komoly dolog. Sokkal jobb, mint hogyha az a teljes közömbösség venné körül, ami a halála előtti hónapokban”.

Mert tudjuk: az a bizonyos KOCKA – el van vetve.

Az új emléktábla a Vieux-Colombier utca 4. számú ház, az egykor volt Hotel du Vatikán – a Hotel Saint Germain des Pres – falán

A DISZ – utóbb: KISZ – József Attila olvasómozgalma*

Az 1955-ös program

1955 júniusában a Demokratikus Ifjúsági Szövetség (DISZ) Intéző Bizottsága és a Népművelési Minisztérium határozatot hozott az ifjúság olvasásáról és az ezzel kapcsolatos feladatokról, ennek nyomán az év őszén a DISZ meghirdette a „József Attila jelvénytulajdonos olvasómozgalmat”.¹

Ez a mozgalom jellegében eltért az 1949/1951-estől. Az „mindenkihez” szólt, ez az ifjúságot célozta meg. Az – az 1949/ötvenes évek politikai helyzetének megfelelően – kizárólagos céljának tekintette a szocialista ideológia elfogadtatását, a szovjet irodalom, s azon keresztül a Szovjetunió megszerettetését, az 1955-ben induló *József Attila olvasómozgalom* viszont, bár fő céljának változatlanul a szocialista nevelést vallotta, már némileg differenciáltabban fogalmazott. A mozgalom célját így definiálta: 1. Növelni a fiatal olvasók táborát. 2. A jó, pártos irodalom segítségével megkönnyíteni az ifjúság szocialista nevelését. 3. Elősegíteni a DISZ szervezetek szervezeti és politikai megerősödését. 4. A magyar ifjúsággal megismertetni és megszerettetni a nagy magyar proletárköltő, József Attila költészetét. Az eszközrendszer is módosult: a széles közönséghez szóló ankétok helyett ez a mozgalom az egyéni olvasásra épült, a fiatalok mintegy versenyszerűen vehettek részt benne, olvasmányaik és egyéb kulturális aktivitásuk révén pontokat kaptak, s ezzel bronz, ezüst vagy aranyjelvényt szerezhettek. A mozgalom elsősorban munkás- és parasztfiatalok „százezreit” célozta meg. A jó irodalom nevelő hatásáról szólva a felhívás igen emelkedetten fogalmaz: „Aki rendszeresen jó könyvet olvas, az észrevétlenül gazdagszik lélekben, emberségben”. De mivel és hogyan gazdagszik? „Ha a pártos irodalom legjobb alkotásait adjuk a kezükbe, s ezzel szocialista világnézetük kialakulását is megalapoztuk”.

A megváltozott jellegnek megfelelően változott az irodalomjegyzék is. A korábbi néhány kötelező címmel szemben itt már a hat kötelező cím mellett bővebb választékot is kaptak a résztvevők: a bronz fokozat listája 20², az ezüst fokozaté 50 szépirodalmi műből állt.

Az irodalomjegyzék híven tükrözi 1955 irodalmi kánonját. Élesen szétválasztja a „klasszikus” és a „mai haladó” irodalmat, az előbbit a „kritikai realistára”, az utóbbit a szocializmus és az azt képviselő politikai erők iránt elkötelezett írókra redukálva. A világirodalom klasszikusai között kizárólag a 19. század regényírói szerepelnek (Balzac, Dickens, Hugo, Stendhal, Tolsztoj stb.), a magyar klasszikusokat

* Ez az írás részlete annak a nagyobb tanulmánynak, amely az MTA Irodalomtudományi Intézete T019705. számú OTKA által támogatott „Irányított irodalom” kutatás keretében készült, mely „Irodalomközvetítés az 1950–80-as évek olvasómozgalmaiban” címmel jelent meg Olvasásügy című könyvemben. (Pécs, 2005. Iskolakultúra, 180. old.)

pedig csaknem kizárólag a Móricz–Mikszáth–Jókai triász képviseli (10 regénnyel), rajtuk kívül Gárdonyi *Lámpása* és Móra *Aranykoporsója* kapott még helyet. (Az utóbbiról a jegyzék magyarázó szövege elmondja, hogy a történet voltaképp az író kora, a Horthy-korszak embertelenségéről szól.) Az „új magyar irodalom” reprezentánsai: Aczél Tamás, Darvas József, Déri Tibor (Felelet 1.), Gergely Sándor, Illés Béla (2 művel), Karinthy Ferenc, Kovai Lőrinc, Sándor Kálmán, Szabó Pál, Veres Péter (2 művel). A kor magyar költészetét Illyés Gyula, Juhász Ferenc és Madarász Emil képviselik. A „mai haladó világirodalom” szereplői (ekkor) valamennyien a baloldali politika elkötelezettjei: Aldridge, Aragon, Fast, Stil, Csou-Li-Po, Newerly, Seghers, és részben Pratolini is. A szovjet irodalom a Sztálin által jóváhagyott irodalmat jelenti, (jellemzésül a névsor eleje: Azsajev, Birjukov, Bek, Fagyajev, Furmanov stb.). Könnyen megállapítható, hogy irodalmi értéket képviselő művek nagyobb arányban csak a két „klasszikus” és a „versek” (melyek között nagyobb részt nem költemények, hanem verses elbeszélések és drámák szerepeltek) kategóriában találhatók.

A mozgalom a nem túlságosan vonzó irodalomjegyzék ellenére is – a hivatalos jelentések szerint – sikeresen indult, 1956 nyarának végén már 60 ezer jelentkezőt regisztráltak. Elsősorban a könyvtárak karolták fel és vitték sikerre. A mozgalom első évének eltelte után a Népművelési Minisztérium képviselője így összegzett: „Az olvasómozgalom szervezetében és működésében elszakadt a DISZ-től és sajátos könyvtári jellegűvé lett.”

A könyvtárak végezték a szervező munka zömét, útmutatók készültek a könyvtárosok ilyen irányú munkájának segítésére, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) bibliográfiai osztálya³ pedig a jegyzék könyveihez 15.000 példányban rövid ismertetéseket készített. Az ismertetések a „szocialista nevelés” irányát erősítették: a művek politikai vagy társadalomkritikai jellegét emelték ki, a jegyzék szerény nyitárait is „helyre tették”.

Az ismertető füzet megállapítja, hogy a mozgalom névadója, *József Attila* az a költő, „Akihez fogható Majakovszkij kivételével nem született a 20. században.” A következő műveit emelik ki, ekképpen: „*Fiatal életek indulója* küzdésre lelkesítette a proletár-ifjakat. *Anyám, Mama, Kései sirató*: örök emléket állít a korán meggyörnyedt proletárasszony alakjának. *Favágó, Dunánál* és a *Lebukott* a munkások legkedveltebb versei.” Ezek után felüldülve olvashatjuk, hogy „az *Óda* a világirodalom egyik legszebb szerelmes verse.” – Jókai *Eppur si muove* című műve feltehetően vita után és kompromisszum árán került fel a listára: „Jókai a regény utolsó fejezetében a megalkuvás iskolapéldáját tanúsítja, valóságos dicshimnusz zeng a haladó törekvéseket eltemető kiegyezésről. A regény téves szemlélete tudatában kell olvasnunk a könyvet, melynek számos részletében gyönyörködhetünk.” Mikszáth *Különös házasságában* „a hatalmát és befolyását féltő egyház azonban útját állja az igazságnak. Mikszáth nem elégszik meg az élet ábrázolásával, hanem kemény bírálatot mond felette”. Karinthy Ferenc *Budapesti tavasz* című regénye azért került föl a listára, mert „érzékelte a feneketlen nyomort és embertelenséget, amit a náci hordák és a nyilas bérencek uralma jelentett”. M. Sadoveanu: *Mitrea Kokor útja* főhősének „életében fordulópontot jelentett, hogy megismerkedett Floreával a kováccsal, aki a szocializmus eszméire taníthatja”. Solohov *Új barátját szánt az eke* című regényének „magyarázata” már az 1956-os idők jeleit érzékelteti: „Sikeres harcot vív azok ellen a bal- és jobboldali túlzások ellen is, amelyeket a járatlan falusi kommunisták abban

az időben gyakran elkövetek.” A *Rokonok* így kerül „méltó” helyére: „Ez a regény a 30-as évek bürokrata világának, a rendszer mély politikai és erkölcsi züllésének megdöbbentő dokumentuma. Móricz méltán részesült üldözésben a Horthy-világ bértollnokai részéről.”, a népi író Szabó Pál *Új föld* című regénye is magyarázatra szorult: „De nem csak a munkában mutatkozik meg, hogy mire képes a jól szervezett fiatal erő, hanem az egyes DISZ tagok alakuló jellemében is.” Mikszáth habár csak kritikai realista *A Noszty fiú esete Tóth Marival* című regényében „kitűnően ábrázolja az úri politikai kétségbeejtő szűklátókörűségét és aljasságát”. Hasonló hozható Gárdonyi *A lámpása* védelmére: „Küzdelmes életének tapasztalatai meggyűlöltetik vele az irgalmat hirdető, de irgalmat nem ismerő klerikalizmust, a lelki rabszolgaságot.” A kakukktójásként szereplő *Aranykoporsó* sem állhat meg a lábán pártos magyarázat nélkül: „Rokonszenvvel ábrázolja a keresztények küzdelmét az üldözésekkel szemben. Az író megértéssel fordul a korszak humanista vonásai felé, s alkalmat talál arra is, hogy saját korának embertelenségét elítélje.” Darvas *Törökverője* sem beszél önmagáért: „Az írónak történelmi kutatásokat kellett végeznie, hogy igaz képet adhasson a törökverőről. Nem álltak rendelkezésre haladó szellemű könyvek, sem a szovjet történettudomány tapasztalatai.” Cervantes *Don Quijote*-je viszonylag olcsón megússza: „A regény kigúnyolása mindazoknak, akik nem vesznek tudomást az idő múlásáról és egy fejlettebb társadalomban a régi, elavult formák szerint akarnak élni”, miként Hugo *Nyomorultakja* is: „A büntetését kitöltött bűnöst vissza kell fogadni a társadalomba. Hugo a regényt teleszővi a burzsoá társadalmat élesen bíráló megjegyzésekkel.” A szovjet művek között is akad magyarázkodásra szoruló, a *Csendes Don*: „Az egyéni tragédia ellenére is bizakodó a befejezés. Grigorij fiát Dunyaska és a férjévé lett kommunista, Miska Kosevoj neveli. A kozákfaluban megindul a nagy változás, a felbomlott régi formák helyén növekszik a diadalmas új. A „mai haladó világirodalom” művei még csak „haladók”, még nem „szocialisták”: a lengyel Igor Newerly *Egy boldog élet* című regénye „Celluloze gyári emlék.

Jó tükrözi egy haladóképes, de a pártéletben még tapasztalatlan elvtárs politikai fejlődését, osztályöntudatának ébredését.”, V. Pratolini *Szegény szerelmesek krónikája* „az akkori fasizálódó, ideológiailag ingadozó polgárság problémái, a tántoríthatatlanul egyenes úton haladó munkásság harcát” ábrázolja.

A „versek” kategóriában (!) szereplő *Apostol* „olyan emberek alakját mintázza meg, akik életüket adták a nép ügyéért. Olyan emberekét, mint amilyenek minden időben voltak a forradalomban, amilyenek a munkásosztály mártírjai, amilyen Petőfi, »korának bolsevikje« volt. (A „József Attila” olvasómozgalom 1956/1.)

Tervek a program módosításra

Az 1956-os év politikai mozgása rányomta bélyegét az olvasómozgalom ügyére is. A célkitűzések nem változtak, de az év nyarán „kiegészítő könyvjegyzék” jelent meg, ez az alapjegyzék merevségével szemben már a fiatalokat akarta megszólítani, ezért számos ifjúsági művet vett fel. A cél továbbra is a pártos irodalommal a szocialista világnézetet kialakítani, de a pártos irodalom köre érzékelhetően kitágult.

Az alapjegyzéket kiegészítő, új művek a bronz fokozat „magyar klasszikusok” kategóriájában: Jókai *Egy magyar nábob*, Kárpáthy Zoltán, Mikszáth *Szent Péter esernyője*,

Gárdonyi *Egri csillagok*, Oravecz Paula *Kócos*, Benedek Elek *Többsincs királyfi*, *Három aranyalma* (magyar népmesék), Szánó György *Az alapiak kincse* és Tamási Áron *Hazai tükrök*, zömmel romantikus és ifjúsági regények. A „világirodalom” kategóriában A. Daudet *Tarasconi Tartarin*, I. Vazov *Iga alatt*, Defoe *Robinson Crusoe*, London *Éneklő kutya*, Thackeray *Hiúság vására*, Fast *A szabadság útja*, Puskin *Dubrovszkij* és Becher-Stove *Tamás bátya kunyhója* található. A „szovjet irodalom”-ban: Katajev *Távolban egy fehér vitorla*, Frankó Zahar *Berkut*, Beljajev *Régi vár*, Polevoj *Egy igaz ember*, Ignatov *Egy partizán feljegyzései*, G. Gulia *Kaukázusi tavasz*, V. Szmirnov *Fiúk*, V. Kaverin *Két kapitány*, Szerafimovics *Vasáradat* és Makarenko *Igor és társai* című műve. Az ezüst fokozat „magyar klasszikus irodalom” kategóriájában Jókai *Fekete gyémántok*, Mikszáth *Fekete város*, Kaffka *Színek és évek*, Karinthy *Tanár úr kérem*; az „új magyar irodalom” kategóriában Rideg Sándor *Tűzpróba* és *Sámson*, Hegedűs Géza *Útvesztő*, Major Ottó *Idők rostáján*, Vészi Endre *Küldetés* és Kolozsvári Grandpiere Emil *A csillagszemű* című műve; a „világirodalom klasszikusai” kategóriában Fieldin *Tom Jones*, Rolland *Colas Breugnon*, Zola *Igazság*, Voltaire *Candide*, Molière *Tartuffe* és *Fösvény*, Shakespeare *Rómeó és Júlia*, Andrič *Híd a Drinán*, Cankar *Jerney szolgálégyen igazsága*, Petru Dumitriu *Családi ékszerek*, L. Tolsztoj *Hadzsi Murat*, Swift *Gulliver utazásai*, Turgenyev *Egy vadász feljegyzései*, Goncsárov *Hétköznapi történet*, Hugo *A párizsi Notre dame*, Scott *Ivanhoe* című regénye; a „szovjet irodalom” kategóriában E. Kazakievics *Tavasz az Oderán*, B. Gorbátov *Akiket nem lehet leigázni*, K. Fegyin *Első örömök* és *Diadalmas esztendő*, I. Ehrenburg *Párizs bukása*, P. Pavlenko *Boldogság*, A. Tolsztoj *Golgotha* című műve; a „mai haladó világirodalom” kategóriában I. Olbracht *Anna*, Th. Dreiser *Amerikai tragédia*, J. Amado *Aranygyümölcsök földje*, W. Bredel *Az apák*, H. K. Laxness *Független emberek* című műve; a „versek” (!) kategóriában Arany János *Toldi Trilógia*, Puskin *Anyegin*, Csokonai *Tempefői* és Vörösmarty *Csongor és Tünde* című elbeszélő költeményei és drámái szerepelnek.

Az ifjúsági irodalom klasszikusai (Defoe-, Swift-adaptációk, Becher-Stove stb.) mellett itt jelent meg olvasómozgalmi könyvjegyzéken először az *Egri csillagok*, megjelentek ifjúsági műveikkel korábban betiltott vagy némaságra ítélt szerzők: Benedek Elek, Tamási Áron, Mándy Iván⁴. A klasszikus magyar irodalom köre kitágult: Kaffka Margit, Karinthy Frigyes is bekerült. Hasonlóképpen kitágult a „világirodalom klasszikusai” kategória is, ahová immár a „haladó” Rolland-, Voltaire- és Zola-regények mellé a *Gulliver*, *Ivanhoe*, *Tom Jones* és a *Rómeó és Júlia* is bekerülhetett. Az „új magyar irodalom” új szereplői színesebbé tették a képet: megjelent Hegedűs Géza, Kolozsvári Grandpiere Emil, Major Ottó, Rideg Sándor, Vészi Endre. A legszigorúbban ellenőrzött kategória továbbra is a „a mai haladó világirodalom” maradt.

1956 kora őszén Mihályi Imre, mint a Népművelési Minisztérium osztályvezetője, a következő évad tervezéséről szólva gyökeresen átértékelte a mozgalom elveit, célját, módszereit. „Az olvasómozgalom rendeltetése, hogy az ifjúságot megnyerjük a jó irodalom rendszeres olvasásának, s ezzel növeljük az általános műveltséget.” (Mihályi, 1956). Itt és ekkor már nem esett szó a „pártos irodalom”-ról és a „szocialista nevelés”-ről, – mint az 1955-ös célkitűzésnél, – ellenkezőleg, Mihályi kritikája szerint az eredeti koncepció „erősen magán hordja az ’irányított olvasás’ bélyegét.” Bírálattal érte a „merev, igen megkötött” irodalomjegyzéket is, helyette Mihályi októberi cikke egy nagy, 200–250 címet tartalmazó listát javasolt, szabad választásra, a kötelező jelleg eltörlésével.

Újrarendelés 1959-ben

Az 1956-os forradalom után három évig nem indult olvasómozgalom, 1959 őszén hirdette meg a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) a változatlanul *József Attila olvasómozgalom* nevet viselő akciót. Ugyanazt, de kissé másképpen. Erre utal például a Komárom megyei könyvtár híradójának írásának fél mondata: „egyes hibái ellenére is”.⁵ (Novotny, 1959)

Ez a kezdeményezés lényegében a Mihályi Imre által 1956-ban javasolt utat választotta: „Fő célja, hogy a könyv, az irodalom szeretetére, az olvasás szépségeinek megismerésére neveljen. Rendszeres olvasáson keresztül az ifjúság műveltségét gyarapítsa, látókörét szélesítse. Célja továbbá az olvasás megszeretésén keresztül a könyvtárak forgalma növelésének segítése, a könyvvásárlási kedv fokozása, az olvasással közösségi élet (klub) kialakítása.” (Mihályi, 1956) Az „ajánló könyvjegyzék” jellege is követte az 56-os javaslatot, sőt mennyiségileg meg is duplázta: egy 1962-es útmutatóban már több mint 400 szépirodalmi címet tartalmazott. (Útmutató, 1962.)

A jegyzék minden területen szélesebbre nyitotta kapuit. A legnagyobb változást a korábban tiltott nyugati „polgári” irodalom szerzőinek tömeges megjelenése jelentette, (Beauvior, Faulkner, Greene, Hemingway, Malaparte, Mauriac, A. Miller, Tomasi di Lampedusa). E jelenség a magyar könyvkiadás 1955-1959 közötti lényeges megváltozását is pontosan tükrözi. A nyugati írók táborából helyet kaptak a kommunista párttal 1956-57-ben látványosan szakító külföldi szerzők is (például *Calvino, Fast*). A klasszikus magyar irodalom arcképcsarnoka is gazdagodott: bekerült Babits, Kosztolányi, Krúdy, Molnár Ferenc. A szovjet szerzők aránya a korábbiaknak harmadára-negyedére, 14 %-ra csökkent.

Az új magyar irodalom írótabora sokszínűvé vált. Az elsősorban ajánlott írók között (akiknek minden művét olvasásra ajánlotta a jegyzék) ott voltak a már 55-ben is szereplők (Illés Béla, Illyés Gyula, Kovai Lőrinc, Szabó Pál, Veres Péter) és mellettük az újak: Fekete István, Kassák Lajos, Kodolányi János, Németh László, Szabó Magda, Tamási Áron, Tatay Sándor, Thury Zsuzsa. A jegyzék „népfrontos” jellegű volt: helyet adott a különböző irodalmi irányzatoknak és nem zárta ki a sikerkönyveket sem (Passuth, Szilvási, Bates, Cusack, Knight, I. Shaw), sem a szocialistától eltérő világnézetet vallókat (Mándy, Ottlik, Rónay Gy., Böll, Mauriac). Ez a lista már nem orientált, legfeljebb hallgatólagosan tiltott: a tabuk kihagyásában következetes volt (természetesen kimaradt Déry, Zelk).

Az „elbeszélések” kategóriában 17 szerző a „klasszikusokat” képviseli (Babel, Bálint György, Boccaccio, Bródy Sándor, Eötvös Károly, Gárdonyi Géza, Gelléri Andor Endre, Hasek, Hunyadi József, Kaffka Margit, Karinthy Frigyes, Mansfield, Maugham, Maupassant, Musset, Nagy Lajos, Swift, Thury Zoltán, Tömörkény István), *Barta Sándor* és *Katikás Frigyes* (ő két művel) pedig a „klasszikus” szocialista irodalmat. Figyelemre méltó, hogy mindössze 5 haladó nyugati és 7 orosz és szovjet szerző szerepel. A 28 kortárs magyar szerzők többsége „szocialista realista” és „haladó” író (Barta Lajos, Cseres Tibor, Gábor Andor, Goda Gábor (két művel) Hámori Ottó, Illés Béla, Lengyel József (két művel), Molnár Zoltán, Sarkadi Imre, Szakonyi Károly, Tímár Máté, Veres Péter), de vannak köztük „egyéb” kategóriába sorolható írók is, mint Darvas Szilárd (két kötet) Füst Milán, Illés Endre, Illyés Gyula és Thurzó Gábor).

A „regények” kategóriában 383 szerző szerepel, ebből az alábbi 41 szerző összes művét ajánlja a lista: Csehov, Dickens, F. Dosztojevszkij, A. France, Gogol, M. Gorkij, E. Hemingway, V. Hugo, Jókai Mór, E. Kästner, Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, J. London, T. Mann, Móricz Zs., A. Sz. Puskin, Stendhal, Tersánszky Józsi Jenő, Tolsztoj, Turgenyev, J. Verne, Zola, Aragon, S. Lewis, R. Rolland, Gajdar, V. G. Jan, V. Katajev, M. Solohov, A. Szerafimovics, Fekete István, Illés Béla, Illyés Gyula, Kassák Lajos, Kodolányi János, Kovai Lőrinc, Németh László, Szabó Magda, Szabó Pál, Tamási Áron, Tatay Sándor, Thury Zsuzsa, Veres Péter. Az irodalmi érték tekintetében, bizony, meglehetősen vegyes összetételű csapat. Jellemző együttes a 3–4 művel szereplő szerzők listája is: Andersen, Nexő, Bárány Tamás, Bates, Böll, Fegyin, Fehér Klára, Gladkov, Greene, Kolozsvári Grandpierre Emil, Laxness, Molnár Géza, Passuth, Pausztovszkij, Reményik Sándor, Sásdi Sándor, Sienkiewicz, Szentiványi Kálmán, Szilvási Lajos és S. Zweig. A többségükben „szovjet”, „szocialista” és „haladó” szerzők mellett ott vannak a regények között az egyik kategóriába sem sorolható sikeres nyugati és hazai szerzők művei is.

A 383 szerző közül 54 szovjet szerző, vagyis csak 14 százalék, szemben az 1955-ben hirdetett mozgalom 60 százalékaival. A szerzőknek csak kétharmada számítható a „haladó” és „szocialista” szerzők közé, szemben az 1955-ben hirdetett mozgalom szerzőinek 75 százalékaival. Ez a lista más tekintetben is jóval szélesebb, nyitottabb megjelennek a kortárs nyugati és hazai bestsellerek is (Bates, Cusack, Knight, Passuth, I. Shaw, Szilvási L.). Jó néhány szerző sem nem haladó, sem nem szocialista, főleg a külföldiek közül. Köztük kifejezetten polgári és vallásos szerzők is felbukkannak, mint H. Böll, Mauriac, Mándy Iván, Ottlik Géza, Rónay György.

A prózaírók hosszabb pórázához képest a líra kényesebb és veszélyesebb műfajnak tűnt, szigorúbb kontrollt kívánt. A kortárs költők közül bejuthatott az ajánló listára a semmilyen irányban nem kompromittálódott Baranyi, Garai, Simon, Váci, változatlanul hiányzott viszont Szabó Lőrinc, Weöres, Nemes Nagy, Kormos, Pilinszky, Nagy László.

A „versek” kategóriában ezúttal zömmel költemények szerepelnek. A 43 mű többsége kötelező olvasmány (Ady, Arany, Babits, Balassi, Berzsenyi, Csokonai, Fazekas (*Ludas Matyi*), Goethe, József Attila, Juhász Gyula, Kalevala, Majakovszkij, Petőfi, Radnóti, Tóth Árpád, Vajda János, Vörösmarty művei). A többiek zömmel „szocialista” vagy „haladó” költők: Baranyi Ferenc, Garai Gábor, Illyés Gyula, Juhász Ferenc (*Apám*), Rákos Sándor, Simon István (két kötet), Somlyó György, Váci Mihály, Vas István. Weöres Sándor műfordítás-gyűjteményével, Kormos István és Szabó Lőrinc pedig csak szerkesztőként szerepel.

Az 1962-es József Attila olvasómozgalmi könyvlista – a korbéli viszonyokhoz képest – a szépirodalmi műveken kívül is meglepően gazdag olvasmányválasztékot kínál. A 42 társadalomtudományi és politika, 40 természettudományi, 25 technikai, 14 mezőgazdasági és háztartási, 27 képző- és zeneművészeti és 12 sporttal, szórakozással foglalkozó, 40 földrajzi, 15 életrajzi és 19 történelmi mű mellett irodalomtudományi művek is szerepelnek:

Az amerikai irodalom a XX. században (Szerk. Kardos László, Sükösd Mihály)

Bajomi Lázár Endre: *A mai francia irodalom kistükre*

Bölöni György: *Az igazi Ady*

Dienes András: *Az utolsó év*

Földes Anna: *Giccs az irodalomban*
Földessy Gyula: *Ady minden titkas*
Gáldi László: *Ismerjük meg a versformákat*
Illyés Gyula: *Petőfi*
József Attila, 1905-1937 (*A nagy proletárköltő élete képekben*)
József Jolán. *A város peremén*
Lunacsarszkij: *Irodalmi tanulmányok*
A magyar irodalom története 1849-ig (Szerk. Bóka László, Pándi Pál)
Mikszáth Kálmán (Szerk.: Bisztray Gyula)
Pándi Pál: *Petőfi*
Radnóti Miklós 1909–1944 (képanyag)
100 híres regény

Az újra indított József Attila olvasómozgalom három évig élt. A tanácsai könyvtárak mellett most már a szakszervezeti könyvtárak is jelentős részt vállaltak a szervezésben, a szakszervezetek megyei tanácsai pedig külföldi utakkal, ingyenes üdüléssel, pénzjutalmakkal ösztönözték a részvételt. A jelentkező sok volt: 1960-ban 80 ezret, 1961-ben 120 ezret jelentettek, viszont lényegesen kevesebben jutottak el a beszámolásig-jelvénytérítésig, 1961-ben csak 40 ezer fiatal, jöllehet az 1955/56-oshoz képest rendkívül leegyszerűsítették a részvételt: 2-4-6 könyvet kellett (fokozatonként) a megadott könyvek közül elolvasni, és 4-5-6 szabadon választott műről kellett még beszámolni. A legtöbben a bronz fokozatra jelentkeztek, 1961-ben 80 ezren, ezüstre 27 ezren, aranyra 15 ezren.

Az 1959-es újraindításkor a *Komárom megyei Könyvtári Híradó*-ban még ilyen lelkes írással „tesznek hitet” a könyvtárosok a mozgalom mellett, melyet a szocialista nevelés nagy jelentőségű eszközének neveznek: „Irodalmi estet is rendezhetünk, sőt az ankéttól sem kell félnünk, az ifjúság, miután elolvasta az ankéton szereplő könyvet, igen elevenen reagál az olyan könyvre, mely érdeklődését felkeltette és szívét megdobogtatta.” Márpedig a listán szereplő könyvek ilyenek, teszi hozzá a lelkes könyvtáros. (Bárdos, 1959) A vértesszeszthelyi könyvtáros – ugyancsak az újraindult mozgalom első félévében – azt írja, hogy a Nőtanács felhívására 30 hatnyolc elemi végzett asszony és lány jelentkezett (egy részük nem járt könyvtárba), s vállalt két könyvet, és az egyikről „írásbeli értékelést”, majd megjegyzi, hogy ez „majdnem minden jelentkezőnek nehezen ment”. Egy év múlva már azt olvashatjuk a *Komárom Megyei Könyvtári Híradó*-ban, hogy a szakszervezeti könyvtári hálózatban szerzett „tapasztalatok néhol kellemes, néhol kellemetlen érzéseket támasztottak. Az üzemi könyvtárosok általános panasza, hogy az üzemi KISZ szervezetek nem törődnek kellő mértékben az olvasómozgalommal, a KISZ szervezetek pedig nincsenek megelégedve a könyvtárosok »aktivitásával«. Természetesen hibát követtek el mind a könyvtárosok, mind a KISZ szervezetek.”⁶ (Török, 1960)

Elég hamar nyilvánvalóvá vált – legelőször talán a könyvtárak számára –, hogy az olvasatató mozgalmak ütőere a könyvtár, és a könyvtárak megpróbálták maguk számára minél nagyobb tőkét kovácsolni abból, hogy eminensen teljesítik mozgalmi vállalásaikat. Ha nem akadt hites mozgalom, megtalálták az ügyes propagandistát, akit erre a „frontra” küldtek. Sok helyütt megpróbálták a mozgalmi feladatot – az ettől némiképpen vagy lényegesen eltérő – olvasószolgálati, olvasásnevelési, ízlésfejlesztési és irodalomközvetítési koncepcióikhoz igazítani. (Erről

később). A sikeres vadászathoz – minél több olvasói vállalás és olvasói beszámoló – azonban eredményesen működő hajtókra is szükség volt, márpedig sok esetben éppen a KISZ volt a csikorogva működő fogaskerék a propaganda-gépezetben. A *Komárom Megyei Könyvtári Híradó*ban 1961-ben Kovács Emil magára Leninre hivatkozik⁷, amikor elmarasztalja a megyei KISZ vezetőségek olvasómozgalmi munkáját. „Sajnos, az eddig lefolytatott vizsgálódások azt mutatták, hogy a József Attila olvasómozgalomnak ezt a jelentőségét s a benne rejlő lehetőségeket az alapszervezetek egy része nem látta meg. Pedig fiataljaink szeretnek olvasni, s nagyon sokat olvasnak is. (...) A jelentkezők száma jelenleg 1187 fő, de a mozgalom jelentőségéhez viszonyítva kevés. S ennek oka nem a fiataljainkban rejlik, hanem a KISZ vezetőségek szervező munkájának hiányosságaiban.” (Kovács, 1961)

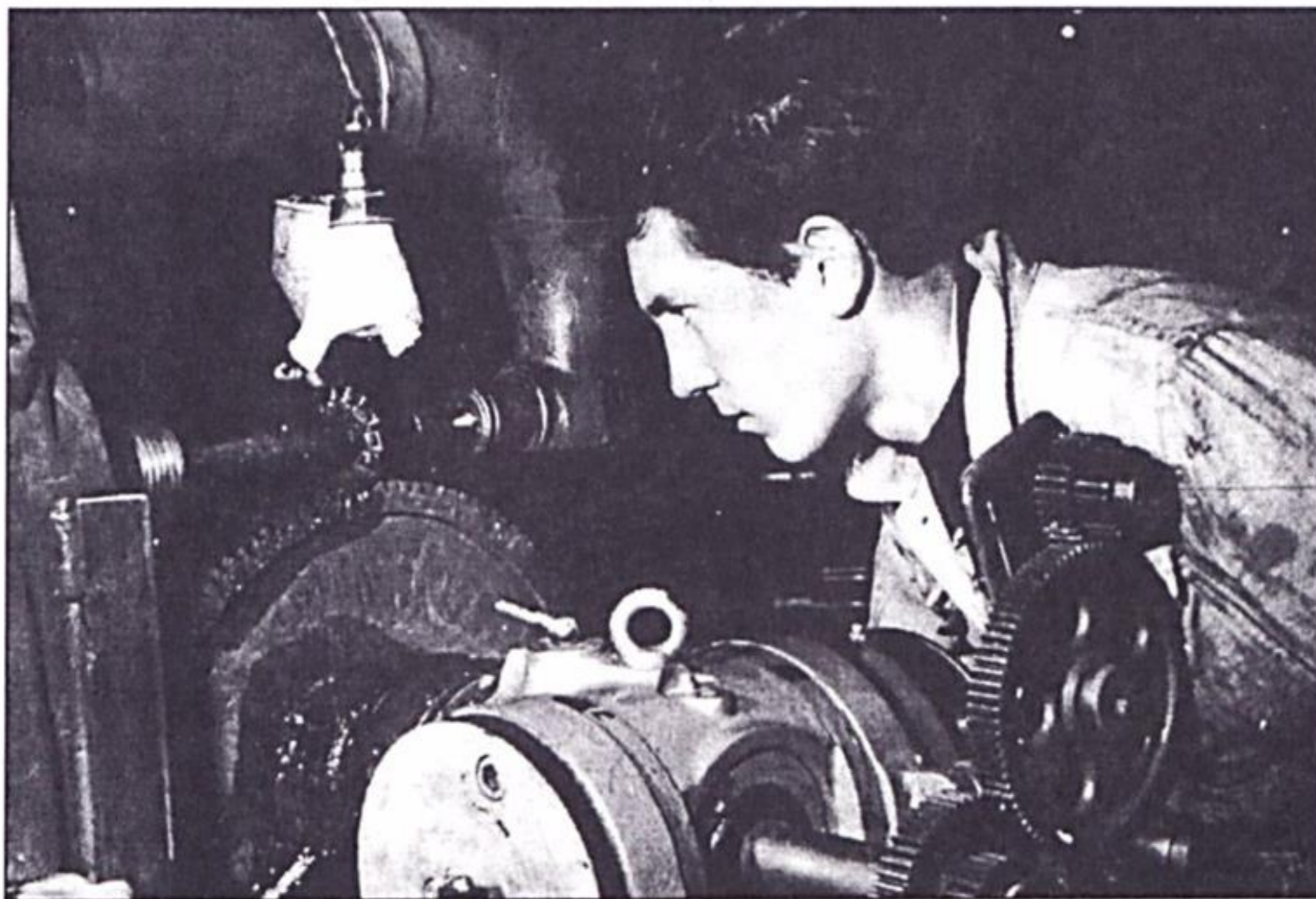
Az 1962-ben, a Veszprém Megyei Könyvtár által kiadott útmutató is – szóvá teszi a könyvtárak és a KISZ alapszervezetek közötti nem megfelelő együttműködést, de ez a brosúra már az irodalomközvetítés tartalmára és módszerére vonatkozó kritikát is megfogalmaz: „Akadály volt az is, hogy a mozgalom eddigi szabályzata és szervezete kicsit merev volt e célok megvalósításához. A merev kötelező olvasmányok, a kötelező verstanulás és beszámoltatás rendszere nem vonzotta eléggé az olvasómozgalomhoz azokat fiatalokat, akiknek éppen a kezdő lépéseket kellett volna megtenni.”⁸ (*Útmutató*, 1962)

A mozgalom kötöttségének nagy mértékű feloldása (szinte az iskolai kötelező olvasmányokból való beszámolás is elégséges volt a fokozatszerzéshez) parttalanná tette az akciót. Fokozatosan leépült, a KISZ Intéző Bizottságának az ifjúság olvasási kultúrájával foglalkozó határozatai is elfeledkeztek róla. Az *Olvasó népért mozgalom* későbbi, 1969-es állásfoglalása így összegezett: „A József Attila olvasómozgalom... a nehézségek láttán a követelményeket oly mértékben feloldotta, hogy a hatás felmérhetetlenné vált, a mozgalom önmagától elhalt.” (*Az Olvasó népért*, 1969)

JEGYZETEK

1. Hasonló akciók más szocialista országokban, pl. Romániában már folytak.
2. A két kötelező olvasmány *József Attila válogatott versei* és Ny. A. Osztrovszkij *Az acélt megedzük*. A „Magyar klasszikusok – új magyar irodalom” kategóriában Jókai *Eppur si muove*, Mikszáth *Különös házasság*, Móricz *Árvácska*, Illés Béla *Kárpáti rapszódia*, Veres Péter *Próbatétel* és Karinthy Ferenc *Budapesti tavasz* című műve, a „Világirodalom” kategóriában Gogol *Tarasz Bulba*, Dickens *Copperfield Dávid*, Balzac *Goriot apó*, J. Fučík *Üzenet az élőknek*, M. Sadoveanu *Mitrea Kokor útja* és A. Stil *Az első összecsapás* című műve, a „szovjet irodalom” kategóriában Gorkij *Gyermekkorom*, Solohov *Új barátját szánt az eke*, A. Tolsztoj *A kenyér*, Fagyeejev *Az ifjú gárda* és A. Bek *Volokalamszki országút* című műve szerepelt.
3. Tiszay Andor vezetésével Flórián Erzsébet, Polgár Erzsébet és Raáb Anna állították össze.
4. Igaz, hogy csak az „ismeretterjesztő irodalom” kategóriában *Egy festő ifjúsága* című művével.
5. Az írás szerzője a megyei agitprop titkár.
6. E tanulmány egyik szerzője (Kamarás István) 1959-ben – érettségi után és egyetemi felvételi előtt – a Csepeli Vas és Fémművek Egyedi Gépgyárának Vegyigépüzemének segédmunkása és – a gimnáziumi fakultatív hittanossága miatt hely hiánya miatt elutasítva és a nehéziparban vezekelve – újdonsült KISZ-tagja a József Attila olvasómozgalom aranyjelvényének megszerzésével javította az üzemi és alapszervi átlagot. (Könnyen megtehetette, hiszen magyar-könyvtár szakra készült, miután ideológiai okokból le kellett mondania a magyar-orosz szakról.

7. A Komszomol III. kongresszusán elmondott beszédéből idézve, mely szerint „meg kell érteni, hogy ifjú nemzedékünk a kommunizmust csak korunk színvonalán álló műveltség alapján valósíthatja meg”.
8. Ezután a követelmények így alakultak: Bronz fokozat: 1) ajánló jegyzéken szereplő két könyv, egyik ismeretterjesztő; 2) négy szabadon választott egy évben; 2) Közművelődési, iskolai vagy szakszervezeti könyvtári tagság. Ezüst fokozat: 1) Négy jegyzéken lévő mű, egyik ismeretterjesztő; 2) Öt szabadon választott egy évben; 3) Egy irodalmi rendezvényen való részvétel vagy irodalmi színpadi, szakköri tagság; 4) Közművelődési, iskolai vagy szakszervezeti könyvtári tagság. Arany fokozat: ugyanez 1) hat kötelező, kettő ismeretterjesztő; 2) hat szabadon választott egy éven belül, 3) Két irodalmi rendezvényen való részvétel vagy irodalmi színpadi, szakköri tagság, 4) Közművelődési, iskolai vagy szakszervezeti könyvtári tagság.

HIDAS JÓZSEF

Rakodóparton

Kész a leltár, már elcsitultak a zajok.
Fecsegnek az élők és hallgat a mély.
Nem utasítottak vissza a sín párok.
Pihen a fény, a rakodópart kövén.

A versek önmagukban is bizonyságok,
de minden elmúlik, ami mozog s él.
December volt, győztek a hatalmasságok
s behavazott a múlt, a súlyos remény.

Elhordoztad a hiábavalóságot,
pedig, mindig több az élet, mindennél.
Most nyár van, emléked él s nem láthatod:
a ballagó Duna hullámozó vizén,
hogyan örvénylik
az árva
dinnyehéj.

(Salgótarján, 2005.)

KABDEBÓ TAMÁS

Illyésről

1967 tavaszán a Washingtonban működő Occidental Press vezetője, Csicseri Rónay István felkért, hogy készítsek egy angol nyelvű Illyés-verseskötetet. Levelezésünk-ből kiderült, hogy egy kb. 30 versből álló válogatásra gondolt, melyekhez a nyersfordításokat, magyarok, a véglegeseket angol anyanyelvű költők készítenék. A kötet 1968-ra meg is jelent – nem viszontagság mentesen.

A nyersfordításokat Tábori Pál és jómagam készítettük (jobbára mi ketten), mely munka akkor kézreállt nekünk, mivelhogy a nagy átfogó magyar költői antológia szerkesztésén munkálkodtunk. Ez utóbbi végül is Makkai Ádám keze alól került ki 1996-ban, *The miracle* címmel.

Tehát, 1967 koraősszel, mikor még az Illyés-kötet végleges válogatása volt a következő lépés, igen kapóra jött, hogy maga a költő is megjelent Londonban, feleségestől. A válogatásban addig, ketten segítettek: Cs. Szabó László és Szabó Zoltán. Velük volt találkám tehát, október elején, egy knightsbridge-i cukrászdában, London nyugati kerületében. Én már bent ültem egy asztalnál, amikor megérkeztek, Szabó Zoltán elől, a költővel karöltve, mögöttük Csé és Flóra. Szabó Zoltán rám mutatott és azt mondta Illyésnek: „Ez a fordítód!”

Illyés nyájas volt, rögtön letegezett és bátorított, hogy „Gyula bácsi”-nak szólítsam. Flórától azért nem lett „néni”, csupán Flóra, és félóra alatt – amit néhány sütemény társaságában ott töltöttünk – megértettem, hogyan lehetett, hogy a XX. század két nagy költői egyénisége belé volt kigyógyíthatatlanul szerelmes. E nagy írói hármasság mellett (mögött) a két Szabó meg Illyés memóriabotlásait kiegészítendő, Flóra csendesen szólt és végérvénnyel, mint a cumae-i Sybilla. Minthogy a három férfi szakadatlanul, vagyis kedélyesen egymás szavába vágva mesélt, én csak annyit tudtam kicsikarni, hogy valahol, valamikor, majd a két Szabó nélkül találkozunk és beszéljünk a készülő kötet véglegesítendő válogatásáról.

Erre a következő alkalommal sem kerülhetett sor, mert akkor Illyés, a Polish Hearth Clubban olvasta/szavalta és részben kommentálta verseit. Ekkora tömeget, költői estet Londonban sem azelőtt, sem azóta nem láttam. A betegek és sánták is eljöttek, és figuratíve volt olyan, akinek csak a csilláron lógva jutott hely. Nekem a folyosón. Utána volt egy kis poharazgatás, Csé előhozta, hogy ideje lenne magyarnak nyernie a Nobel-díjat, mi bólogattunk, és nekem végre leesett a tantusz: ehhez kell az angol nyelvű Illyés kötet! Egyéb köveket is megmozgattak: Thinsz Géza, svédországi magyar költőt rávették hat Illyés-vers svéd fordítására és közlésére. (Zárójelben kell hozzátennem, hogy bár a kötet elkészült és kijött 1968-ban a Tribute to Gyula Illyés címen, benne kitűnő fordítókkal, mint pl. Vernon Watkins, a Nobel-díjat ismét politikai megfontolások alapján adták – másnak.)

Nos, annyit akkor mégis elértem, hogy megbeszéltünk egy újabb, ezúttal otthonos találkozót, Gyula bácsival és Flórával. Az Ovington Square-en volt a szállásuk, szintén Knightsbridge-ben. Gyula bá legfőbb gondja az volt, hogy az *Egy mondat a zsarnokságról* ki ne maradjon a válogatásból. Akik nem emlékeznek, azokat emlékeztetem, hogy a verset a költő 1950-ben írta Tihanyban, csak 1956-ban közölhette, s aztán újra betiltották vagy harminc évre. Ezalatt megjárta a világsajtót, a francia fordítását francia tanárok is ismerték, sőt, franciát tanító angolok is. A vers első angol fordítását Vernon Watkins, az akkor legjelesebb walesi költő készítette 1957-ben, tíz évvel később pedig az én ösztökélésemre a walesi költő egy második verziót is készített. Egy kicsit most előreszaladok az időben. 1996-ban Katherine Shield, a francia nyelv egyik oktatója a Maymooth egyetemen felfedezte Éluard *Liberté* című versének formai hasonlóságát az Egy mondattal. (Ezt egy cikkben angolul meg is írtuk: *One Sentence: Illyés and Eluard*, Hungarian Quaterly, Summer 1996, 151–154.) Éluard versének eredeti címe: *Une seule pensée* volt magyarul. *Egy gondolat*. A hiányzó szabadságról írt francia versre (a második világháború idején készült) mondhatni felelet a zsarnokságról írt vers, amely tehát kiszorítja a szabadságot.

A válogatásba, egyébként nagy szerényen, Flóra is beleszólt, egy hozzá írt verset kívánt, s a végén – a sok egyéb tanácsadó nyomán – több fordítás (vers)változat lett, mint amennyit egy kötet elbírt volna. Részben ebből adódott, hogy 1971-ben a londoni Chatto and Windus kiadónál megjelent a *Selected poems by Gyula Illyés*, melyet ugyancsak mi ketten szerkesztettünk Tábori Pállal. A másik ok az volt, hogy Chatto-ék a saját lektorukkal, C. Day Lewis koszorús költővel át akarták fésültetni a fordításokat. Felmenegtettem tehát a Trafalgar tér mögé a nagy angol költő irodájába, s a „tatarozás” egy igen élvezetes három óra eredménye volt; tanultam C. Day Lewistől.

Flóra másik kérése az Ovington Square-i lakásban az volt, hogy szereznék-e a lakásadók teáskandlijának egy bádofödőt, mert a régi elveszett. „Ha otthon volnék – így Gyula bá – a műhelyemben összeütnék egy ilyen bádofödőt, egyszeriben, de itt a betondzsungelben nem tudom, hol szerezzek ilyet.”

Eszembe jutott a foldfish doktor megoldása, elkértem a kandlit és pár nap múlva már hoztam is vissza – egy újat. Nem árultam el nekik, hogy a hiányzó kupak helyett egy komplett teafőzővel szolgállok.

1975-ben láttam őket viszont Tihanyban. Ugyanis előbb nem engedtek vissza a hazába, a megboldogult Kádár elvtárs tudja, miért. Gondolom, mert megírtam *Érettségi* című regényemet. Leveleztünk. Gyula bá három levelét őrizgetem, a leg-hosszabb, legszebb arról szól, hogy félt engem most már a valódi, a guyanai dzsungelben, hogy magyar kontaktus híján elveszem a magyar kultúra számára. Azt válaszoltam, hogy ettől megőriznek a *Hét évszázad magyar versei*.

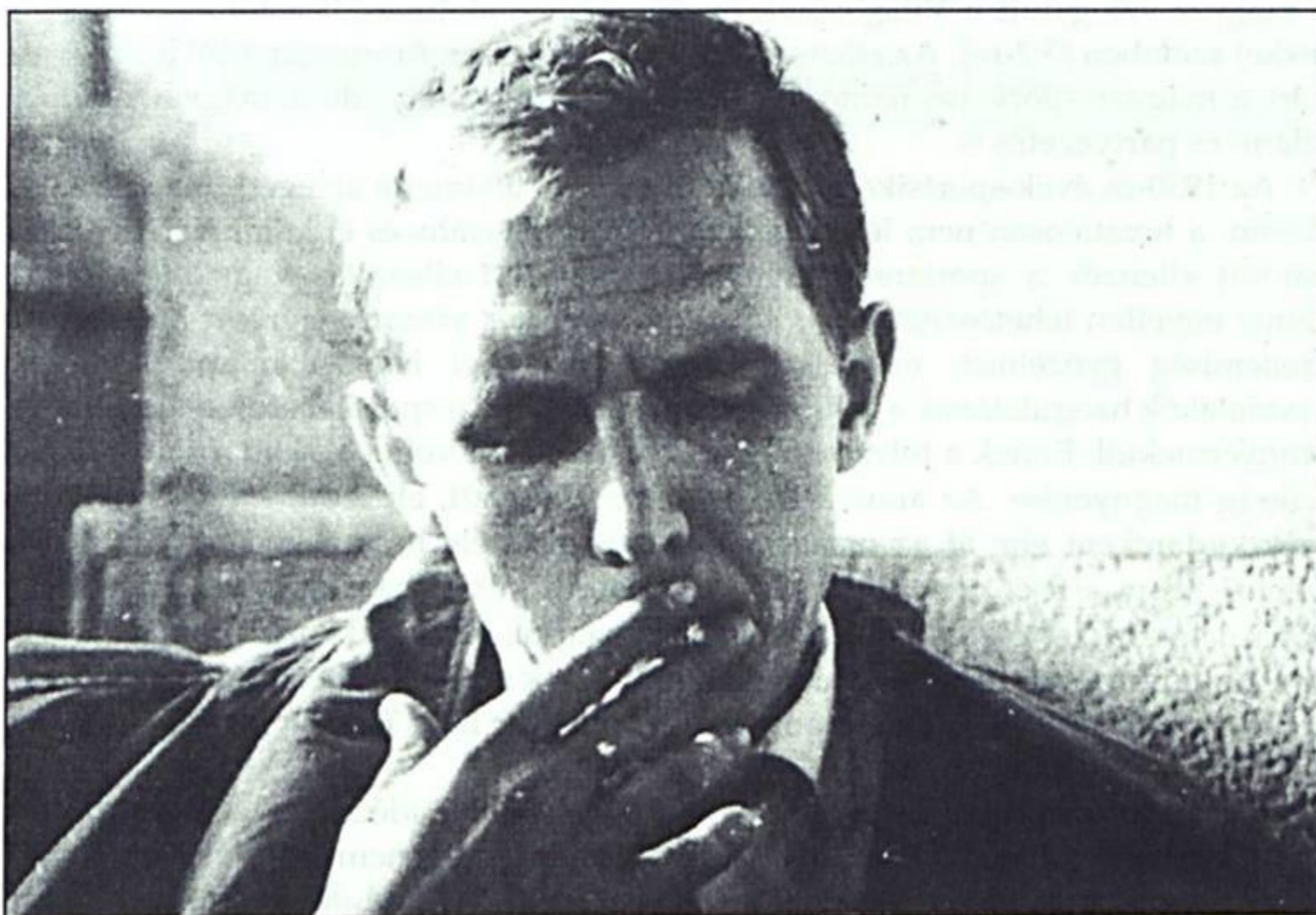
Változni kezdtek az idők, 1975-ben egyik unokatestvéremmel lekenuztunk Ulmtól a Dunán, Bajáig, s amikor kipihentük magunkat, én fölkerestem Illyéséket Tihanyban, a Kozmutza-villában. Gyula bá hajós tányérsapkát viselt kopasz fején – a „nap ellen” –, s elmesélte elvetélt halászkalandjait, valamint szomszédjának, Borsos Miklósnak adomáit is. Az előszobában egy nagy természetes fakereszt állt, melyet a költő a Balatonból halászott ki, majd megtisztított, kifényezett, Flóra asszony hozta lábasban a tyúklevest (Gyula így szereti „lábasban”, mert édesanyja így szolgálta föl Rácegresen). Ez a látogatásom, két sor erejéig Illyés naplójába is bekerült, gondolom

a *p* betűt ismét Flóra javította át *b*-re, mert Gyula bá valahányszor elfelejtette nevet helyesen írni. Akkor is, előtte is, utána is kaptam tőle köteteket, minden ajánlást buzdítással megtoldva. Ha megkérdeznének, hogy mit tartok legmaradandóbbnak Illyés életművében, azt mondanám: a buzdítást. Ez csendül ki soraiból legvilágosabban, emberi magatartásából legigazabban.

Az utolsó sor jogán talán még azt is elmondanám, hogy 1952-ben, a sztálini idők aranykorában voltam először Illyés Gyula társaságában, úgymond gólya koromban az Akadémián. Illyést, aki akkor már – csendes tiltakozásból – évek óta hallgatott, barátai hozták föl Pestre s az Akadémián olvasott fel Victor Hugo-fordításaiból. (Jegyem, meghívóm nem volt, besettenkedtem.) Amikor 1986-ban *Duna*-könyvem segesvári csatajelenetét írtam, gondolatban ide találtam vissza.

Utóirat. – Nem tudom, hogy, milyen „freudi” alapon hagytam ki Gyula bácsi egy tanácsát, melyet a második Ovington Square-i látogatás során adott. Flóra a konyhában próbálta ki a kiegészített (új!) teafőzőt, én pedig a zsebemből egy bőrkötésű noteszt vettem elő, benne 25 magyar versemmel. Ezeket addig csak Szabó Zoltán látta: Illyés föltette a szemüvegét és összeráncolt homlokkal olvasta őket. „Csak margináliák”, kockáztattam meg. Rámnézett, acélosan és mégis melegen „Vedd komolyan a verseidet”, szólt, és visszaadta a noteszt. Flóra hozta már a Earl Grey teát és hozzá a teasüteményt.

A vereség lépcsőfokai

Szabó Lőrinc és a „futball-vers”

(1954. július–augusztus)

Dunántúli vendégeskedése során és balatoni elvonultsága idején, 1954 nyarán Szabó Lőrinc heteket töltött Igalon illetve Ábrahámhegyen. E két helységet jelzi a kéziratban, mint ahol hosszabb érdeklődés és formálódás után létre jött a Vereség után, ez a költő pályáján szokatlannak mondható vers. Vagy csak első olvasásra, a témája ürügyén mondjuk szokatlannak? A forma és a tartalom mélyén megbúvó mondani-
való talán nem is annyira szokatlan sem Szabó Lőrinctől, sem „azoktól az évektől”?

De lássuk a vers történelmi-politikai és (igen!) sporttörténelmi háttérét! Az 1950-es évek magyar labdarúgó válogatottja, az Aranycsapat, miután a kontinens valamennyi csapatát végigverte, miután a futball őshazájában, a londoni Wembley Stadionban 6:3-ra legyőzte az angolokat („az évszázad mérkőzésén”), majd ugyanezt a győzelmet a Népstadionban megismételte (már szinte megszegyenítő, 7:1 arányban), a svájci Világbajnokságon előbb a németeket (akkor: NSZK), majd a két dél-amerikai futball-nagyhatalmat, Brazíliát és Uruguayt egyaránt 4:2-re verte, nos, ez a magyar válogatott a Világbajnokság döntőjében alulmaradt a föltámadó németekkel szemben (3:2-re). Az előzmények ismeretében az Aranycsapatról aranyérmet várt a magyar sport- (és nemcsak a sport-) közvélemény, de a magyar politikai, állam- és pártvezetés is.

Az 1950-es évek sportsikereit nemzeti ügynek tekintette az egész magyar társadalom: a hivatalosan nem létező, emberi, egzisztenciális és érzelmi életében megbántott ellenzék a sporteredményekben a nemzeti ellenállás vagy kiemelkedés szinte egyetlen lehetőségét látta. A politikai vezetés viszont egyrészt a szocialista szellemiség győzelmét, másrészt a rossz gazdasági helyzet miatt elégedetlen országglakók hangulatának a javítását várta a nemzetközi sportbabéroktól, az olimpiai aranyérmektől. Ennek a folyamatnak a betetőzése lett volna a Labdarúgó Világbajnokság megnyerése. Az aranyérem azonban elmaradt, elúszott, – és ezt nemcsak sportkudarcként élte át az ország népe, hanem afféle keserű kijózanodásként is. Miből? Hogy a fejét nem lehet végérvényesen a homokba dugni, hogy lehetetlen pótcselekvésekkel elvonni a figyelmet a lényegről, ahogy akkoriban neveztük: „a társadalmi problémákról”. Zavargások, tüntetések estek országszerte, a dédelgetett kedvencek csak éjszaka, állami autóban lopózhattak haza (tarsolyukban a világbajnoki ezüstéremmel).

Az 1954-es svájci kalandot érdemes emlékezetünkbe idézni, ha azt mérlegeljük, van-e kapcsolat, és hol a határ sport és politika, sport és nemzettudat, vagy éppen politika és nemzettudat között. De azt is érdemes talán újragondolni, meddig sportesemény egy sportesemény, és mitől-mikortól válik szociálpszichológiai pótcselekvéssé – társadalmi méreteken (hogy már mégse nevezzük nevén: hisztériává).

Történészek már bizonyosan azt is megállapították, milyen mértékű összefüggés tételezhető fel 1954 júliusa és 1956 októbere között...

Szabó Lőrinc nem volt érzéketlen a sport iránt („magam is hátvéd, a diákkori erdő debreceni tisztásain”), a környezet küzdelemre sarkalló kihívását ugyanúgy látta benne, mint a célszerűen szervezett erő és ügyesség megtestesülését, – azonkívül: a fia (Lóci) válogatott röplabdázó volt. Mégis, valamiképp meghökkentő ez az emocionális hatás, amit az „esemény” Szabó Lőrincből kiváltott. Más költő akkor szólalt volna meg, ha magyar kézbe-nyakba kerül az aranyérem, Szabó Lőrinc a vereséget énekelte meg. De, hát, ő Szabó Lőrinc volt!

„Győztest tapsol az ég, én vesztes ügyet koszorúzok”, szögezi le versében kétszer is. De vajon valóban a veszteségről szól a vers? És melyikről? Vagy nem lehet veszteséget veszteségtől elválasztani, a sportkudarcot a nemzeti megaláztatástól, az egyik elszenvedett sebesülés az eltitkolt másik sebet is fölszakítja? „A diadalmát / már-már jelképnek hitte a nemrég / hadravert nép”, – egy évtized sem telt el a világháború, a doni katasztrófa, Budapest ostroma, megsemmisítő és fogolytáborok (meg mindezek 1945 utáni változatai) óta, nem csoda hát, ha a költő az átélt események fogalomtárához nyúl: „jóvátétel arany lobogóját / hallotta-látta a rádióán át / oromra repülni a mámoros ország / és Bernben a küzdő Tizenegy”. Az érlelődő s mind realisabb reményhez egyszerre odatársul a jelkép, még ha az elhallgatáson keresztül szól is (az 1950-es években ugyanis a magyar himnusznak hivatalosan csak a dallamát játszották, a szövege nélkül): „s hitetlen is könny gyűlt a szemembe, / valahányszor egy-egy új győzelemre, / jutalmul, imánkkal kérte a Messze, / hogy: Isten áldd meg a magyart!”

Keresi, és nehezen találja meg a költő a formát, a visszafogott keserűség szavai széthullnak, váratlanul (a közelmúltban elhunyt) kedvesét idézi, a két veszteség – bármilyen profánul hangzik, – hitelesíti és fölerősíti egymást, mintha „A huszonhatodik év” önkínzó szonett-töprengéseit olvasnánk.

A versfüzér második részében a mitológia három istennőjét szólítja meg: a Győzelmet, a Reményt és a Sikert, a három hölgy – évezredes társunk. „Tüntél, eltüntél, Győzelem, / egy perc alatt!” – állapítja meg most már józanul, de sok verssor kétségbeesett széttördelése kellett ehhez a józansághoz. A szárnyas istennő csodálatos titkokat (vagy inkább unásig ismert, de soha nem feledhető igazságokat) súg meg a költőnek: „Ami neked / tőlem kijárt, az a korona / most elveszett.” Távozóban közli az istennő, amit daccal azóta magunk is hányszor elismételünk (a magyar futballról, a magyar történelemről s benne magunkról): „ Te voltál s te vagy / a legkülönb...”

Győzelem aztán figyelmeztet Siker istennőre (Ady is harcolt vele, de hányszor!): „istennő ő is, – ne gyűlöld, / akit emel!”, és ismét a kijózanító hang: „... én itthagynom / ünnepeteket, / csak bölcs húgom, a Jóremény / marad veled.” Az istennő a küszöbről még visszaszól, még hiányzik a bölcs summázat, amelyből oly sok érkezett Szabó Lőrinc korától napjainkig: „Neveljen ez / a vereség!” A Tizenegy (vagy a tízmillió) aranyával szemben a három istennő és Szabó Lőrinc mértéktartó bölcsessége, – lehet, hogy nem ezt igényelte a Keleti pályaudvar előtt zúgolódó szurkolótömeg?

Aztán hangot vált a költő, talán maga is érzi, most nem sokat érhet a józan visszafogottság, hexameter alapú, himnikus dalba kezd. A futballsikerek ismertebbé

tették Magyarországot nevének, mint művészete, tudománya, – a költő még háborog ezen, mi ma már természetesnek vesszük, s némelykor akár kiegyeznénk effajta hírnévvel is. Vörösmartyt idézi, a „régicsecséget” és az „éji homályt”, amelyből kitörtünk, az új világalkotó tényezőket egyesíti a hagyományosakkal: „sport és játék, – de legenda ! De jelkép! / De eredmény, és a miénk!” Aztán a harmadik versszak közepén elhangzik az a hat sor, amely miatt, – nos, amely miatt Szabó Lőrinc a verset megírta, és amely miatt a verset természetesen nem közölték: „Ebben a jelben mind diadalt diadalra arattunk, / hajnal volt az, föltámadás, ebben a jelben, – jól értette a gyermek, a felnőtt – / sok tört vágy kapott új hitet, / ebben a jelben jó köszörűt sok csorba önérzet / s hangos igent sok néma nem.”

„Ebben a jelben” – in hoc vinco vinces! – Szent Ágostont és a krisztusi keresztet idézi a költő kétszer is. A blaszfémia árnyéka se fusson át agyunkon, hogy Szabó Lőrinc a futballsikereket a hittel és a feltámadással, a kereszt jelével és Ágostonnal egy képzetársításba vonja, – valójában egy megtaposott, megalázott keresztény nemzet eszmélési kísérletéről és önmagára találásáról szól a költő, amelyben minden eszköz megfér és megnemesedik. „Sok tört vágy kapott új hitet”, és „hangos igent sok néma nem”, – a magyarországi szocializmus e korai, „mosolygós” (vagy inkább: hurrá-optimista) szakasza aligha akart hallani tört vágyokról, de még kevésbé néma nemről. Az már csak a Balatont járó költő dacos ráadása, hogy mindehhez megidézi még „Csaba királyfit, amint a tejút gyémánt magasában öt világrészen átüget”.

A vers nem jelent meg 1954-ben. A közvélemény a győzelem lelkesedő himnuszát várta (a londoni 6:3 után jelent is meg számos futball-óda), ha ezt nem kaphatta meg, legföljebb a háborgó, keserves panaszszóra volt kíváncsi, a Szabó Lőrinc-féle, összeszorított fogú, fegyelmezetten titkolt szívfájdalomra nem. A politikai hatalom éppen eléggé félt egy (nemzeti színezetű) elégedetlenségi hullámtól, ehhez verses segédanyagot szolgáltatni, különösen Szabó Lőrinctől, – erről 1954-ben szó sem lehetett! Ezt nyilván maga Lőrinc is tudta, de azért költői önérzet is van a világon, odaírta a kézirat alá: „A futball-versem. Ma sem értem és ma is fáj, miért nem közölték”. Pedig bizonyosan értette, és bizonyosan nem is ez fájt neki a legjobban.

2004. június

Legközelebb május

Ahogy ígérték, visszajöttek. Senki nem hívta őket, egyszer csak megjelentek. A házmester tárgyalta velük, éppen a biciklitárolót takarította, amikor ráköszöntek, hogy a lépcsőházban irtanának. Így! Irtanának. Aztán mit? Hát azt, ami van, ami mászkál itt-ott-amott. Ami szaladgál a csöveken le-föl az alagsortól a tizenegyedik szintig. Ami beférkőzik a sarkokba, a bútorok mögé, a szőnyegpadló réseibe, előterem a semmiből, eltűnik a semmibe. Hiába a légycsapó, a ragasztós csapda, a londoni The Times hét végi, összehengergetett száma, a negyvenhármas surranó. Valahogy megúsznak mindent. Egyszer légy szállt Harrison Ford orrára, az ő filmje ment valamelyik csatornán. A férfi fogta a hengeres hátmasszírozót, jót odasózott Harrison Fordnak, hogy eleredt az orra vére, a légy meg, amolyan jó piaci fajta tovaszállt. Rengett a képernyő, a ház, Michelle Pfeiffer sikoltózott, Ford-Spencer a férj véletlenül a háta mögé lopózott, alaposan ráijesztett. Csengettek. A szomszéd tért haza éppen a kutyasétáltatásból. Csak nincsen valami baj? – kérdezte. Nahát, ezt a pofátlanságot, mi baj lenne. Orrba vágtam Harrison Fordot. Tudja, mi már csak így vagyunk egymással. Kibírja húszmillió dolláros gázsiért. Nekem mondja? Én ennyiért agyon is üttetném magam. Olyan temetésem lenne, hogy csak na. Az egész utca könnyárban úszna.

No, de ki akar itt meghalni. A légy biztosan nem. A házmester eredményes tárgyalást folytatott az irtókkal, akik irtózatosan irtanának. Háromezerre tartották lakásonként. Először elzavarta őket oda, ahonnan jöttek, valami alföldi városba, majd lealkudta kétezerre. Megegyeztek a dátumban, és kezicsókolomot köszönve távoztak. A házmester körbekürtölte az eseményt, irtás lesz ekkor és ekkor. A sok csótány, svábbogár, csőlakó csőbogár talán neszét vehette, mert egyszer csak mint-ha felszívódtak volna. Egyes lakók jelezték a házmesternek, talán visszamondanak az egészet, mert bogár náluk se égen, se földön. Ő hitte is meg nem is, de nem adta be a derekát. Jöttek az irtók. Cédulákat dobáltak a postaládába, hogy bizonyos napon délelőtt kilenc és tizenkettő, délután kettő és este hat között elvégeznék az irtást. A férfi a megjelölt napon figyelő állásba helyezkedett. Kikapcsolt minden szerkezetet, ami hangot ad. Bruno Walter összegyűjtött levelezésének kötetét helyezte a térdére az olvasás szándékával, ám tekintete előtt összekeveredtek a sorok. A betűk megmozdultak, összevissza szaladgáltak a lapokon, sőt kergetőztek. A nagybetűk alig bírtak a kicsikkel, a pontok rendre elgurultak, a kérdőjelek könnyedén felröppentek, majd kikötöttek a tévé képernyőjén körülbelül ott, ahol egykor Harrison Ford orra lehetett, egészen közel Michelle Pfeiffer előkelő hűvösséget árasztó arcához.

A készülék nem volt bekapcsolva. Csupán a némán hallgató számítógép képernyője tükröződött benne. A számítógépében meg persze a televízióé. Micsoda vízió. Bruno Walter összegyűjtött levelezése lassan kiürült. Éppen Hugo von Hoffmannstahlhoz intézett sorainak a betűi szökdöstek, talán azért, hogy ne kelljen őt várnia a költőnek a vasútállomáson a megadott időpontban, amikor megszólalt a csengő. A könyv

becsukódott. A férfi ajtót nyitott. Irtani jöttünk – szólalt meg a küszöbön álló overálos idegen. Sapkát viselt, a kezében injekciós tűhöz hasonlatos szerszám. Permeteznék – még azt is mondta, majd belépett, és a tűvel valamilyen szert fecskendezett a vízcsapok csövébe. Szertartásos volt, és fölöttébb gyanús, legalábbis a férfinak. Mióta azt hallotta, hogy szerzetes ruhába öltözött szélhámosok pénzt csaltak ki hiszékeny emberektől, legszívesebben mindenkit igazoltatott volna. Az irtás öt percig, ha tartott. Kapok kilencszáz forintot – szólta az idegen, majd a pénzt bezsebelve odébbállt.

Telt-múlt az idő, órák, napok, hetek, hónapok követték egymást. A férfi arra lett figyelmes, hogy a ház elcsendesedett. A lakók lábujjhegyen jártak, a kutyák hangtompítóval ugattak, a macskák elő sem merészkedtek. Minden és mindenki feszülten várt, mi történik az irtás után. A férfi visszaült a fotelbe. Kinyitotta Bruno Walter összegyűjtött levelezésének kötetét. Az oldalak, a sorok újra megteltek betűkkel, mintha láthatatlan parancsnok elkiáltotta volna magát: sorakozó! A férfit csupán egy dolog nyugtalanította. Távozáskor az irtást végző idegen fenyegetőleg helyezte kilátásba: visszajövünk! Minek kell itt riogatni az ember gyerekét, amikor még jóformán fel sem fogta, mi történt röpke öt perc alatt. Jött egy erőszakos idegen a tűvel. Belebámult az arcába, átlépte a küszöbét, fecskendővel belesziszegett a csöveibe, pénzt kért, majd az ajtót a huzat segítségével becsapva egyáltalán nem barátságos modorban közölte, visszajön. Ami persze ugyanazt jelenti. Csak akkor még erőszakosabb lesz. Dörömböl, gázmaszkot, símaszkot, kalózkötést visel, gépfegyvert szegez rá, kérés nélkül átlépi a küszöböt, lead néhány sorozatot, amitől a városnegyed összerezzen, erőszakkal elveszi a pénztárcáját, majd kilátásba helyezi, hogy legközelebb tankkal érkezik.

Mennyivel barátságosabbak a bogarak. Először is kevés helyet foglalnak, zaj nélkül közlekednek az egész lakásban, nem kérnek enni, inni, szexuális életüket szó, sikoltozás nélkül pergetik. Nem jajgat az esetleges szaporulat. A légy elvan óráig Harrison Ford, Brad Pitt, Benny Hill, Harkányi Endre orrán, bár ami Benny Hillt illeti, elugrál mint a higany, kergeti a nőket, az állatokat, s amikor utoléri őket, szélesen mosolyog. A légy csak legyint, marad ott, ahol van. A félénkebb rovarok elbújnak. A molyok keresik a pulóver egyik ujját, még mindig marad egy másik. Egyenesen divatötletekkel állnak elő. Armani is jobban tenné, ha figyelne. A nyugalom nem soká tartott. Egy napon megint cédulát dobált valaki a postaládákba, hogy ekkor és ekkor lesz az irtás második felvonása. Délelőtt és délután, lehet választani. A férfi a délelőttöt választotta. Herder árnyékában időzött Kolozsvári Grandpierre Emil jóvoltából. Elképzelte a szituációt, ahogy Jancsikának felteszik a kérdést: Miért harapott Ádám az almába? Mert nem volt bicskája. Nahát milyen kirafinált, talpraesett kölyök ez a Jancsika. Zsebmetsző lesz, ha így folytatja. Felcsap rovarirtónak, aztán mindent bepermetez. Itt tartott a férfi, amikor csengetésre riadt gondolataiból.

Irtó vagyok uram, és irtanék, tudja, a második felvonás.

Jól van kérem – nyugtatta a férfi az idegent, noha ő maga volt igazán ideges. Előző nap felzaklatta egy jelentéktelennek látszó apróság, ami akár az irtás után visszamaradt csípős bogár, nem hagyta nyugodni. A korzón sétálgatott a rég nem látott festővel, aki mesélt, mesélt véget nem érően. Te, képzeld, így a festő, a múltkor együtt voltam valahol ikszékkel, s az asszony, aki mindkettőnk ismer, tudja, hogy

barátok vagyunk, nekem szegezte a kérdést: miről szoktunk mi egymással beszélgetni? A férfi meghökkent. Mondta volna, mi köze ehhez másvalakinek, milyen sértő, meg hogy még mindig itt tartunk, de inkább eltűnődött. Figyelik, figyelgetik az embert, kémkednek utána. Miért? Nem szabad nekünk egymással povedálni, prézsmitálni? Most te rontasz meg engem, vagy én téged? Mi ez az egész?

Rossz szájjal köszöntek el egymástól. A találgatással nem jutott semmire. Másnap az irtásra ébredt, kiverte a fejéből a kémhistóriát, pedig akkor hirtelen még a festőről is el tudott képzelni egyet s mást. Ahogy meglátta az overallos rovarirtót ezúttal egy komoly háti permetezővel, furcsa érzése támadt. Mintha már találkozott volna valahol. Az idegen beszédes kedvében volt, érdeklődött a család után, tudakolta, mióta lakik ott, nincs-e kedve családi házhoz a zöldövezetben, mert neki van egy festő ismerőse, aki tavasszal kivonul falura, méghozzá végleg. Mit keresen a füstös, hektikás városban? Cukkínit, zellert, mangoldot termel, paradicsomot érlel, szőlőt metsz, kötöz, szüretel, lesz zamatos vörösbor. A Barnard professzor megírta, napi két pohár vörösbor igen jó a szívnek. Ő hallgat az okos emberekre. Hanem a festőtől tudja, hogy régi barátok, hosszasan szoktak beszélgetni. Igen kíváncsi lenne, miről, mert ő igen hamar kifogy a témából, s elképzelni nem tudja, mások meg hogy bírják órákig, s nem egyszer, kétszer, hanem mindig. A férfi előtt elsötétült a világ. Szabály szerint elszédült. Hogy el ne essen, belekapaszkodott az idegen háti permetezőjébe. Lelki szemei előtt felfegyverzett csótányok hadserege vonult el. Ismert indulót fújtak. „Hej te bunkócska, te drága”... „Hej te bunkócska te drága...” Az idegen nem vett észre semmit. Dudorászva permetezett. Gépiesen elrakta a műveletért járó pénzt. Távozáskor fölemelt mutatójával figyelmeztetett: „Legközelebb májusban”.

Tárgyszerűen önmagamról

1939. október 14-én születtem Kocséron (Pest megye). Édesapám a helyi általános iskolában hivatalsegédként harminc évig dolgozott, édesanyám dolga a háztartás és a gyerekek nevelése volt. Már nem élnek. Öten voltunk testvérek, közülük hárman élünk. Iskoláim közül az általánost Kocséron, a gimnáziumot Nagykőrösön, az egyetemet Szegeden a József Attila Tudományegyetem magyar irodalom és történelem szakán végeztem. Egyetemi tanulmányaimat 1963-ban fejeztem be. A történelmi kutatások folytatása mellett – munkaköröm által is kötelezve – elvégeztem az ELTE könyvtárkiegészítő szakot (1969).

Érdeklődésem a történelem iránt lényegében az egyetemen erősödött meg, tisztult ki. Az egyetemi szakdolgozatot Nagykőrös 1918–1919-es történetéből írtam. A dolgozatra 1964-ben az országos tudományos diákköri konferencián első díjat kaptam. A dolgozat továbbfejlesztett–módosított formában egyetemi doktori disszertáció lett. 1965-ben sikeresen lettem a szóbeli doktori szigorlatot is.

Salgótarjánba kerülésem után rövidesen nagy és szép feladatot kaptam: az akkor induló megyetörténet szerzői közé vontak be, és az eseményekben gazdag és összefüggésekben akkor még feltáratlan korszaknak: a megye 1918–1919-es időszakának társadalmi, történelmi feldolgozásával bíztak meg. Ez volt első és jelentősebb publikációm. Ezt követően – lényegében az önképzés, az érdeklődés által vezetett – sem csökkent a történelem iránti vonzalmam. Elsősorban a XIX–XX. századi történelmi periódus érdekelt: a reformkor, a XX. századi forradalmak és az 1944–45-ös társadalmi-politikai események, összefüggések kutatására vállalkoztam. Később ez az érdeklődésem a XVIII. század végi történések irányában bővült. Azt az elvet vallom, hogy napjaink sok összefüggésének forrása e korban keresendő. Munkám mellett – eddig, ha nem is az általam kívánt mértékben és minőségben – írtam a tudományos kutató tevékenységre épülő feldolgozásokat, amely az utóbbi időben a muzeológia, a tudományos élet szervezése és művelődéstörténelmi, politikatörténelmi motívumokkal gazdagodott.

A szegedi egyetemi évek után 1963-ban, pályázat útján kerültem Salgótarjánba, ahol már 34 éve élek és dolgozom, igaz változatos munkakörökben, de mindig a művelődés, az oktatás területéhez kapcsolódóan. Kezdetben tanárként (1963), később könyvtárosként (1964–1970), politikai munkatársként (1970–1973), megyei tanácsi tisztségviselőként (1973–1975), megyei múzeumigazgatóként (1975–1982), művelődési osztályvezetőként (1982–1987), 1987 óta ismét múzeumigazgatóként.

Életpályám fontos állomásának tartom a múzeumot. Némi megnyugvást jelent, hogy szerepet és feladatot vállalhattam egy újonnan alapított múzeum tudományos stabilizálásának megteremtésében, és egy korszerűen felépített, múzeumi szervezet működtetésében. Az eddigi tudományos feladatok elvégzése során szerzett ismereteim, napi tapasztalataim alapján jutottam arra az elhatározásra, hogy az elkövetkezendő időben történelmi tudományos munkával foglalkozom – e téren keresek lehetőséget. Úgy hiszem tapasztalataim nagy része nem haszontalan, azokat a felvállalt új törekvéseimbe is be tudom építeni.

Feleségem – Győri Magdolna – a salgótarjáni Gagarin Általános Iskola igazgatója, biológia-testnevelés szakos általános iskolai tanár. Fiam, Gábor Budapesten él, kandidátus, kutató mérnök.

Munkámat többször ismerték el ágazati kitüntetéssel. Szocialista Kultúráért (1971), Kiváló Népművelő (1982), a legjelentősebb. Tudományos munkámért a Nógrád Megyei Tanács által alapított Madách-díjat (1982) is megkaptam.

Munkaköröm több szakmai szerv testületéhez is kapcsol. Különösen szívesen veszek részt – időmtől, erőmtől függően – a tudományos szervezetek munkájában. A Történelmi Társulat Nógrád megyei elnöke vagyok, és az országos igazgatói választmány tagja (1996).

Salgótarján, 1997. augusztus 21.
dr. Horváth István

A történelemről

– Salgótarjánról szólva szinte kötelességszerűen hivatkozunk a megyeszékhely példát teremtően nagyszerű városépítészeti eredményeire. Mi, akik „belaktuk” az új városközpont és lakónegyedek középületeit, jól ismerjük, mert megtapasztaltuk (tárgyunkhoz ragaszkodva említtem itt éppen ezeket) az új művelődési központ, az új filmszínház, az új megyei könyvtár ilyesfajta erényeit és fogyatékoságait. S vártuk türelmetlenül a tudomásom szerint Magyarországon évtizedek óta először, kifejezetten múzeum céljára tervezett és tető alá hozott létesítmény átadását...

– Valóban, ezt megelőzően Magyarországon legutóbb a Debreceni Déry Múzeum épületét tervezték kifejezetten múzeum számára, valamikor a század húszas éveiben. Persze, ne feledkezzünk meg a sokkal közelebbi példáról, a balassagyarmati Palóc Múzeumról sem, amely szintén „eredeti rendeltetésű”: tekintélyes summát tett ki a helyi közadakozás, ami az állami támogatással együtt lehetővé tette építésének megkezdését, bár az I. világháború viharos évei meglehetősen késleltették a tényleges birtokbavétel időpontját.

Tekintettel arra, hogy új múzeumi épülettel kapcsolatos tapasztalataink nem túlságosan gazdagok, s hogy alig néhány hónapja dolgozunk a jelenlegi körülmények között, elsősorban reményeink vannak arra, hogy az első időszak kedvező tapasztalatai hosszú távon is különösen kedvezőek maradnak.

– A salgótarjáni új létesítmény – Nógrádi Sándor nevét viseli – „létesülése” változatlanul hagyja, netán átrendezi-e a megyei múzeumi kiállítóhelyek „tematikus térképét”?

– Említést érdemlő változást semmiképpen nem jelent. Központi intézményeink gyűjtő, feldolgozó, kiállító és közművelő tevékenysége továbbra is a korábban kialakult gyakorlathoz igazodik. A balassagyarmati Palóc Múzeum feladatköre a palóc etnográfia (kifejezetten nem megyei határokkal zárva le az érdeklődést), a balassagyarmati történelmi kérdések vizsgálata. A szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeum, amely 1975-től működik eredményesen, a régészet, a megyei közép- és újkori történelmi muzeológia otthona, túl a művelődéstörténelmi, irodalomtörténelmi, művészettörténelmi értékek gyűjtése is feladatuk. Első kiállításaink során ezekre is figyelemmel

voltunk: napjainkban a *Munkásélet Nógrádban a XIX–XX. században* címet viselő történeti, valamint a *Salgótarjáni üveg, a Nógrádi képzőművészek* című kiállítások tekinthetők meg.

– *A helyi múzeum – amely egyben a múzeumok megyei központja is – a korábbi szűkös adottságok után látványosan és követelően gazdagította a kitarulkozás, a tömegkapcsolat-teremtés lehetőségeit. Kikre, milyen eszközök, formák mozgósítása révén számítottok a közeli és távoli jövőben?*

– Erre a kérdésre csak akkor adhatok pontos választ, ha az érdeklődőket és érdekeltségünket alkalmilag két szférára osztom. Így aztán először is arról kell szólnom, hogy a szó gazdag és sokrétű tartalmának megfelelő múzeum Salgótarjánban eddig nem működött – így nem beszélhetünk annak tömeges használatával kapcsolatban kialakult szokásról sem. Ilyen módon tehát nem feledkezhetünk meg arról a kritikus időszakról (többek mellett), amit a másfél évtizede felépült megyei művelődési központnak kellett átélnie addig, míg végül is kialakult a látogatók elfogadó és elfogadható viselkedés- és szokásrendje... Azaz: egy általunk ugyan tudatosan szervezett és irányított, de semmiképpen sem napokon belül eredményre vezető folyamattal számolunk, melynek során (foglalkozás, életkor, érdeklődés stb. szerint) differenciált lehetőségeket építünk ki és így értő és támogató látogatók köre alakulhat ki. Mindezek pontos kidolgozásában a voluntarista meg gondolatlanúság ellenében a reális körülményeket tekintjük vezérelvünknek.

Ezzel egyidőben és hangsúlyozott felelősséggel törekszünk arra, hogy gyűjteményeink feldolgozottsági fokát a tudományos igények kielégítésére alkalmassá tegyük. Feladatunk ez ügyben: a gyűjtemény rendszerezésének, feldolgozásának, kartonozásának gyorsítása e tevékenységhez szükséges szakkönyvtár célzatos építésének továbbfolytatása. Így jutunk el a közművelődési indítékú közönségkapcsolat-teremtés szándékától a magasabb rendű, érdemibb kontaktusok lehetőségéig, amikor is múzeumbarát körök, művészpártoló körök, érdeklődési körök megalakítására gondolhatunk... „Hegymenetben” azonban már a főállású munkatársak tevékenységén alapuló tudományos munka teljes feltételeinek kiépítését is el kell végeznünk. Ez utóbbinak egyik szervezeti kerete a szinte a napokban megalakult múzeumi tudományos tanács, mely kettős feladatot kísérel meg ellátni: egyrészt a megyében élő, a történettudományban kutató, feldolgozó és közlő készségű személyeket kívánja mozgósítani, másrészt – mint társadalmi erő – az a szándéka, hogy véleményezze a múzeumi szervezet keretei között folyó tudományos munkát: a két szempont alkotó együttléte révén legyen magja egy formációnak, amit közhasznúan műhelynek nevezünk.

– *Zárszavaid következő kérdésemet előzték meg, pontosabban egy kérdéssort. Sajnálatosan gyakran mutatunk arra hajlandóságot, hogy bármely, kedvező tárgyi feltételek között működő intézményt (pusztán ennek okán, és mert elsődleges tevékenységét – oktat, nevel, publikál stb. – terszerűen, rendeltetésszerűen végzi), körvonalazatlan meg gondolások szerint, szellemi életünk műhelyének tituláljunk. Hogyan vélekedsz ezt tekintve megyénk tudományos életéről, fejlesztésének lehetőségeiről? S végül: milyennek látod a múzeumi szervezeten belül – új körülmények között – egy nem provinciális értelemben vett alkotóműhely kialakításának esélyeit?*

– Ha profánnak tűnik is a példa, érvényesnek tekintem, ha arra emlékeztetek: egy suszterműhely működéséhez is illő az alábbi három feltétel jelenléte: a szakmáját elismerten értő mester, a munkavégzéshez kellő szerszámok, valamint (de hangsúlyosan legfontosabbként), hogy a keresetten igényes munka vevőre találjon.

Nos, ami ezt illeti, főállású muzeológusaink öt-tíz éves szakmai gyakorlattal rendelkező, helyi születésű fiatalok. Elsőgenerációs értelmiségiek, akik számára – előfeltevésem is volt ez, de személyes tapasztalatom is erősíti bennem a meggyőződést – a vissza- és előrettekintés egyaránt ambicionáló forrás. Igényes tevékenységükhöz szükséges eszközeink azonban ma még nem mindenben kielégítőek – mondhatni: kezdetlegesnek tekinthetők. Azaz, hiányoznak az alkalmas szerszámok, s a beszerzés lehetőségei igencsak korlátozottak. Tudomásul kell vennünk: az intézmény, a munkatársak is pályájuk kezdetén állnak. Ezt látva kell a feladatokat megszabnunk, és ennek következményeivel kell számolnunk, amikor kutatómunkánk „fogyasztóinak” mennyiségére, minőségére hivatkozunk.

Mindezek figyelembevételével – mondjam így: mindezek ellenére – sem lehet más célunk, mint, hogy *eleve nem provinciális értéket* teremtő munkát kívánjunk el magunktól. Ennek formai biztosítéka lehet, hogy országos kutatási tervek részesei vagyunk, elvi biztosítéka, hogy eredményeink jogosítsanak fel az „országban otthon” megérdemelt jó érzésére.

Ennyit hát házunk tájáról... Ami a megyei tudományos élet közállapotait, lehetőségeit illeti, személyes tapasztalataim alapján is mondhatom: kevésbé lehetek elégedett. A számításba vehető intézmények nagyobb része első fokon napi praktikus kívánalmaknak igyekszik ma még eleget tenni. Ami nem tekinthető természetellenesnek mindaddig, míg ez a tevékenység nem kelti a teljesség látszatát, vagy amíg külső és belső kényszerképzetek hatására a hivatali teendők nem gátolják az összérdek szerinti magasabb minőségű feladatok ellátását. Számos intézményünk tárgyi-technikai felkészültsége reményt-keltő ugyanis, s személyi állomány felkészültségét sincs módomban megkérdőjelezni. Elvekhez igazodó, tudatos és különböző szinteket áttekintő szervezettség szükségére hivatkozom, ha várakozásaim vannak a megyei tudományos életet, a megyei alkotó műhelyeket illetően.

– Köszönöm a beszélgetést.

Palócföld, 1980. 6. szám
Kassai-Végh Miklós

Az értelemről

A Salgótarjánban megjelenő társadalompolitikai, irodalmi és művészeti folyóirat, a *Palócföld* idén huszonkettedik évfolyamába lépett. Az elmúlt években a lap élén többször történt változás. Ennek ellenére – miként azt a közelmúltban lezajlott művelődési minisztériumi értékelés is megerősítette – a *Palócföld* szervesen illeszkedik abba a művészeti, irodalmi környezetbe is, amit a fenntartó, illetve a megyei művelődésirányítás elvár tőle, sőt, ezt a környezetet formálja.

Ismét új főszerkesztője van a folyóiratnak, 1988. március 1-től dr. Horváth István került a lap élére. Vele beszélgettünk arról, hogyan látja Nógrád megyében az irodalmi élet állapotát, ebben a *Palócföld* szerepét, milyen elképzelésekkel és tervekkel kívánja folytatni tevékenységét e fontos poszton.

– *Induljunk ki abból, véleménye szerint mi jellemezte az irodalmi élet fejlődését az elmúlt években Nógrádban?*

– Azt tartom fontosnak, hogy Nógrád megyében kialakult az irodalmi élet, s a *Palócföld* mindennapi élete ettől nem választható el. Sőt, az irodalmi élet állapotát, körülményeit pontosan le lehet mérni a folyóirat tevékenységén. A kedvező folyamatok elmélyülése, a tartalmi gazdagodás, amit érzékelek és lényeges minőségnek tartok napjainkban, nem előzmény nélküli, azzal szervesen összefügg. A lapot a nyolcvanas évek elejétől nyitottabb, kitekintőbb, szűkebb és tágabb világunkra figyelő magatartás jellemzi. Valójában az igény is, – ha nem is ellentmondások nélkül – ilyen magatartást követelt meg tőle. S, ennek az ápolása, gazdagítása, az elkövetkezendőkben is kardinális feladata a lapnak.

– *A kérdés az, milyen ez a létrejött irodalmi élet? Továbbá, egyáltalán van-e valóságos igény egy valóságosabb irodalmi életre?*

– Annyit mindenki érzékelhet, hogy kialakult az az értelmiségi kör, amely várja a *Palócföld* megjelenését, s ez a kör nemcsak a szerzőkből áll. Az irodalom iránt fogékony közönség megtartása fontos feladat, ami csak úgy képzelhető el, ha a nyolcvanas évek elején megkezdett úton, a lap karakterisztikus vonásainak megtartásával tovább haladunk. Ilyen vonásnak tartom a többi közötti azt, hogy a saját alkotói gárda folyamatos megjelenését lehetővé tegyük. Olyan alkotók szereplését tartom fontosnak, akik a kultúra általános fejlődésére is érzékenyek, összefüggést találnak a kultúra és a társadalom fejlődése között, és képesek a megfelelő reagálásra is ennek érzékelése során. Mármint, ami a kérdés második részét illeti, úgy tetszik, hogy az irodalom helye, szerepe a kulturális élet egészében, éppen azon fejlődés következtében, ami a művészetek Nógrád megyei szerepéből is származik, ténylegesen is kimutatható. E tekintetben persze számítanunk kell arra, hogy ellenvélemények, egyet nem értések itt is fölmerülhetnek, ezek életünk természetes velejárói. Tehát olyan irodalmi életet kívánok, amely lehetőséget ad a különböző vélemények megfogalmazására. Ebből következik, hogy a lap továbbra is meghatározó szerepet kíván ellátni, s a vélemények integrálása a fő szakmai feladata. Vagyis, egy reálisabb helyzetelemzésből kiindulva, a lehetőségeinket is reálisabban megismerve indokolt az irodalmi élet fejlesztésén, gazdagításán munkálkodnunk. Ehhez természetesen mindazon irodalmi értékeket is integrálni óhajtjuk, amelyeket korunk a mai és a holnapi szocializmusépítésből számunkra megfogalmaz. Az irodalmi tradíciókra, a mai kortárs irodalmi értékekre, az európai művészeti, irodalmi tevékenységre egyaránt érzékenyek kell lennünk.

– *Térjünk rá kicsit részletesebben a tartalmi kérdésekre. Az eddig mondottakból is nyilvánvaló –, s ez a lap fejlécén szintén olvasható –, a Palócföld úgy akar irodalmi, művészeti folyóirat lenni a továbbiakban is, hogy hangsúlyosan érzékeny a társadalompolitikai körülményekre. Mi szükséges ahhoz, hogy ezt a vállalását teljesíteni tudja?*

– Leginkább három kapcsolatrendszer hangsúlyozását tartom fontosnak. Hangsúlyozandó kérdés, hogyan tudjuk feldolgozni azt az életet, a mindennapokban megjelenő eredményeket, feszültségeket, jelenségeket, amelyek az itt élő embereket is jellemzik. A gazdasági szerkezet ellentmondásai itt is lehetnek nyomasztóak. Embereket, sorsokat alakíthat, ambíciókat ébreszthetnek, de tehetnek is tönkre településeink viszonyai, az államigazgatás mechanizmus, rendje, a kulturális intézmények lehetőségei és a magatartások sokfélesége, hogy csak néhány fő irányt jelezzek a sok közül. Mindezek az itt élők számára is számos kérdés megválaszolását indokolják. Ha mi

korunk tükre akarunk lenni, akkor írásainknak a valóságról kell szólniuk. Ez a magatartás növelheti hatásunkat is, mert hiszen nem öncélú a tevékenységünk, hanem a jelenleginél is jobban akarunk szolgálni és hatni. Nagyon fontosnak tartom továbbá azt, hogy a közönséggel való viszonyunkat újra és újra átgondoljuk, s ebből feladatokat fogalmazzunk meg magunknak. Gyakori például az a szélsőségesnek nyilvánítható eset, hogy akik olvassák a *Palócföldet*, nem egy év termését építik be gondolkodásukba, hanem egy-egy szám, cikk, alkotás által kiváltott véleményüket fogalmazzák meg, és sokszor ennek nem az igazságtartalmát, hanem „érthetőségét” kritizálják általánosító „érvénnyel”. Az is gyakori, hogy akik olvassák a lapot, azok is azt mondják: sokan nem olvassák. Más szóval, a lap közönségkapcsolatának tartalmi irányaira kell nekünk jobban figyelni, s ebben az értelemben is egy bővülő, elsősorban értelmiségre figyelő szerkesztői és kiadói gyakorlatot kell folytatnunk. A lap példányszáma nem nagy. Ebben az értelemben tehát tömeglappá nem válhatunk, nem is akarunk. De azt szükségesnek tartjuk, hogy például az orvosok, jogászok, közgazdászok, műszakiak közül mind az alkotók, mind az olvasók száma és érdeklődése nőjön. Jelenleg inkább a pedagógusok és népművelők közül kerül ki olvasóink helyi táborának többsége. Lévéen, hogy egy fejlődő irodalmi élet elején – esetleg közepén – járunk, indokoltnak látom, hogy közönségünk a felsoroltakon belül is elsősorban a fiatalok közül kerüljön ki. Azok közül, akik ugyan minden hibánkat világosan látják, de hajlandók az építőmunkában erejükkel, eszükkel velünk együtt dolgozni. Mindebből az is következik, hogy a megye, az ország életében, a lehetőségek felmutatásában, ritkábban emlegetett tradícióink felújításában aktívabban, felelősségteljesen kell részt vennünk. Nem feledkezhetünk meg arról, segítséget, támpontot kell adnunk ahhoz, hogy a XXI. századra készülő ember élete, ha nem is simább, de tudatosabb legyen. Ahhoz, hogy feladatainkat elvégezzük, nyilván figyelmes műhelymunkára, szerkesztőségi tevékenységre van szükség. Ennek a feladatnak elvégzése során én azt tartom a legfontosabbnak, hogy a közösségi szempontok érvényesüljenek a mindennapi gyakorlatban is. Ez természetesen nem a voluntarizmus ágyából kikelt kollektívizmus gyakorlatát jelenti. A szerkesztői feladatot vállaló szuverén alkotók, személyiségek jelenléte, tevékenysége, tehát vitatkozó magatartása nélkül lapunk a magyar irodalomtörténet alakításában, írásában érdemben nem vehet részt.

- *A szűkülő gazdasági körülmények hogyan jelennek meg a lap életében?*
- Elképzeléseinket, terveinket úgy fogalmazzuk meg, hogy lehetőségeinket messzemenően figyelembe vettük. A kiadói háttér biztonságához alapot adó anyagiak a lap további életét meghatározzák. Erre építve biztonsággal végezhetjük munkánkat. Továbbra is évente hat számot teszünk le olvasóink asztalára. Küllemében is szeretnénk még vonzóbbá tenni a lapot, remélhetőleg lesz erre lehetőség. Lényegesnek tartom azt is, hogy a szerkesztőség gondozásában megjelenő *Palócföld Könyvek* sorozata 1988-ban is folytatódni fog, újabb szerzőket ismerhet meg ezáltal is Nógrád megye irodalomszerető közönsége.

Nógrád Megyei Hírlap, 1988. április 2.

Tóth Elemér

A jövőről

Tématerv és témajavaslat a címben megnevezett település történeti életéből kime-
nekített esetek, személyek, történések megőrzésére. Vagyis nem másról kívánunk
szólni, mint a történeti tények és a személyes vélemények összhangjára épített,
érhető és szellemileg fogyasztható, „talált tárgyak” füzérének közrebocsátásáról.

Az előzetes terv szerint az elképzelés írott – megírt – megvalósulását eddig még
nem, vagy ritkán látható fotók egészítenék ki, tennék teljessé.

A címből kitűnhet, de a szövegben is nyomatékosítjuk: tizenként dolgozat képezi
a téma megvalósulását, amelyet két szerző – Horváth István és Praznovszky Mihály
– vállalja fel, akiknek írásait két fotós – Buda László és Homoga József – városképi
alkotásai kerekítik ki.

A dolgozatok terjedelme maximum 15 (tizenöt) normál, hagyományos írógépen
leírt A/4-es írógéplapot vegyen igénybe.

A kiválasztott témák a két, a szöveget gondozó szerző együtt munkálkodása
nyomán válnak véglegessé. A témák megismerése után a két fotós szuverén módon
dönt az illeszkedő képekről.

A közel 8 (nyolc) kéziratívnyi kiadvány megjelenésének anyagi (szerzői és
nyomdai) költségeit a város önkormányzata, valamint a szponzorok közreműködé-
sével lehetséges biztosítani.

Az elegáns, reprezentatív küllemű, könyvtervező bekapcsolásával elkészült
könyv 2003 folyamán a közönség számára is hozzáférhetővé tehető.

Az általam javasolt témák a következők:

1. *Merre futnak a hajszálgökök?*
A városi lét szervezésének történeti mintái, és ezek megjelenése a mai városlakó
gondolkodásában.
2. *Cigányok és a cigánydomb*
Az unikálisnak nevezhető városrész bemutatása.
3. *Az alsó papság érdekvédője*
Az egyházi autonómia törekvések megjelenítője: Kovács Nándor salgótarjáni
esperes portréja.
4. *A túlterjedő politika*
Az 1920-as évek és a további időszak városfejlődésének támogatói és a támogatás
rendszere.
5. *Tanár és értelmiségi*
Csík Pál portré
6. *A bányaművelés befejeződött*
Az utolsó bányai vezérigazgató Morvai Ernő portréja.
7. *Ki is a Palócföld?*
A lassan félévszázados irodalmi, művészeti és közéleti megyei folyóirat a rend-
szerváltás előtt és után.
8. *Ezek is mi vagyunk?*
Salgótarján képe Zalka Miklós kisregényében.

9. Valós „projekt” a 20. század hatvanas éveiből
A „kultúrcentrum határozat” története.
10. Hogyan támogassuk a sportot?
Néhány motívum a Salgótarjáni Polgári Kör által rendezett tanácskozás gondolataiból.
11. Az alul exponált fotó
Salgótarján képe a 90-es évek területfejlesztési tudományos irodalmában.
12. Merjünk cselekedni
Cselekvésre ösztönző motívumok egy tudományos felmérés tapasztalataiból merítve.

*Salgótarján, 2002. június 3.
dr. Horváth István*

**A Palócföld Kassák-konferenciája 1987-ben, Salgótarjában.
Horváth István jobbról a második**

Az életút és a tárgyszerű önéletrajz végére pont került. Horváth István 2005. április 17-én elhunyt. 1997 után nyugdíjba ment (nem jószántából), de vezette, szervezte a Salgótarjáni Polgári Kört, szervezett konferenciákat, tartott előadásokat. 2004 végén napvilágot látott utolsó műve: Ketten egy városról. Társszerzője e sorok írója volt. Mi vagyunk azok az 1980-ban említett elsőgenerációs muzeológusok, akik már olykor nem muzeológusként, s nem is annyira fiatalként Horváth István szellemi örököseinek tartjuk magunkat.

Praznovszky Mihály

„Az aranyszarvas új üzenete”

A Herman Ottó Múzeum képtára

Tudom, nem illendő dolog személyes hangot ütni, holmi érintettségre, érzelmi kapcsolatra hivatkozni egy tárgyilagos recenzió szerzőjének. Mégis kivételt teszek, mert szívmengető érzéssel lapozgattam, olvastam, gyönyörködtem képeiben, kíváncsisággal böngésztem adattárait e vonzóan szerkesztett albumnak (katalógusnak!). Indokom számos. Háromra hivatkozom csupán!

A belső címdalt felütve, Borsos Miklós *Múza* című érmére bukkantam. A továbbiakban még öt érmét s a remek Barcsay-fejet találtam. E művek Miklós mesterhez fűződő emlékeimet hívták elő az idő mélyéből.

Az új állandó kiállítás – ez lenne e szép könyvvel együtt „az aranyszarvas új üzenete!” (t.i. a szkíta szarvas a miskolci múzeum emblémája, jelképe) – képeinek, szobrainak jelentős részét kiállíthattuk egykor a Szombathelyi Képtárban. A „hattyúdalomnak” számító tárlatot dr. Végvári Lajos nyitotta meg 1996-ban.

Ő nemcsak muzeológus kollégám, hanem földim és haláláig segítő barátom volt. Bizonyítják kedvesen dedikált könyvei, ezek egy részét ajánlottam is írásaimban az olvasók figyelmébe. Bár nincs már köztünk, e könyvben minduntalan az ő szellemének, tevékeny munkálkodásának tényszerű nyomaival találkozhatunk.

A miskolci múzeum a kiegyezés után hivatalosan keltett közgyűjtemény alapítási hullám utórezgéseként született 1899-ben. A gondolattal együtt

született meg a képtár létesítésének életrevaló ötlete s rögtön kijelölték gyűjtőkörét is. A cél kettős volt: a helyi mellett az egyetemes magyar művészet alkotásainak megszerzésére törekedtek. A gyarapítás a múlt század közepéig mégis az előbbit preferálta, de már az így gyűjtött – s folyamatosan látható! – anyag is jelentős életműveket, fontos alkotásokat tárt a közönség elé. Lendületet adott – s ezzel Miskolc művészeti életét is magasabb fokra emelte! – 1921-től a Képzőművészeti Főiskola nyári művésztelepe, amely a gyűjteményfejlesztés körét bővítette és neves festőket vonzott, kötött időlegesen vagy véglegesen a városhoz.

Jelentős elmozdulás következett be a század közepén, amikor a város művészeti központtá lépett elő. Két országos kiállítás sorozat kapott otthont – Országos Képzőművészeti Kiállítás, illetve Országos Grafikai Biennálé – és ez kedvezően hatott a múzeum képzőművészeti gyűjteményének fejlődésére is (közületi vásárlások). A gazdagodást szolgálta, lendületet adva, a művészek ajándékozási gesztusa (Kmetty János, Kunt Ernő, Mazsaroff Miklós és mások), továbbá a megyében rendre alapított, megnyíló kisgalériák gyűjteményei s a múzeum saját vásárlásai (Régi szép idők!). Az így kialakult, képzőművészettel foglalkozó hálózat biztos hátteret jelentett a Herman Ottó Múzeum Képtára mögött.

A képtár fejlődését elősegítő mozzanatok közül még kettőt emeljünk ki,

mert ezek meghatározó erővel bírtak a további munka szempontjából. Az egyik dr. Végvári Lajos letelepedése Miskolcon: „...hozzaértése, a következő két évtized során intézményünkben kifejtett áldásos tevékenysége mai napig jótékonyan érezteti hatását” – hajt fejet a képtár történetét összefoglaló Pirint Andrea bevezető dolgozatában.

A másik – s ezt nagy részletességgel tárgyalja tanulmánya további részében! – a Petró-gyűjtemény megszerzése, integrálása a múzeumi anyagba. Az akció jelentőségét, helyét Végvári professzor határozta meg. A pécsi Modern Képtárba került dr. Tompa Kálmán-gyűjteménnyel együtt a legjelentősebb – 1945 után keletkezett – kollekciónak ítélte a dr. Petró Sándor gyűjtötte anyagot. Megszerzése, kezelése és társítása a korábbi szerzeményekkel, mintegy megvetette az alapokat, részben körvonalazta a többször átrendezett állandó kiállítások koncepcióját, amely így, e végleges formában a „magyar művészet történetének keresztmetszetét adja”.

Szerzőnk nyomon követi – amennyire az adatok erre lehetőséget nyújtanak! – Petró Sándor szenvedélyének „hőemelkedését”. Igazából a „polgári”, középosztálybeli gyűjtők „fejlődéstörténetéhez hasonló” út az övé is, eredményeivel, sikereivel, tanulságaival és kudarcaival egyetemben. Példákat említ s kibontja egy-egy jelentősebb szerzemény előéletét s követi sorsát a miskolci gyűjteményig.

A „muzeológusi megszállottság” eredményeit, a megálmodott „21. századi képtár” értékeit tárja elénk az állandó kiállítás s vezet, mintegy segítő kezét kínálva e szép képeskönyv, tudományos igényű katalógus. Útravalóul Végvári gondolatát ajánlja figyelmünkbe a szerkesztő: „A művészet mindenkié, a művészethez csak szív kell, odaadás és

tisztességes módon befogadó alázat”. Ha minden együtt, következhet az elmélyült szemle!

A majd kétszáz (194) színes reprodukció – a 17. századtól úgy a 20. század közepéig – kínál élményszerű áttekintést. A nyitókép egy történelmi tárgyú, ritkaságnak számító miniatúra (Zsitvatoroki béke – Követek fogadása), míg a sort a tisztelet szándékát kifejező, Csabai Kálmán festette dr. Petró Sándor „jellemportré” zárja. A két végpont között, a teljesség felé törekedve – de nem áhítózza sem a Magyar Nemzeti Galéria, sem más képtárak babérjaira! – „elvonul” szemünk előtt két egész és egy fél évszázad magyar festészetének, szobrászatának számos kiemelkedő, alkotásaival itt jelentkező egyénisége.

A katalógus (és a kiállítás) a műveket – egy-egy kivételtől eltekintve – időrendet követve, mutatja be. Az oldalak elrendezése, tipográfiája nagyjából azonos elveket követ. A mű jelentőségét a reprodukció méreteivel is hangsúlyozó színes nyomat és a két elemből álló szöveges rész áttekinthető, kiegyensúlyozott tükröt mutat, mégsem sablonos. Mindig az adott információ mennyisége dönt a laptükör felosztásában. Általában egy lap–egy mű jellemző, de más megoldás is bőven megjelenik. Pl.: két (Rombauer János) vagy három mű (Faix és Leybold), illetve egy teljes oldalt kitöltő kép vagy részlet (Liezen-Mayer Sándor, Keleti Gusztáv, Csontváry).

A sokezres múzeumi gyűjteményből általában egy művész legjelentősebbnek ítélt alkotása került bemutatásra. Ha az őrzött művek száma vagy az alkotó művészettörténeti értékrendben elfoglalt helye indokolja, akkor kettő vagy több is (Kmetty János két helyen két-két művel, Gulácsy Lajos 6 képpel, Szinyei 4 festményével, Borsos Miklós 6 plasztikával, a

Ferenczy-család 6 alkotással). A kép alatt-mellett vastag betűs szöveg a művész nevét, évszámait, a mű címét, keletkezése idejét, sorszámát, illetve ezek angol fordítását tartalmazza. Szürke négyszög mezőben a további meghatározó muzeológiai adatsor olvasható: technika, méret, jelzés, leltári szám. Külön sorban utalás van a származásra (pl.: Petró-gyűjtemény). Ezt követik a mű korábbi kiállításait felsoroló adatok: év, helyszín, intézmény (1995. Nyíregyháza, JAM). Végül az irodalomra utalnak a rövidítések (pl.: Bakó 1981).

A műtárgyak ismertetésének harmadik „elemét” a különböző terjedelmű leírások – de helyesebb, ha „kisszékét” mondunk! – adják. Ezekben megtalálható minden, nem feltétlenül csak adatszerű információk, amelyek segítségünkre lehetnek a tájékozódásban, értelmezésben. A két szerző, Pirint Andrea főleg a festőket, míg társa, Goda Gertrud a szobrászat körébe tartozó műveket, továbbá a helyi és környéki, provinciába tartozó festők munkáit szemlélte. Mondanivalójukat teljes összhangban, azonos elvek szerint, egységes szerkezetbe fogalmazták meg, csak néha engedtek árnyalatnyi eltéréseket. Írásaikban röviden utalnak a mű születésének történelmi hátterére, a körülményekre, foglalkoznak eredetével. Röviden megemlékeznek a művész tanulmányairól, mestereiről. Jellemzik általában munkásságát, kiemelnek fontosnak ítélt momentumokat, tényeket. Ezt követi az alkotás elemzése: értelmezik a témát, analógiákat említenek, jellemzik a kompozíciót, majd ismertetik az anyagkezelés, színhasználat, festésmód, mintázás módozatait. Végül minősítik az alkotást, kijelölik helyét az életművel és a gyűjteményben. Már egyedi jelleget kölcsönöz egy

idézet vagy a műre-művészre vonatkozó érdekesség. Az összefoglalt ismeretek kutatásokon nyugosznak, kialakult, elfogadott és a szakirodalomban rögzített nézeteket, értékrendet tükröznek. Csak néha találunk olyan megjegyzést, amely a további kutatások szükségességét hangoztatja. Példaként a három művel szereplő – tehát jelentősnek ítélt! – lőcsei Rombauer Jánost említjük, akinek a kutatások ellenére életműve „feltáratlan még”.

Az anyag kiválogatói megkülönböztetett figyelmet fordítanak – a képtár geográfiai, regionális helyzetére gondolva! – a felvidéki, északmagyarországi gyökerű vagy ott működő művészek munkásságára. A kötődés jellegét – születés, családi kapcsolat, letelepedés, elvándorlás – és mértékét minden esetben kiemelik (Vedres Márk – Ungvár; Bogdány Jakab – Eperjes; Latkóczy Lajos – Rozsnyó; Csontváry – Kisszeben; – Felvidékiként említik Ligeti Antalt is! – de Nagykároly a Szatmári-síkságon keresendő!). A kapcsolat mélysége a műleírások terjedelmében is kifejezésre jut. Különösen vonatkozik azokra, akik Miskolc művészeti életének kialakulásához, felemelkedéséhez valamilyen formában hozzájárultak. A példatár e tekintetben is gazdag. Goda Gertrud Holló Barnabásról szólva – gömöri eredetére utalva – külön is kifejezi az elismerést: „...örömünkre szolgál, hogy a régióhoz életrajzilag, de több emlékművel is kötődő alkotót hozzá méltó plasztika képviseli”. Réti István érdemei közé tartozik – három festménye mellett! –, hogy szerepet vitt a miskolci művésztelep alapításában. Aktivitását jelzi, hogy előadóként, itt dolgozó festőként és kiállítóként is segítette a művészeti közízlés emelését. A művésztelep vezetőjeként Benkhard Ágost végzett hasznos munkát. Körösfői-Kriesch

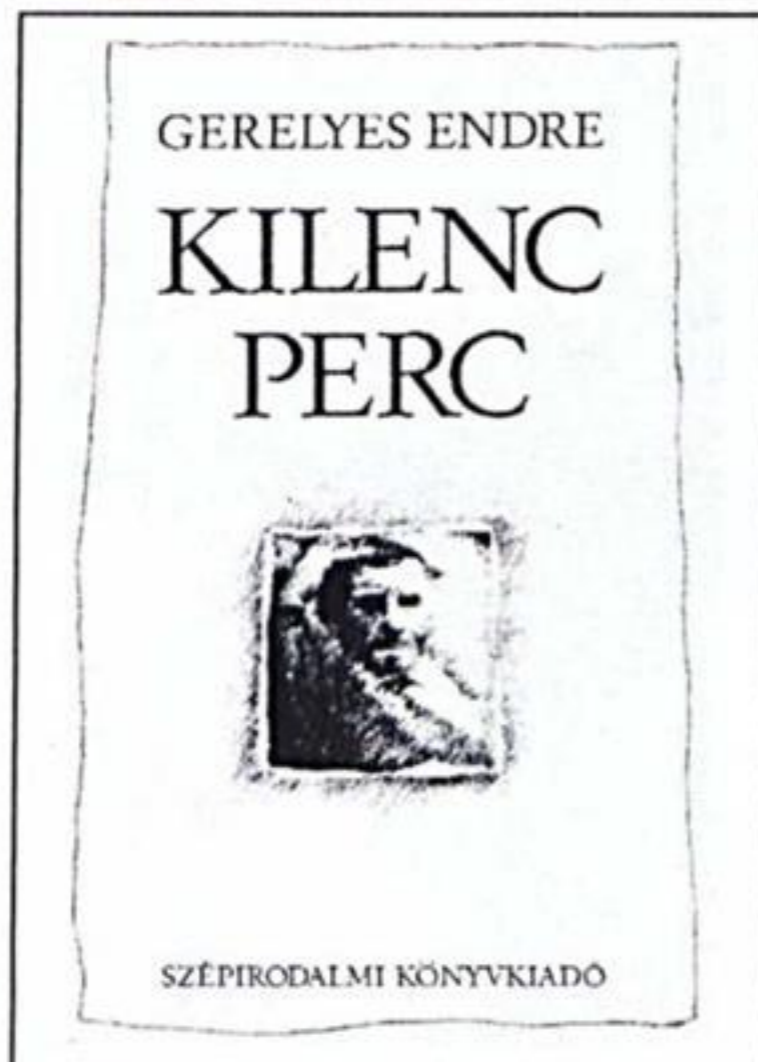
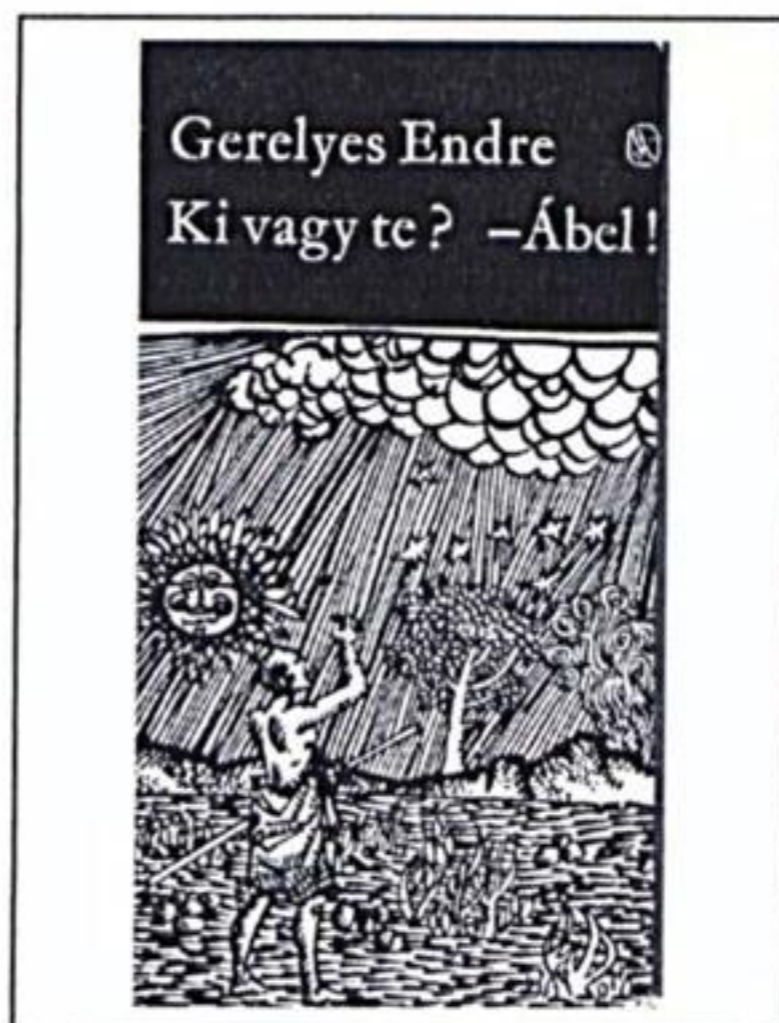
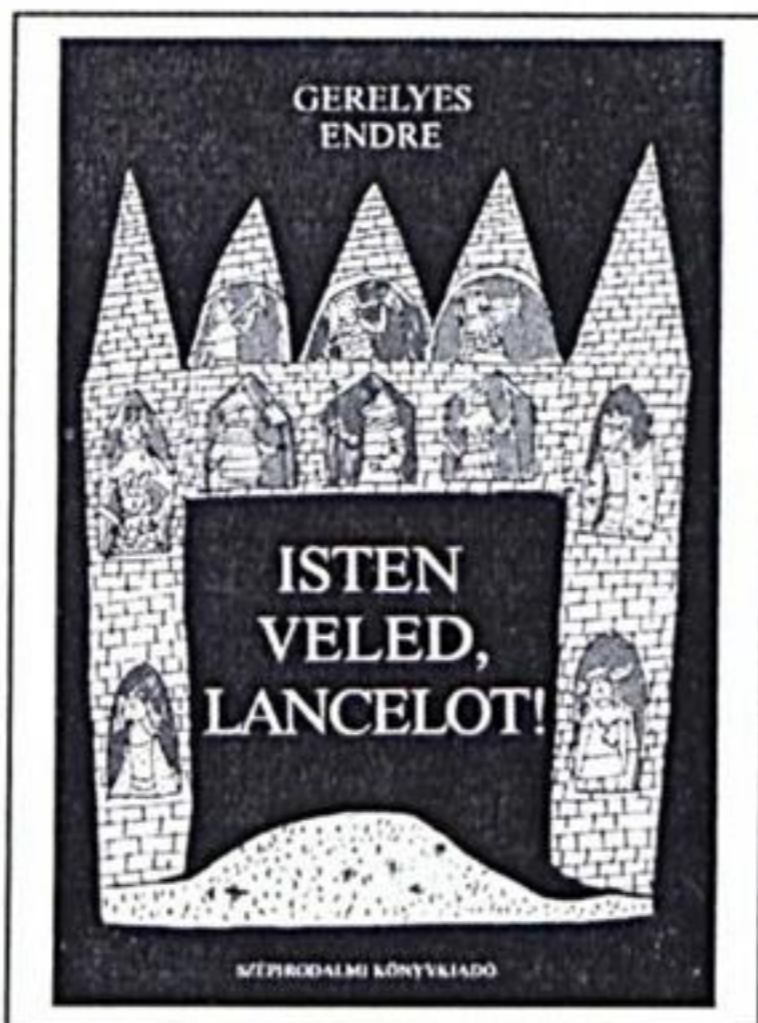
Aladár nagy sikerű előadása a szecesszió időleges térnyerését indította el a városban. A francia felmenőkkel büszkélkedő rozsnyói Latkóczy az „első számbavehető hivatásos és művészi értékkel megáldott művésze” Miskolcnak, aki után népes tábor sorakozott tehetséges helyiekből. Helyén való megállapítás: „A múzeum törzsanyaga szépen leképezi a 20. század első felének miskolci képzőművészetét”. Néhány név mutatóba: szép gyűjtemény képviseli a „festészeti műintézet” alapító Hradil Vince gyermekeinek – Halász-Hradil Rezső és Elemér, s a rokon, városrészleteket festő Hradil Vilmos – munkásságát (Petró Sándor érdeme). A szervezeti keretek (szabadiskola, művészeti oktatás, Miskolci Művészek Társasága) megteremtésében jeleskedett a „kirajzott” nagybányai Balogh József, a legjobb munkáit itt festő Barzó Endre. Szabadiskolát szervezett Ruttkay György. Miskolcra indult Sassy Attila, itt élt az erdélyi származású Imreh Zsigmond. Ide tért meg a nehezen kategorizálható Mokry Mészáros Dezső (jelentős gyűjteményét őrzik a múzeum!)... a sor napjainkig törés nélkül folytatható.

A „hely szellemét” sugárzó, kiragadott példák – az egyetemes magyar művészet összképébe tagolódva – jól kiegészítik a valóban kiemelkedő „csúcsműveket” – Kelety Gusztáv: Tátrai táj vízeséssel; Szinyei: Mező; Paál László: Erdő széle; Fényes Adolf: Asztalos; Czóbel: Piros fotelban ülő nő; Csontváry: Öreg halász, Mandulavirágzás; Derkovits: Anyaság; Aba Novák: Laura; – prezentáló válogatást.

Haszonnal tanulmányozhatók a kötet végéhez csatolt adattárak. Így a betűrendbe szedett műtárgylistá, rövidítésjegyzék. A kiállítások listája felsorolja, 1902-től 2004-ig azokat a tárlatokat, ahol a „miskolci gyűjtemény” műtárgyai egyedileg vagy kollektív bemutatásra kerültek. A válogatott irodalom az alkotókkal és művekkel foglalkozó legfontosabb műveket sorolja és feloldja a rövidítéseket. Történeti munkákat és friss anyagokat egyaránt tartalmaz. Nem szándékunk hiánylistát összeállítani, három monografikus feldolgozást mégis megemlítenk: 2002-ben jelent meg a *Borsos Miklós érmei Portrék I.* című album (Magyar Képek Kiadó), amelyből megtudhatjuk, a mester mintegy ezer érmet készített. Abból 300 körüli előlapot és reverst mutat be a könyv. Miként azt is, hogy a „miskolci másfélszáz” messze nem „hiánytalan, teljes kollekciója” az életmű eme terepének. Miskolcon jelent meg 2003-ban (Well Press Kiadó) Végvári Lajos: *Szőnyi István – Bernáth Aurél* című kötete. Megkerülhetetlen munka, miként Kratochwill Mimi: *Czóbel Béla élete és művészete* című monográfiája (Magyar Képek Kiadó, 2001).

A katalógus szerkesztői joggal számítanak gyűjteményük, kiállításuk és katalógusuk iránti külföldi érdeklődésre. Csak dicsérni tudjuk a bevezető angol fordításának közlését. Sokat használhat művészetünk nemzetközi megismertetésének az ugyancsak angol nyelvű, a lényeges adatokat tartalmazó művészéletrajz füzér.

(Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 2004)

Gerelyes Endre és Schlattner Edit edzés közben

